

MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION

En undersøgelse af, hvordan flere beboere kan deltage aktivt i samfundet og blive del af mangfoldige fællesskaber

MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION

En undersøgelse af, hvordan flere beboere kan deltage aktivt i samfundet og blive del af mangfoldige fællesskaber

Sarah Lunar

Siff Monrad Langkilde

Marie-Louise Koch

ISBN-978-87-92798-77-0

DECEMBER 2021

© 2021 Center for Boligsocial Udvikling

Center for Boligsocial Udvikling

Sadelmagerporten 4

2650 Hvidovre

Tlf. 28 35 58 85

E-mail: info@cfbu.dk

www.cfbu.dk

Fotos: Kristian Brasen

Layout: Philip Zacho Kuipers & Eike Romann Gilling

Udgivelsen kan frit hentes på www.cfbu.dk

CFBUs udgivelser kan frit citeres med tydelig kildegengivelse

Center for Boligsocial Udvikling er en selvejende institution under Transport-, Bygnings- og Boligministeriet. Centrets overordnede formål er at undersøge effekten af sociale indsatser i udsatte boligområder, at indsamle erfaringer fra nationale og internationale boligsociale indsatser og at yde kvalificeret rådgivning og processtøtte til centrale aktører indenfor det boligsociale område.

INDHOLD

INTRODUKTION	4
BOLIGSOCIALE STYRKER I ARBEJDET MED SOCIAL INTEGRATION	7
SÅDAN HAR VI GJORT	8
POTENTIALER I BOLIGSOCIALT ARBEJDE MED SOCIAL INTEGRATION	10
OPSAMLING	12

HVAD FREMMER OG HÆMMER SOCIAL INTEGRATION?

DEL 1 - MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION.	18
DEL 2 - BARRIERER FOR DELTAGELSE OG INTERAKTION	26

HVORDAN KAN DEN BOLIGSOCIALE INDSATS FREMME SOCIAL INTEGRATION?

DEL 3 - METODER TIL AT FREMME MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION.	37
DEL 4 - AKTIVITETER TIL AT FREMME MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION.	56
LITTERATUR.	87

For at gøre læsning af rapporten overskuelig bruger vi to ikoner i rapportens bokse:

Informationbokse:

Eksempler fra praksis:

INTRODUKTION

Når vi som borgere deltager aktivt i vores omgivelser og er en del af mangfoldige fællesskaber, øger det vores indflydelse, tilhørsforhold og tolerance over for andre. Det er alt sammen med til at styrke den sociale integration i samfundet.

Derfor er det ulighedsskabende, at beboere i udsatte boligområder i mindre grad deltager i samfundets fællesskaber end resten af befolkningen. Det relaterer sig til, at udsatte beboere og beboere med etnisk minoritetsbaggrund er mindre aktive i frivillige foreninger, i fritidslivet, på arbejdsmarkedet og uddannelsesinstitutioner samt ved kommunal- og folketingsvalg (Regeringen 2018; Bolvig et al. 2019).

I 2018 indgik regeringen aftale om Parallelsamfunds-aftalen, som blev et af de mest markante indgreb i dansk boligpolitik i forsøget på at løse problemerne i de udsatte boligområder (Christensen 2020). Med aftalens egne ord skal Danmark være "ghettofrit" i 2030, og integration står frem som et af de helt

store emner for at nå dertil. Det har til formål at sikre, at "flere skal deltage aktivt i det danske samfund" (Regeringen 2018).

INTEGRATION ER MANGEFACETTERET

Integration som begreb handler grundlæggende om at blive del af noget. I samfundet handler det om at være del af en arbejdsplads eller en uddannelsesinstitution, ligesom det kan være lokale foreninger, fællesskaber og netværk (Fallov 2016; Jensen 2019).

Parallelsamfunds-aftalen gør, at Landsbyggefonden har bredt fokus på integration i det boligsociale arbejde. Det gælder både et mål om aktiv deltagelse i samfundets fællesskaber, ligesom det gælder mål om, at flere får fodfæste på arbejdsmarkedet, at uddannelsesniveaulet bliver øget, og at kriminaliteten forebygges i de udsatte boligområder.

NYT INDSATSOMRÅDE: 'SAMMENHÆNGSKRAFT OG MEDBORGERSKAB'

I kølvandet af Parallelsamfunds aftalen har Landsbyggefondens defineret et nyt indsatsområde: 'Sammenhængskraft og medborgerskab'. Her skal de boligsociale helhedsplaner have fokus på aktiviteter og indsatser, der bidrager til at fremme social integration. Det sker ved at arbejde hen mod, at "flere er en del af fællesskabet og deltager aktivt i samfundet" (LBF vejledning 2019).

Landsbyggefondens har opstillet to faste indikatorer, som de boligsociale helhedsplaner skal arbejde med i indsatsområdet; valgdeltagelse og frivilligt arbejde for personer over 18 år. Herudover kan helhedsplanerne arbejde ud fra en række valgfrie indikatorer, der er relevante i de enkelte boligområder. Det kan fx være fællesskab/naboskab/tilfredshed i boligområdet eller medlemskab af foreninger (LBF vejledning 2019).

RAPPORTENS OMDREJNINGSPUNKT

Denne rapport stiller skarpt på, hvordan den boligsociale indsats kan arbejde med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i landets udsatte boligområder. Fokus er på, hvordan medarbejdere via målrettede metoder og aktiviteter kan understøtte deltagelse i mangfoldige fællesskaber, øge samfundsforståelse, engagement og indflydelse samt fremme oplevelse af tilhørsforhold lokalt og i det danske samfund. Alt sammen for at ruste og klæde beboere på til at indgå i samfundets fællesskaber på lige fod med andre borgere.

SÆRSKILT FOKUS PÅ SOCIAL INTEGRATION

I denne rapport er omdrejningspunktet social integration, som er relevant af flere årsager:

I litteraturen er en pointe, at social integration involverer alle i samfundet, der har svært ved at deltage og indgå i samfundets fællesskaber – ikke blot borgere med etnisk minoritetsbaggrund (Fallo 2016; Olwig & Pærregaard 2007; Jensen 2019). Det brede snit er relevant i det boligsociale arbejde, da flere grupper af beboere i landets udsatte boligområder har begrænsede sociale snitflader med andre og er mindre aktive i samfundets fællesskaber (Christensen et al. 2019).

Forskning viser, at målrettet arbejde med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration understøtter andre aspekter af integrationsopgaven med at få flere i uddannelse og arbejde samt forebygge kriminalitet. De kompetencer, borgere opnår ved at blive klædt på til og få erfaring med at deltage aktivt i samfundslivet og interagere med andre i forskellige fællesskaber, er nemlig omsættelige til andre situationer i hverdagslivet. Det ruster borgerne til at indgå på en arbejdsplads og uddannelsessted, ligesom det kan være forebyggende i forhold til at havne i en kriminel løbebane (Jensen 2019; Galal & Liebmann 2020; Grundtvig 2020).

EFTERSPURGT VIDEN PÅ DET BOLIGSOCIALE FELT

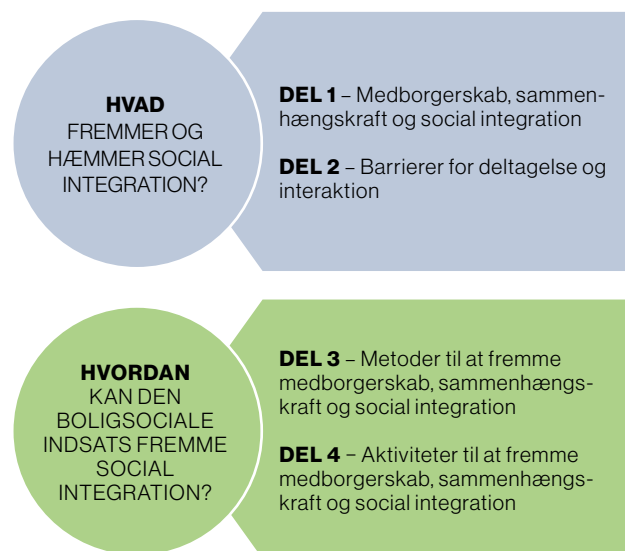
Selvom social integration altid har været en implicit del af det boligsociale arbejde, er målrettet arbejde med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration nyt for de boligsociale indsatser rundt om i landet. Derfor efterspørger boligsociale medarbejdere viden om, hvad begreberne dækker over, og hvordan de på bedste vis kan arbejde med dem i praksis.

Målet med denne rapport er således at bidrage til en fælles begrebsforståelse og at kaste lys over de potentialer, der er i at arbejde målrettet, metodisk og aktivitetsbaseret med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder.

Rapporten henvender sig til medarbejdere på det boligsociale felt, der allerede arbejder – eller skal til at arbejde – med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder. Ligeledes kan rapporten inspirere andre aktører, der arbejder med social integration.

LÆSEGUIDE TIL RAPPORTEN

Rapporten er bygget op omkring fire dele, som på forskellig vis giver indblik i, hvad der fremmer og hæmmer social integration, og hvordan den boligsociale indsats kan arbejde med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder:

Tanken er, at du som læser kan læse de dele, som er relevante for dit arbejde. Hvad enten du har brug for en nærmere begrebsforståelse (del 1), indblik i barrierer for deltagelse og interaktion (del 2), eller dit behov snarere er input til, hvordan du kan arbejde målrettet metodisk (del 3) og igangsætte relevante aktiviteter (del 4) for at fremme, at flere beboere deltager aktivt i samfundet og er del af fællesskaber.

Rigtig god læselyst!

BOLIGSOCIALE STYRKER I ARBEJDET MED SOCIAL INTEGRATION

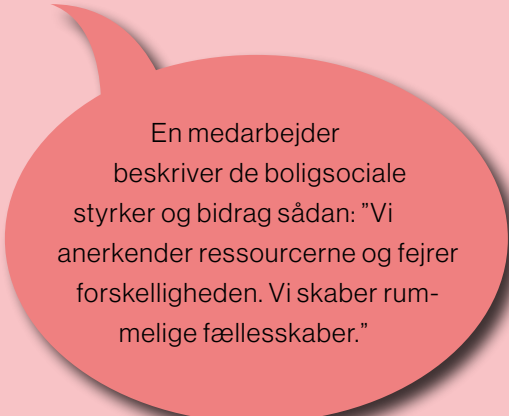
Den boligsociale indsats har særlige styrker og gode forudsætninger for at arbejde med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder – og herigennem fremme, at flere beboere deltager aktivt i samfundet og er del af mangfoldige fællesskaber.

Det skyldes:

- ♦ At den boligsociale indsats har fokus på at styrke beboeres sociale relationer til hinanden såvel som til andre borgere og aktører. Her har medarbejderne særligt øje for at skabe netværk på tværs og derigennem øge gensidigt kendskab og forståelse (Aner et al. 2016).
- ♦ At den boligsociale indsats arbejder med at understøtte beboeres deltagelse, indflydelse og organisering i netværk. Det sker fx, når beboere samarbejder med andre beboere, borgere eller professionelle aktører om aktiviteter og lokale tiltag (Agger et al. 2018; Ryom & Stelter 2019).
- ♦ At boligsociale medarbejdere har fokus på at identificere, aktivere og udvikle beboernes lokale ressourcer. Grundtanken er, at alle beboere har ressourcer at bidrage med, også selvom det kræver støtte at opdage dem og få dem i spil (Kleis 2010).
- ♦ At den boligsociale indsats kontinuerligt arbejder med at øge beboeres deltagelses- og handlemuligheder i sociale sammenhænge og give dem erfaring med, hvordan man som borger kan søge indflydelse, og hvad man kan få indflydelse på (Børne- og Undervisningsministeriet 2019; Carlsson & Hoffmann 2011).

Det åbner døre for:

- ♦ At sætte folk i forbindelse med hinanden og understøtte, at beboere indgår i forskelligartede fællesskaber og sociale møder med andre i og uden for boligområdet.
- ♦ At udbrede gensidigt kendskab og forståelse på tværs af beboere, borgere uden for boligområdet såvel som professionelle aktører og myndigheder.
- ♦ At spotte beboernes ressourcer og støtte dem i at bruge dem og udvikle dem – og derigennem give dem en oplevelse af at bidrage, blive hørt og være betydningsfulde i fællesskabet.
- ♦ At gøre deltagelse tilgængelig for alle beboere med udgangspunkt i den enkeltes behov og ønsker; hvad enten det er i uformelle sociale sammenhænge, i lokale foreninger og netværk eller landsdækkende organisationer og tiltag.

En medarbejder beskriver de boligsociale styrker og bidrag sådan: "Vi anerkender ressourcerne og fejrer forskelligheden. Vi skaber rummelige fællesskaber."

SÅDAN HAR VI GJORT

Undersøgelsen bygger på viden og erfaringer fra litteraturen og praksis – og består af otte elementer, der udgør vores datamateriale.

KORTLÆGNING

For at få en forståelse af, hvordan boligsociale helhedsplaner forholder sig til Landsbyggefondens nye indsatsområde Sammenhængskraft og medborgerskab, har vi gennemgået og systematisk kortlagt indholdet i delaftaler og strategiske samarbejdsaftaler for indsatsområdet for 13 helhedsplaner, der pr. 15/2 2021 har fået tilsagn.

BEHOVSAFDÆKNING

På baggrund af kortlægningen har vi interviewet medarbejdere fra boligsociale helhedsplaner i henholdsvis Lundtoftegade i København, Aalborg Øst i Aalborg, Bydelsprojekt 3i1 i Esbjerg og Trekanten i Holstebro. Her har vi fået indblik i deres forståelse af indsatsområdets begreber, dets muligheder og udfordringer samt deres ønsker til viden i forhold til at arbejde med indsatsområdet. Herudover har vi fået rådata fra en elektronisk rundspørge¹ blandt helhedsplaner og kommuner om vidensbehov og opmærksomhedspunkter ved det nye indsatsområde. Ligeledes har vi interviewet Landsbyggefonden og afdækket deres forståelse af indsatsområdet, begreberne samt deres vidensbehov.

LITTERATURGENNEMGANG AF GRÅ LITTERATUR

For at få viden fra praksisnær litteratur har vi lavet en litteraturgennemgang af grå litteratur². Her har fokus været på arbejde med medborgerskab,

sammenhængskraft og social integration i forhold til by/bolig/udsatte boligområder i Danmark samt udsatte grupper/borgere/beboere/etniske minoriteter i Danmark. Litteraturgennemgangen har vi inddelt i fem faser: 1) Søgning på Google og relevante vidensaktørers hjemmesider (Rambøll Consulting, Styrelsen for International Rekruttering og Integration etc.); 2) Screening og udvælgelse af relevant litteratur via titel og indledning; 3) Snowballing og videre søgning via relevante forfattere og vidensaktører fra litteraturen; 4) Gennemlæsning med henblik på relevans i forhold til vores undersøgelse; 5) Afrapportering og analyse.

LITTERATURGENNEMGANG AF FORSKNING

For at indfange forskningsmæssig viden om arbejde med medborgerskab, sammenhængskraft og integration, har vi lavet en målrettet litteraturgennemgang af forskningslitteratur på området. Vi har lavet en afgrænset søgestrategi, hvor vi har identificeret søgetermer, udarbejdet søgestrengene på baggrund af vores undersøgelsesspørgsmål og formuleret inklusions- og eksklusionskriterier. Vi har søgt på databaserne SocINDEX, Google Scholar og REX (Det Kongelige Bibliotek). Litteraturgennemgangen har vi inddelt i fire faser: 1) Søgning af litteratur via titel, abstract og keywords; 2) Screening og udvælgelse af relevant litteratur via titel og abstract; 3) Gennemlæsning med henblik på relevans for vores undersøgelse; 4) Afrapportering og analyse. Herudover har vi fået henvist relevant forskningslitteratur af forskere på feltet (lektor Mia Arp Fallov og ph.d. Lasse Kjeldsen).

1. Rundspørgen fandt sted til Boligsocialnets samarbejdskonference i marts 2021.

2. Grå litteratur er en betegnelse for akademiske eller videnskabelige publikationer, som ikke er kommercielt udgivet. Det kan fx være rapporter, afhandlinger og arbejdspapirer.

INTERVIEW OM NYE VINKLER OG TILGANGE

Som inspiration til arbejdet med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration har vi interviewet medarbejdere fra boligsociale helhedsplaner i henholdsvis Boulevardkvarteret i Varde og Viby Syd i Aarhus samt en udviklingschef i boligorganisationen Boligselskabet Sjælland i Roskilde. De arbejder på forskellig vis målrettet med integrationsområdet og tænker i nye vinkler og tilgange, fx på forebyggelsesområdet om negativ social kontrol.

FORSKERINTERVIEW

For at få en dybere forståelse for den boligsociale rolle og bidrag på integrationsområdet, har vi interviewet Mia Arp Fallov, lektor i social integration og socialpolitiske strategier ved Institut for sociologi og socialt arbejde på Aalborg Universitet. Hun har erfaring med lokale integrationsindsatser i boligsocialt arbejde.

INTERVIEW MED HELHEDSPLANER

For at udbygge vores indsigter i det boligsociale arbejde med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration har vi interviewet medarbejdere fra boligsociale helhedsplaner i henholdsvis Vollsmose i Odense, Bispehaven i Aarhus og Taastrupgaard i Taastrup, som alle arbejder med indsatsområdet Sammenhængskraft og medborgerskab. Fokus i interviewene har været boligsocialt arbejde med at åbne boligområdet op, skabe netværk på tværs, fremme aktiv deltagelse, forebygge negativ social kontrol og bruge metoder som beboerindvoldering og peer-to-peer.

KVALIFICERING

For at sikre undersøgelsens relevans og anvendelighed har vi fået kvalificering på rapporten fra både Landsbyggefonden, forsker Mia Arp Fallov, RED Rådgivning samt boligsociale helhedsplaner i henholdsvis Trekanten i Holstebro, Vollsmose i Odense og Mimerskvarteret i København. Medarbejdere fra de tre helhedsplaner har deltaget i en fælles kvalificeringssession, hvor de diskuterede og kvalificerede undersøgelsens fund.

Stor tak til alle, der har bidraget til undersøgelsen!

POTENTIALER I BOLIGSOCIALT ARBEJDE MED SOCIAL INTEGRATION

Undersøgelsen peger på tre overordnede potentialer i det boligsociale arbejde med at fremme social integration i landets udsatte boligområder.

MÅLRETTET ARBEJDE MED MEDBORGERSKAB OG SAMMENHÆNGSKRAFT

På det boligsociale felt er det nyt at arbejde eksplicit og målrettet med social integration. Det er en kompleks opgave, som den boligsociale indsats har gode forudsætninger for at bidrage til. I arbejdet med social integration er det virkningsfuldt at tage udgangspunkt i kerneelementer i medborgerskab og sammenhængskraft. Ved at arbejde målrettet med disse elementer får beboerne styrket deres

deltagelsesmuligheder i samfundet og erfaring med at indgå i mangfoldige fællesskaber. Her er det en styrke, at boligsociale medarbejdere kan skabe varierede deltagelsesformer for beboerne, hvad enten det er i formelle foreninger, uformelle netværk eller tiltag og initiativer – både lokalt i boligområdet, i lokalområdet, i byen og i Danmark. De kompetencer, som beboerne opnår ved at deltage aktivt og interagere med andre i fællesskaber, kan de også bruge i andre dele af hverdagslivet. Det klæder dem nemlig på til bedre at indgå på en arbejdsplads eller et uddannelsessted, ligesom det kan forebygge en kriminel løbebane.

FOKUS PÅ BESTEMTE BEBOERGRUPPER

Den boligsociale indsats har tradition for at henvende sig bredt til alle beboere i udsatte boligområder. Det er også tilfældet i arbejdet med social integration, hvor en bred gruppe af beboere kan have sværere forudsætninger for at deltage og indgå i samfundets fællesskaber. Dog er det nye, at fokus er skærpet på de grupper af beboere, som i mere udbredt grad har barrierer for aktiv deltagelse og engagement i samfundet. Det drejer sig særligt om beboere med etnisk minoritetsbaggrund og udsatte beboere såsom børnefamilier, marginaliserede unge og socialt isolerede.

VIGTIG ROLLE I FOREBYGGELSE SARBEJDET

Forebyggelse af emner som negativ social kontrol, æresrelaterede konflikter, radikaliserings og ekstremisme er nye områder, som den boligsociale indsats er begyndt at arbejde mere målrettet med. Det er der god ræson i, da arbejdet med at styrke beboernes sociale, demokratiske og kritiske kompetencer netop har en forebyggende effekt i forhold til disse problemstillinger. Her har den boligsociale indsats potentiale til at spille en rolle i det tidlige forebyggelsesarbejde gennem metoder og aktiviteter, der fremmer medborgerskab og sammenhængskraft i boligområderne. Samtidig har boligsociale medarbejdere klare forcer for vellykket forebyggelsesarbejde i kraft af deres alsidige kendskab til beboernes liv, deres tillidsfulde relation og arbejde med beboerne i flere sociale sammenhænge. Behovet på det boligsociale felt er fremadrettet at få flere erfaringer med metoder og aktiviteter i det boligsociale arbejde med forebyggelse af negativ social kontrol etc. Her er der potentiale for at arbejde kollektivt og gruppebaseret med forebyggelse, da de forebyggende problemstillinger er sociale fænomener, der udspringer af familien, omgangskredsen eller nærmiljøet i boligområdet.

OPSAMLING: MEDBORGERSKAB OG SAMMENHÆNGSKRAFT FREMMER SOCIAL INTEGRATION I UDSATTE BOLIGOMRÅDER

Beboere i udsatte boligområder deltager i mindre grad i samfundets fællesskaber end resten af befolkningen – ikke nødvendigvis på grund af manglende lyst, men fordi de mangler ressourcer og kompetencer til det. Det kan gå ud over muligheden for at øve indflydelse og føle tilhørsforhold, ligesom det kan svække tolerancen og tilliden til andre mennesker og det offentlige system. Vi zoomer her ind på, hvordan den boligsociale indsats kan fremme social integration i udsatte boligområder.

DEL 1 MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION

At skabe lige handle- og deltagelsesmuligheder for beboerne er centralt i det boligsociale arbejde med at fremme social integration. Social integration indebærer, at beboere har lige muligheder for at deltage i og aktivt bidrage til forskellige mangfoldige fællesskaber. Det handler om at øge beboernes oplevelse af at være samfundsborger og en del af samfundets fællesskaber.

Vores undersøgelse viser, at målrettet arbejde med medborgerskab og sammenhængskraft tilsammen bidrager til at fremme social integration i udsatte boligområder.

I arbejdet med medborgerskab kan den boligsociale indsats gøre deltagelse tilgængelig ved at understøtte og løbende tilpasse deltagelsesmuligheder, metoder og aktiviteter til den enkelte beboer.

Beboerne skal have en grundlæggende forståelse for og tilknytning til samfundet, ligesom de skal vide og erfare, hvor, hvordan og hvor meget indflydelse de kan få ved at deltage og engagere sig. Til det kan boligsociale medarbejdere tage afsæt i disse kernelementer:

MEDBORGERSKAB

Samfundsforståelse

Kendskab til deltagelsesmuligheder og platforme til indflydelse.
Viden om samfundets rettigheder og pligter.
Erfaring med medansvar, medbestemmelse og ligeværd.
Evne til dialog, argumentation og kritisk tænkning.

Aktiv deltagelse

Formaliseret deltagelse, fx forening og valg.
Uformel deltagelse og engagement i lokale fællesskaber.
Øve indflydelse og skabe forandring for sig selv og andre.

Tilhørsforhold

Oplevelse af at høre til i forskellige sociale fællesskaber.
Oplevelse af respekt og anerkendelse fra andre.

I arbejdet med sammenhængskraft handler det om at understøtte mangfoldige inkluderende fællesskaber og skabe rum for sociale møder på tværs af individer, grupperinger og aktører. Det vil sige fællesskaber, der går på tværs af etnicitet, alder, religion og sociale forhold og bopæl.

Gennem følgende kerneelementer i sammenhængskraft kan boligsociale medarbejdere arbejde med at styrke beboernes tolerance, tiltro til andre og plads til forskellighed – og derigennem få beboere til at føle sig forbundne og som en del af fællesskabet:

SAMMENHÆNGSKRAFT

Sociale bånd på tværs

Indgå i netværk på tværs af sociale og kulturelle skel.
Indgå i netværk med andre fra boligområdet og fra byen/samfundet.

Plads til forskellighed

Accept og tolerance af forskellighed hos andre.
Kendskab til og samhørighed med forskellige andre borgere.

Tillid

Tillid til andre borgere, aktører, velfærdsinstitutioner og myndigheder. Forståelse for det offentlige system og brugen af det.

Fælles normer og værdier

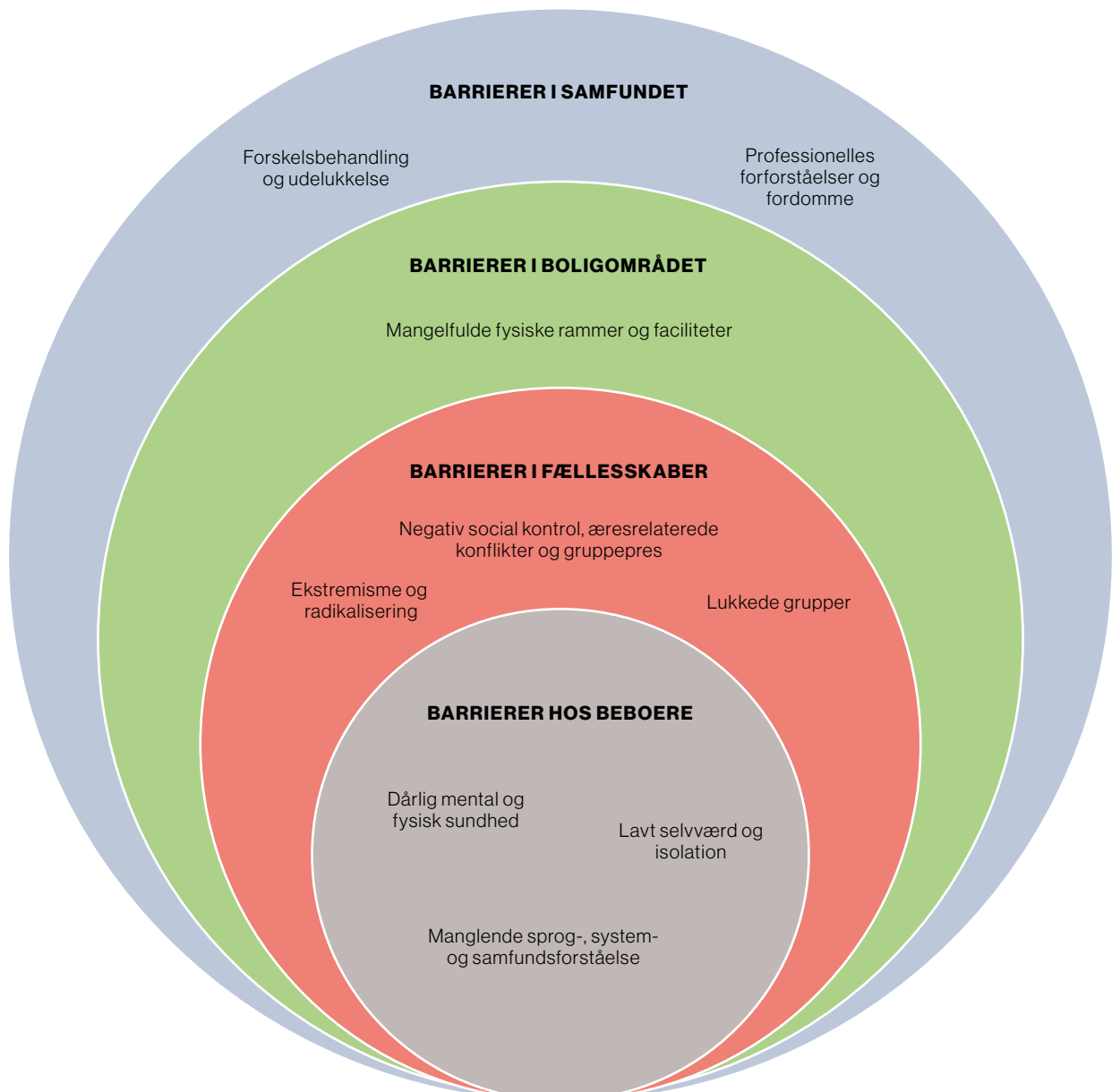
Oplevelse af at have fælles normer og værdier med andre.
Medansvar og villighed til at hjælpe og støtte andre, fx naboer.
Lyst og evne til at organisere sig med andre om fælles mål.

DEL 2**BARRIERER FOR DELTAGELSE OG INTERAKTION**

Arbejdet med at øge social integration involverer som udgangspunkt alle borgere i samfundet. Samtidig viser vores undersøgelse, at der er behov for, at den boligsociale indsats har skærpet opmærksomhed på de grupper, der har sværere forudsætninger for at deltage og indgå i samfundets fællesskaber. Det drejer sig i særlig grad om udsatte beboere og beboere med etnisk minoritetsbaggrund, som i mindre grad end resten af befolkningen

deltager i foreningslivet, i frivilligt arbejde samt ved politiske valg og folkeafstemninger. Begrænsninger i deltagelse og social interaktion med andre kan bunde i mange forskellige problematikker hos beboerne. Vi har identificeret ni udbredte barrierer for deltagelse og interaktion, som boligsociale medarbejdere kan bruge som afsæt til at arbejde med de problematikker, som gør sig gældende i de enkelte boligområder:

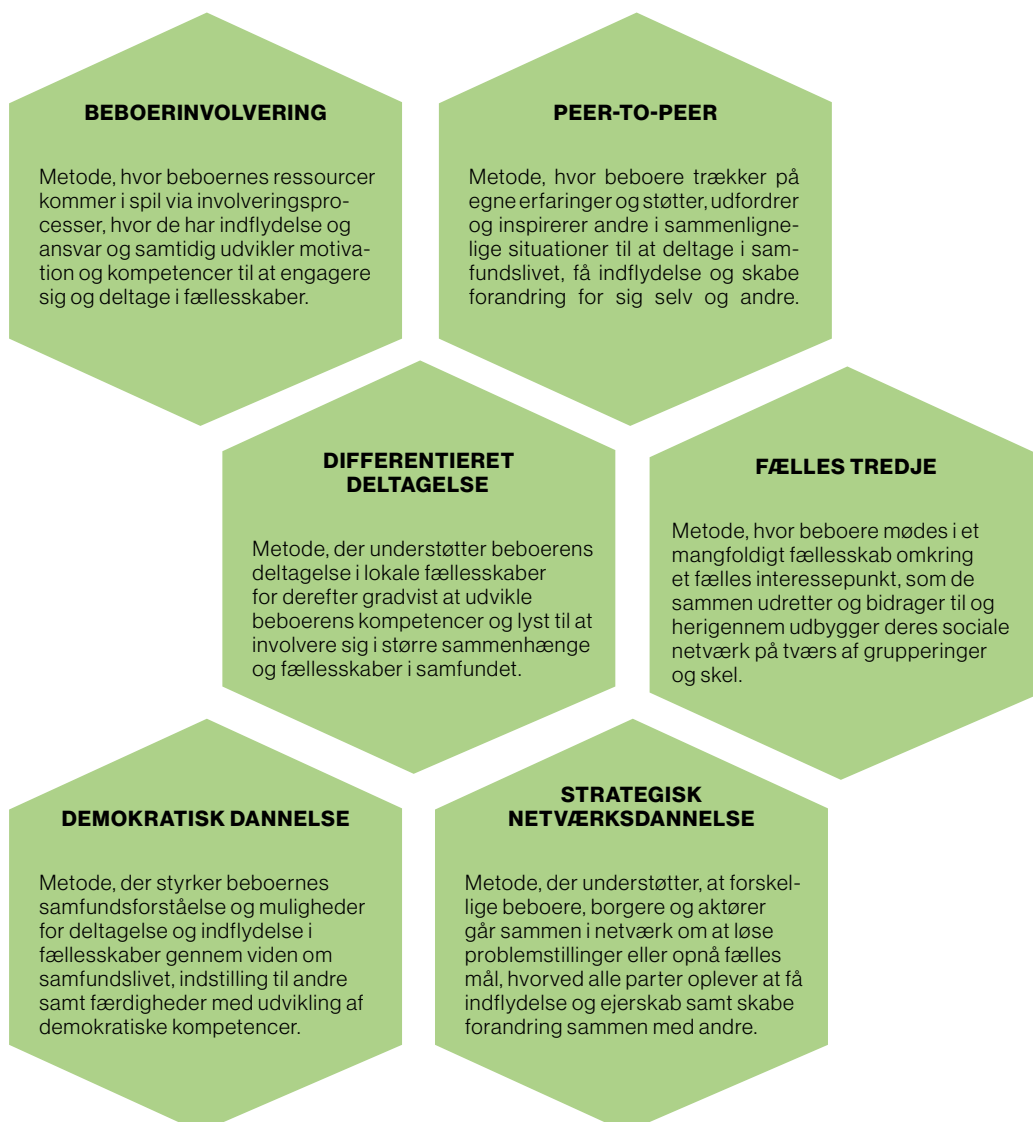

DEL 3**METODER TIL AT FREMME MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION**

Vores undersøgelse viser, at målrettet brug af metoder er centralt i det boligsociale arbejde med social integration. Her er afsættet, at boligsociale medarbejdere arbejder med at udvikle beboernes kompetencer til at deltage og indgå i samfundets fællesskaber. Det sker med udgangspunkt i de enkelte beboeres ressourcer, udfordringer og barrierer. Ligeledes er brobygning et gennemgående træk

ved det metodiske arbejde, hvor fokus er på at skabe forbindelser og kobling mellem beboerne og samfundet. Det kan både være i form af borgere uden for boligområdet, myndigheder og forskellige slags aktører, ligesom det handler om at styrke beboernes samfundsforståelse og samfundsengagement.

Særlig seks metoder er virkningsfulde i det boligsociale arbejde med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration. Metoderne har på forskellig vis potentiale til at bryde beboernes barrierer og fremme deres deltagelses- og handlemuligheder for at tage del i mangfoldige fællesskaber og samfundslivet generelt:

DEL 4**AKTIVITETER TIL AT FREMME
MEDBORGERSKAB,
SAMMENHÆNGSKRAFT OG
SOCIAL INTEGRATION**

De boligsociale aktiviteter er med til at øge den sociale integration, når de målrettet understøtter beboere i at udvikle kompetencer og handlemuligheder til at deltage og bidrage til mangfoldige fællesskaber i det nære og det brede samfund. Det sker

oftest i samarbejde med andre, da den boligsociale indsats hverken skal eller kan løfte opgaven med social integration alene.

I vores undersøgelse har vi identificeret fire overordnede temaer i aktiviteter, som på hver sin måde er med til at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder. De fire temaer kan boligsociale medarbejdere bruge som inspiration og som afsæt for at udvikle og igangsætte relevante aktiviteter i deres boligområde:

**NETVÆRKSSKABENDE
AKTIVITETER**

Netværksskabende aktiviteter skaber kontaktflader og styrker dannelse af netværk på tværs af skel, grupperinger og aktører. Aktiviteterne fremmer deltagelse, social interaktion og samhørighed mellem forskellige slags mennesker.

**FOREBYGGENDE
AKTIVITETER**

Forebyggende aktiviteter understøtter beboernes sociale, demokratiske og kritiske kompetencer, som styrker deres samfundsforståelse, deltagelse og tilhørsforhold i positive og mangfoldige fællesskaber. Det har til hensigt at gøre beboerne mere modstandsdygtige mod emner som negativ social kontrol, æresrelaterede konflikter og ekstremisme.

**CIVILSAMFUNDS-
AKTIVITETER**

Civilsamfundsaktiviteter understøtter beboernes formelle og uformelle engagement i samfundets fællesskaber. Det kan være det organiserede foreningsliv eller lokale fællesskaber, aktiviteter og tiltag, der gavner andre. Aktiviteterne styrker beboernes handle- og deltagelsesmuligheder samt oplevelse af at høre til i fællesskabet og have værdi som samfundsborger.

**BROBYGGENDE
AKTIVITETER**

Brobyggende aktiviteter skaber forbindelser mellem beboere i boligområdet og det brede samfund, hvad enten det er borgere uden for boligområdet, myndigheder, aktører eller samfundsinstitutioner. Aktiviteterne giver beboerne større samfundsforståelse, tillid til andre og kompetencer til bedre at begå sig i samfundets fællesskaber.

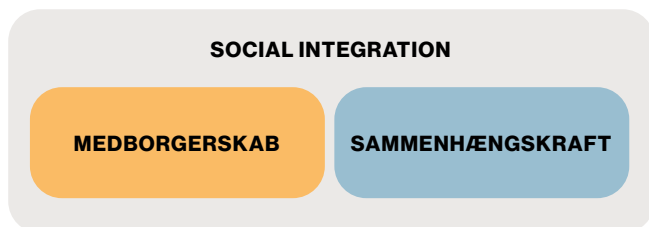
HVAD FREMMER OG HÆMMER SOCIAL INTEGRATION?

DEL 1

MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION

Der er behov for at styrke en grundlæggende begrebsafklaring og -forståelse af medborgerskab, sammenhængskraft og social integration på det boligsociale felt. Langt hen ad vejen er det politiserede begreber, som fylder en del i den politiske debat i Danmark, men hvad begreberne bygger på og indebærer i litteraturen og i praksis, er mere usynlig. Rapportens første del har derfor til formål at definere medborgerskab, sammenhængskraft og social integration på et vidensbaseret grundlag og sætte dem i relation til udsatte boligområder, så den boligsociale indsats kan arbejde med at fremme begreberne i praksis.

I de følgende afsnit udfolder vi de enkelte begreber og deres kernelementer. Vi synliggør, hvordan de tre begreber gensidigt spiller ind i hinanden, og hvordan målrettet arbejde med medborgerskab og sammenhængskraft tilsammen bidrager til at øge social integration:

MEDBORGERSKAB

Medlemskab af det danske samfund drejer sig om mere end at have juridisk status som statsborger. Det handler også om medborgerskab, hvor borgere aktivt deltager i, kender til og føler sig som en del af

det fællesskab, som samfundet udgør (Ringsager 2015). Medborgerskab er således ikke noget, man får tildelt, eller andre gør for en. Tværtimod er medborgerskab noget, vi som borgere skaber i et socialt samspil med hinanden (Task force om integration 2015). Det ligger også i selve ordet medborger: Man er aldrig medborger alene – det er noget, man er i relation til andre (Børne- og Undervisningsministeriet 2019).

I et demokrati, der bygger på lige rettigheder, pligter og deltagelse, har alle borgere ansvar for at deltage i samfundet som medborgere (Christensen & Christensen 2006; Task force om integration 2015). Det er dog ikke alle borgere, der har samme forudsætninger for at være aktive medborgere (læs mere i del 2). Demokratiet og aktivt medborgerskab bygger på, at borgere deltager med deres forskellige perspektiver og nuancer. Hvis for mange oplever ikke at blive hørt og være med, kan det resultere i splittelse

i befolkningen (Ljungmann & Riggelsen 2021). En vigtig boligsocial opgave er derfor at understøtte, at beboere udvikler demokratiske medborgerskabskompetencer, så alle kan få erfaring med aktivt medborgerskab.

Det er en udbredt pointe i litteraturen, at medborgerskab er noget, borgere både skal lære og praktisere (Fallov 2010; Ljungmann & Riggelsen 2021). I det boligsociale arbejde kan det ske ved at gøre deltagelse tilgængelig for alle – ved både at skabe rammer for deltagelse og samtidig understøtte og facilitere sociale sammenhænge, hvor beboere kan lære og udøve aktivt medborgerskab (Pristed Nielsen 2008).

KERNEELEMENTER I MEDBORGERSKAB

Inspireret af Thomas Marshall (1950) er der i litteraturen bred enighed om, at medborgerskab omfatter tre kerneelementer: 1) Samfundsforståelse, 2) Deltagelse i samfundslivet og 3) Tilhørsforhold (se fx Danneskiold-Samsøe et al. 2019; Jensen 2019; Jagd 2007). Fælles for alle tre kerneelementer er, at arbejdet med medborgerskab skal udvikle borgernes kompetencer, lyst og evne til at deltage i samfundet på demokratisk vis. Det udfolder vi ved at dykke ned i kerneelementerne, der hver især fremmer medborgerskab i udsatte boligområder:

MEDBORGERSKAB	
Samfundsforståelse	Kendskab til deltagelsesmuligheder og platforme til indflydelse. Viden om samfundets rettigheder og pligter. Erfaring med medansvar, medbestemmelse og ligeværd. Evne til dialog, argumentation og kritisk tænkning.
Aktiv deltagelse	Formaliseret deltagelse, fx forening og valg. Uformel deltagelse og engagement i lokale fællesskaber. Øve indflydelse og skabe forandring for sig selv og andre.
Tilhørsforhold	Oplevelse af at høre til i forskellige sociale fællesskaber. Oplevelse af respekt og anerkendelse fra andre.

#1 kerneelement: Samfundsforståelse

Det første kerneelement om samfundsforståelse indebærer, at borgere udvikler en grundlæggende bevidsthed om og lærer, hvad det betyder at være medborger i Danmark. Når man som boligsocial medarbejder skal støtte beboere i at fremme deres samfundsforståelse, er det virkningsfuldt at have et tredelt fokus på henholdsvis viden om samfundslivet, beboernes indstilling til andre og deres demokratiske færdigheder (Bæk et al. 2020).

At arbejde med viden handler om, at beboere får kendskab til deltagelsesmuligheder og platforme, hvor de kan få demokratisk indflydelse. Det kan fx ske via indsigt i landets demokratiske institutioner, normer og værdier og magtstrukturer. Et andet centralt aspekt er at øge beboeres kendskab til rettigheder og pligter i det danske samfund. I Danmark er borgere omfattet af de samme civile, politiske og sociale rettigheder. De civile rettigheder omfatter bl.a. frihedsrettigheder som ytringsfrihed samt menings- og religionsfrihed – herunder retten til at tænke, tale og praktisere den livsform, som man vil. De politiske rettigheder omhandler bl.a. retten til at deltage i udøvelsen af den politiske magt, som fx at stemme ved valg¹ eller engagere sig politisk. De sociale rettigheder omfatter retten til økonomisk velvære og sikkerhed, herunder retten til uddannelse og andre offentlige goder. Foruden rettigheder omfatter medborgerskab også en række pligter. Det drejer sig grundlæggende om pligten til at overholde landets love. Men det handler også om pligten til at tolerere og respektere andres livsform, holdninger og ageren samt mere konkret skattepligt, værnepligt, undervisningspligt og pligt til at arbejde og forsørge sig selv (se fx Fallov & Birk 2020; Rambøll 2017; Ministeriet for flygtninge, indvandring og integration 2011).

At arbejde med indstilling handler om at udvikle beboernes værdier i form af tolerance, medansvar, medbestemmelse, ligeværd og solidaritet. Her er det centralt, at beboere får erfaring med og oplever at være del af sociale fællesskaber, der bygger på mangfoldighed, gensidig forståelse og respekt for andres synspunkter – også når der er uenighed

1. I relation til valg er det dog kun statsborgere i Danmark, der har stemmeret til folketingsvalg, europaparlamentsvalg samt kommunale og regionale valg (Folketinget 2021).

(Børne- og Undervisningsministeriet 2019; Bæk et al. 2020).

At arbejde med færdigheder handler om at understøtte, at beboere øver og udvikler demokratiske kompetencer og adfærd, såsom kritisk tænkning, gå i dialog, konfliktløsning samt udtrykke sine holdninger, synspunkter og tage stilling. Det kan fx ske ved at udvikle ideer i fællesskab, argumentere med hinanden om løsninger på problemer eller drøfte forskellige samfundsaktuelle emner, der optager og påvirker beboerne (Børne- og Undervisningsministeriet 2019; Rambøll 2017).

Gennem samfundsforståelse oparbejder beboerne en række demokratiske kompetencer, som danner grundlag for, at de kan udvikle demokratisk selvtillid. Demokratisk selvtillid er troen på egne evner i forhold til, at ens deltagelse og engagement har relevans og er værdifuld for andre (Ljungmann & Rigelsen 2021).

#2 kerneelement: Aktiv deltagelse

Samfundsforståelse er fundamentet for det andet kerneelement i medborgerskab: Aktiv deltagelse. Her handler det om at udøve sin samfundsforståelse i praksis gennem deltagelse i samfundslivet og derigennem fremme en demokratisk livsform. Det kan både ske i form af formel og uformel deltagelse.

Deltagelse i samfundslivet og engagement i fællesskaber kan ske på flere niveauer – fra det nære i boligområdet til det brede samfund. Det formelle engagement kan udspille sig, når borgere stemmer ved valg, deltager i politiske partier, interesseorganisationer og foreninger eller engagerer sig i beboerdemokrati og bestyrelser. Det uformelle engagement kan tiltrække borgere, der måske ikke kan se sig selv som foreningsfrivillig, men som gerne vil bidrage og deltage i lokale tiltag, projekter og forskellige interessefællesskaber eller spille en aktiv rolle i den offentlige debat.

Summen af deltagelse – uanset om det er i formelle eller uformelle rammer – er, at borgere har mulighed for og evne til at tage medansvar og have

medindflydelse på samfundsmæssige og lokale forhold. Det indebærer at øve indflydelse, skabe forandring for sig selv og andre samt at påvirke fællesskabet gennem aktiv deltagelse (Rambøll 2017; Ministeriet for flygtninge, indvandring og integration 2011).

#3 kerneelement: Tilhørsforhold

Det tredje kerneelement i medborgerskab indbefatter, at man som borger oplever at være fuldgældigt medlem af det danske samfund. Det handler om at føle sig respekteret og anerkendt som ligeværdig borger, der i stort og småt tager del i samfundslivet (Jagd 2007). Dette kerneelement er altså knyttet til en identitetsmæssig side af medborgerskab; nemlig oplevelsen af at være del af og føle et tilhørsforhold. Forskellige typer af sociale fællesskaber kan bidrage til at skabe tilhørsforhold – hvad enten det er til hele nationen, et geografisk (bolig)område eller nærmiljøet i form af fx skole-, fritids- og nabofællesskaber.

En del af den boligsociale opgave med at understøtte beboeres tilhørsforhold er at skabe en forståelse for forskellighed, respekt og anerkendelse af andre, støtte beboere i at finde deres egen plads i fællesskabet og styrke følelsen af at høre til i samfundet. Når borgere oplever tilhørsforhold, vil de typisk føle et socialt ansvar samt have en loyalitets- og ansvarsfølelse for fællesskabet, som forstærker tilknytningen og lysten til at bidrage (Falloff & Birk 2020; Ministeriet for flygtninge, indvandring og integration 2011; Task force om integration 2015).

SAMMENHÆNGSKRAFT

Som begreb har sammenhængskraft et væld af definitioner og betydninger med sig i bagagen (se fx Fonseca et al. 2019). Grundtanken bag begrebet er, at ved at indgå i sociale relationer bliver individer knyttet sammen som en enhed. Nære formelle såvel som uformelle sociale bånd får borgere til at føle sig gensidigt forbundne og som en del af fællesskabet (Ryom & Stelter 2019; Svendsen 2009). Litteraturen viser, at når der er stærk sammenhængskraft i udsatte boligområder, så har det også positiv indvirkning på beboeres livskvalitet og tilfredshed med boligområdet (Christensen et al. 2019).

Forskning identificerer overordnet tre niveauer af sammenhængskraft, nemlig individniveau, lokalsamfundsniveau og samfundsniveau. Argumentet er, at sammenhængskraft har særlig gode vilkår, når alle tre niveauer fungerer i samspil med hinanden. Arbejdet med at fremme sammenhængskraft bør derfor både understøtte, at borgere kan indgå i sociale relationer med andre og udvikle en samhørighed på tværs (individniveau), at lokalsamfundet kan tolerere og fremme mangfoldige fællesskaber (lokalsamfundsniveau), samt at borgere har de samme muligheder og rettigheder i samfundet (samfundsniveau) (Fonseca et al. 2019). Denne opdeling kan være brugbar at have i baghovedet, da den skærper blikket for, at man som boligsocial medarbejder kan fremme sammenhængskraften både i grupper, i boligområdet og i beboernes forhold til samfundet generelt.

KERNEELEMENTER I SAMMENHÆNGSKRAFT

Litteraturen bygger ofte på Robert Putnams forståelse af social kapital (2000) til at belyse sammenhængskraft. Det drejer sig især om netværk, tillid og fælles normer som befordrende for sammenhængskraft. Med inspiration fra Putnam såvel som anden litteratur og indsigter fra det boligsociale felt dykker vi nu ned i fire kerneelementer, som hver især er med til at fremme sammenhængskraft i udsatte boligområder:

SAMMENHÆNGSKRAFT

Sociale bånd på tværs

Indgå i netværk på tværs af sociale og kulturelle skel.
Indgå i netværk med andre fra boligområdet og fra byen/samfundet.

Plads til forskellighed

Accept og tolerance af forskellighed hos andre.
Kendskab til og samhørighed med forskellige andre borgere.

Tillid

Tillid til andre borgere, aktører, velfærdsinstitutioner og myndigheder. Forståelse for det offentlige system og brugen af det.

Fælles normer og værdier

Oplevelse af at have fælles normer og værdier med andre.
Medansvar og villighed til at hjælpe og støtte andre, fx naboer.
Lyst og evne til at organisere sig med andre om fælles mål.

#1 kerneelement: Sociale bånd på tværs

Det fremmer sammenhængskraft at opbygge fællesskaber og netværk, der rummer borgere med forskellige baggrunde og liv. Det er nemlig ikke nødvendigvis nærhed og lighed mellem mennesker, der skaber sammenhængskraft. Faktisk kan det udfordre sammenhængskraften, hvis befolkningen i samfundet eller beboere i et boligområde tænker og lever for ens. Det kan tværtimod styrke sammenhængskraften, når sociale netværk bygger på forskellighed og går på tværs af sociale og kulturelle skel såsom religion, etnicitet og generationer (Christensen et al. 2019; Hindhede 2016).

Det er også centralt at arbejde med at skabe sociale netværk på tværs af geografiske skel, hvor beboere fra boligområdet møder borgere fra resten af byen og det omkringliggende samfund, da det ligeledes kan øge sammenhængskraften. Vigtigheden af at skabe sociale netværk, der rækker ud over familie, venner og bekendte miljøer, bunder også i, at det styrker mulighed for selvbestemmelse. Undersøgelser viser nemlig, at især beboeres oplevelse af negativ social kontrol og gruppepres er tæt forbundet med afgrænsede, etniske netværk i deres boligområde (Danne-skiold-Samsøe et al. 2019).

Netværksdannelse handler grundlæggende om at styrke fællesskabet på tværs af sociale skel og grupper, så borgere kan skabe positive forventninger til hinanden og fremme rummelige fællesskaber (Christensen et al. 2019). Arbejde med at understøtte social interaktion på tværs i lokalområdet bidrager også til at fremme deltagelse i civilsamfundet. Det sker ved at styrke uformelle netværk og grupper såvel som formaliserede frivillige fællesskaber – fx idrætsaktiviteter og sociale tiltag i det lokale medborgercenter (Fonseca & Brazier 2019; Fallov 2011; Børne- og Socialministeriet 2017).

#2 kerneelement: Plads til forskellighed

Opbygning af sociale netværk og relationer bidrager til, at borgere opnår et større kendskab til og samhørighed med hinanden samt et større ansvar for fællesskabet (SocialRespons 2017; Børne- og Socialministeriet 2017). Litteraturen viser, at det at knytte tætte sociale bånd på tværs af forskellige mennesker bidrager til at øge trygheden og styrke naboskabet i området. Ligeledes kan det at bryde territoriale opdelinger i området – fx mellem boligafdelinger eller mellem boligområdet og byen – give beboere en oplevelse af større samhørighed med de fysiske omgivelser og det omkringliggende samfund (SocialRespons 2017; Nielsen et al. 2019).

En central pointe i arbejdet med sammenhængskraft er, at det handler om at skabe fællesskaber, hvor der er plads til forskellige interesser, synspunkter og baggrunde. I den optik har mangfoldige boligområder den styrke, at de repræsenterer forskellige nationaliteter og typer af beboere. Det giver gode forudsætninger for sociale møder, hvor beboere kan blive klogere på hinanden og få indsigt i hinandens livsverdener – og derigennem opnå større tolerance over for og accept af forskellighed hos andre (Christensen et al. 2019; Fonseca et al. 2019). Her kan man som medarbejder arbejde målrettet med at fremme diversitet som en styrke og tilskynde lyst til at imødekomme forskellige slags mennesker i lokale fællesskaber.

#3 kerneelement: Tillid

Tillid er en social proces, der relaterer sig til troen på, at andre mennesker er pålidelige og vil en det bedste (Perry 2012). Forskning peger på, at tillid er vigtigt for at have relationer til andre mennesker, offentlige myndigheder, velfærdsinstitutioner (såsom daginstitutioner og skoler) og til samfundet generelt – og dermed er tillid en central byggesten i sammenhængskraften (se fx Putnam 2000).

Det handler om tillid i de lokale fællesskaber, borgere indgår i, men også tillid i relationer til fagpersoner og aktører, der repræsenterer forskellige dele af myndigheder og samfundet (Christensen et al. 2019). I forhold til samfundets institutioner handler det om, at borgere har tillid til, at myndigheder, politikere og politi er retfærdige og tager hånd om de problemer, man kan komme ud for (Rigspolitiet 2020).

Tillid bliver bl.a. styrket gennem nære sociale relationer og genkendelighed. Hvis borgere derimod oplever, at det offentlige system er svært gennemskueligt, eller at de ikke kan regne med, at myndighederne reagerer ved henvendelse, så påvirker det tilliden i en negativ retning og kan gøre dem utrygge (Christensen et al. 2019). I sociale møder med frontpersonale såsom sagsbehandlere og SSP-medarbejdere kan borgere også udvikle mistillid, hvis medarbejderens rolle er uklar – det kan fx være, hvis gadeplansmedarbejdere gerne vil opbygge tillid til unge, men samtidig er mellemlid til politiet (Perry 2021).

I det boligsociale arbejde med sammenhængskraft er det derfor væsentligt at give beboere en forståelse for myndigheder og velfærdsinstitutioner, så det offentlige system bliver genkendeligt for dem, og de kan opbygge tillid til, at de får den nødvendige hjælp og støtte. Samtidig er det også væsentligt at vide, hvor og hvordan man kan rette henvendelse, hvis man som borger oplever ikke at få den hjælp, man har ret til.

#4 kerneelement: Fælles normer og værdier

Når borgere indgår i sociale netværk og fællesskaber, opstår der typisk fælles normer og værdier i gruppen. Det kan fx være en fælles forståelse af, hvordan man interagerer med andre mennesker, hvad der er rigtigt og forkert, og hvad det indebærer at opføre sig ordentligt. Det er de fælles normer, som i særlig grad styrker sammenhængskraften – og som skaber gode forudsætninger for at handle i fællesskab og tage ansvar for ens lokalområde (Putnam 2000; Aner et al. 2016).

I boligområder med stærk sammenhængskraft er der høj grad af kollektiv handlekraft blandt beboerne forstået som evnen til at organisere sig om fælles mål. Det kan være alt fra frivilligt arbejde, gennemførelse af lokale tiltag, til at beboere reagerer på afvigende eller udefrakommende forhold (Christensen et al. 2019; SIRI 2018a; Aner et al. 2016). Det kan fx være at gribe ind, hvis man oplever, at andre i boligområdet har en uacceptabel social adfærd, såsom hvis unge er i slåskamp eller laver graffiti og hærværk. Det kan også være, at beboere står sammen i protest, hvis den lokale skole lukker, eller organiserer

et civilt beredskab, hvis der er bandeproblematikker i boligområdet. Her handler fællesskabets kollektive handlekraft om, at beboere er villige til at intervenere til fordel for boligområdets fælles bedste og på den måde opretholde normer og orden (Dobchuk-Land et al. 2010; Aner et al. 2016). I forlængelse af det viser internationale studier, at hvis der er en stor kontakt mellem beboere i og uden for boligområdet, vil der være mindre accept af socialt afvigende adfærd og større tilbøjelighed til at gribe ind. Det understreger vigtigheden af at skabe sociale bånd på tværs af beboere i boligområdet og borgere fra lokalområdet og det brede samfund (Christensen et al. 2019).

Fælles normer og værdier i fællesskabet bidrager også til, at beboere får større medansvar og villighed til at hjælpe og støtte hinanden som naboer. Det kan skabe en mere konstruktiv tilgang til at håndtere eventuelle nabostride og dermed bidrage til mere fredelig sameksistens. Her kan boligsociale medarbejdere spille en rolle ved at styrke beboernes kompetencer til konflikthåndtering (Fonseca & Brazier 2019; Aner et al. 2016).

SOCIAL INTEGRATION

Begrebet integration har en lang tradition af forskellige definitioner bag sig – og dets betydning afhænger og varierer alt efter den samfundsmæssige udvikling og det pågældende land, der er tale om (se fx Fallov 2011; Olwig & Pærregaard 2007; Ringsager 2015). I ordets oprindelige betydning er integration en proces, der forener adskilte enheder i en ny enhed. Social integration handler på den måde om sociale processer, hvorigennem borgere bliver en del af samfundet. Her er en pointe i litteraturen, at social integration involverer alle i samfundet – ikke blot dem, som kommer udefra (Olwig & Pærregaard 2007; Fallov 2016; Jensen 2019). Social integration opstår, når alle borgere har lige muligheder for at deltage i og aktivt bidrage til mangfoldige fællesskaber og generelt i samfundslivet (Ringsager 2015; Seeberg 2010).

BETINGET AF MEDBORGERSKAB OG SAMMENHÆNGSKRAFT

Litteraturen peger på, at social integration kan opdeles i tre faser, der bygger oven på hinanden. Første fase er deltagelse, den næste er interaktion, og den tredje fase er integration. Her er deltagelse en forudsætning for interaktion, og interaktion er en forudsætning for integration (Christensen & Christensen 2006). Det betyder, at når borgere deltager i sociale sammenhænge, tilbud og aktiviteter i lokalområdet eller bredere i samfundet (deltagelse), kan det lede til kontakt og sociale møder med andre mennesker med udveksling af holdninger, ideer og synspunkter (interaktion). Deltagelse i sociale tiltag og interaktion med andre mennesker kan danne grobund for

netværks- og fællesskabsdannelse, hvor borgere udvikler sociale kompetencer og færdigheder i forhold til at blive lyttet til, inddraget og opnå indflydelse. Det fører til, at borgere opnår fuldt medlemskab i samfundet ved at have samme muligheder for at indgå i og bidrage til samfundets fællesskaber (social integration) (Christensen & Christensen 2006).

Deltagelse og interaktion er på den måde centrale byggesten i at skabe social integration. Det trækker tråde til, at medborgerskab som beskrevet er tæt relateret til deltagelse, og at sammenhængskraft i høj grad er båret frem af interaktion mellem forskellige borgere.

Når vi kigger på litteraturen om medborgerskab og sammenhængskraft samt indsigter fra det boligsociale felt, så taler vi for, at vejen til social integration i udsatte boligområder ikke er faser eller byggeklodser stablet i en bestemt rækkefølge. Snarere er medborgerskab og sammenhængskraft gensidigt forbundne, da begreberne både forstærker og fordrer hinanden. Hvis der fx er en lokal café med fællesspisning i boligområdet, hvor beboere møder andre (sammenhængskraft), så giver det lyst til at bidrage til fællesskabet (medborgerskab). Omvendt er aktiv deltagelse i fællesskaber (medborgerskab) med til at styrke de sociale bånd på tværs (sammenhængskraft). I den optik er det målrettet arbejde med at fremme kerneelementerne i medborgerskab og sammenhængskraft, som tilsammen bidrager til at øge social integration (se fx Fallov 2016; Task force om integration 2015; Hindhede 2016, Aarhus Kommune 2019).

SOCIAL INTEGRATION

Alle borgere har lige muligheder for at deltage i samfundslivet og bidrage til mangfoldige fællesskaber.

MEDBORGERSKAB**Samfundsforståelse**

Kendskab til deltagelsesmuligheder og platforme til indflydelse.
Viden om samfundets rettigheder og pligter.
Erfaring med medansvar, medbestemmelse og ligeværd.
Evne til dialog, argumentation og kritisk tænkning.

Aktiv deltagelse

Formaliseret deltagelse, fx forening og valg.
Uformel deltagelse og engagement i lokale fællesskaber.
Øve indflydelse og skabe forandring for sig selv og andre.

Tilhørsforhold

Oplevelse af at høre til i forskellige sociale fællesskaber.
Oplevelse af respekt og anerkendelse fra andre.

SAMMENHÆNGSKRAFT**Sociale bånd på tværs**

Indgå i netværk på tværs af sociale og kulturelle skel.
Indgå i netværk med andre fra boligområdet og fra byen/samfundet.

Plads til forskellighed

Accept og tolerance af forskellighed hos andre.
Kendskab til og samhørighed med forskellige andre borgere.

Tillid

Tillid til andre borgere, aktører, velfærdsinstitutioner og myndigheder. Forståelse for det offentlige system og brugen af det.

Fælles normer og værdier

Oplevelse af at have fælles normer og værdier med andre.
Medansvar og villighed til at hjælpe og støtte andre, fx naboer.
Lyst og evne til at organisere sig med andre om fælles mål.

KARAKTERISTIKA VED SOCIAL INTEGRATION

I litteraturen har social integration to gennemgående karakteristika: Lige muligheder og mangfoldige fællesskaber, som er tæt beslægtede med henholdsvis medborgerskab og sammenhængskraft.

Lige muligheder

Et centralt mål med social integration er, at alle borgere har lige muligheder for at have indflydelse og føle ansvar for både sig selv og samfundet – ligesom alle skal have muligheder for at deltage i og bidrage til samfundslivets formelle og uformelle sociale sammenhænge såsom foreningsliv, aktiviteter og lokale initiativer (Seeberg 2010; Christensen & Christensen 2006). Derfor er social integration tæt relateret til lighed for alle borgere: Det vil sige, at den enkelte borger besidder fuldt medlemskab af samfundet med lige rettigheder, pligter og muligheder for at følge sine visioner for livet, bestemme over sig selv og opnå et aktivt medborgerskab (Galal & Liebmann 2020; Seeberg 2010; Christensen & Christensen 2006).

I den boligsociale indsats handler arbejdet med at skabe lige muligheder i første omgang om at understøtte, at beboerne kan deltage og være sammen med

andre i fællesskaber. Det kræver menneskelige resourcer at deltage, øve indflydelse og indgå i sociale sammenhænge, og det kan være udfordrende for beboere af mange årsager, såsom psykisk sygdom, social isolation, negativ social kontrol etc. (læs mere i del 2).

Mangfoldige fællesskaber

Social integration er i høj grad betinget af relationer og interaktioner mellem mennesker. Det er i sociale møder på tværs af befolkningsgrupper, at borgere får udfordret deres egne forforståelser, opfattelser og syn på andre og samfundet – så de kan opbygge større gensidig tolerance og solidaritet med hinanden og styrke sammenhængskraften (Kappa 2019; Bloksgaard 2010).

Mangfoldige fællesskaber forudsætter, at boligområderne rummer fysiske faciliteter og sociale initiativer, der kan initiere berøringsflader på tværs af fx etniske, sociale såvel som generationsmæssige skel (Kleis 2010). Det underbygger vigtigheden af, at den boligsociale indsats arbejder med aktiviteter, der skaber mangfoldige fællesskaber i og uden for boligområdet.

DEL 2

BARRIERER FOR DELTAGELSE OG INTERAKTION

Del 2 sætter fokus på, at der er særlige problemstillinger i udsatte boligområder, hvor udsatte beboere og beboere med etnisk minoritetsbaggrund i mindre grad deltager aktivt, bliver hørt og tilegner sig indflydelse i samfundets fællesskaber. Ligeledes zoomer vi ind på, hvilke udbredte barrierer der ligger til grund for beboernes manglende deltagelse og interaktion i fællesskaberne.

Udsatte borgere har begrænsede deltagelsesmuligheder på forskellige måder i samfunds- og hverdagslivets fællesskaber i forhold til resten af befolkningen (Benjaminsen et al. 2017). Dels fordi de ofte er dårligere stillet sundheds- og trivselsmæssigt (Pedersen et al. 2012), dels fordi denne gruppe har færre sociale, kulturelle og økonomiske ressourcer (Larsen 2009; Fallov 2013). På den måde er udsathed – og i nogle

tilfælde også etnicitet – forbundet med en ufrivillig ikke-deltagelse (Larsen 2009; Bundesen & Jasem 2016). Det betyder, at nogle beboere i udsatte boligområder er dårligere stillet i forhold til aktiv deltagelse i samfundets fællesskaber. Samtidig har deltagelse – eller mangel herpå – indflydelse på, hvilke mennesker man møder på sin vej, hvilke sociale sammenhænge man bliver en del af, og hvilke tillidsbånd man knytter.

MEDBORGERSKAB I TAL

FORENINGSDELTAGELSE

Blandt borgere med dansk oprindelse er 78 % medlem af en forening. Blandt indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig oprindelse er 54 % medlem af en forening (Integrationsbarometer 2020).

DELTAGELSE I FRIVILLIGT ARBEJDE

I hele befolkningen er der 18 %, der laver frivilligt arbejde tit eller meget tit, mens tallet i udsatte boligområder er 12 % (Christensen et al. 2019).

VALGDELTAGELSE

I hele befolkningen stemte 82 % ved seneste kommunalvalg (i 2017). I udsatte boligområder stemte 66 % af beboerne (Christensen et al. 2019).

SAMMENHÆNGSKRAFT I TAL

HJÆLPE SINE NABOER

I udsatte boligområder er 59 % enige i, at folk er villige til at hjælpe deres naboer. I resten af landet er tallet 74 % (Christensen et al. 2019).

RIGTIGT OG FORKERT

I udsatte boligområder er 27 % enige i, at folk i nærområdet har den samme opfattelse af rigtigt og forkert. I resten af befolkningen er 41 % af samme opfattelse (Christensen et al. 2019).

TILLID TIL POLITI OG POLITIKERE

I udsatte boligområder har 72 % af beboerne tillid til politiet. I resten af befolkningen er det 82 %. Kun omkring hver tredje har tillid til politikere. Det gælder både i udsatte boligområder og i hele befolkningen (Christensen et al. 2019).

BEBOERE I UDSATTE BOLIGOMRÅDER DELTAGER MINDRE I FORMELLE FÆLLESSKABER

Undersøgelser peger på en række formelle fællesskaber, hvor beboere i udsatte boligområder – herunder beboere med ikke-vestlig oprindelse – i mindre grad deltager end resten af befolkningen. Det drejer sig om deltagelse i foreningslivet, i frivilligt arbejde samt ved politiske valg og folkeafstemninger (Integrationsbarometer 2020; Christensen et al. 2019). Når det handler om sociale bånd, der knytter mennesker sammen, viser VIVEs Tryghedsundersøgelse, at beboere i udsatte boligområder i mindre grad end resten af befolkningen oplever, at naboer er villige til at hjælpe hinanden. Herudover deler færre beboere i udsatte boligområder samme opfattelse af, hvad der er rigtigt og forkert – og har derfor forskellige norm-sæt. Hvad angår tillid til politi og politikere, er der ikke store forskelle mellem udsatte boligområder og resten af befolkningen (Christensen et al. 2019).

GRUPPER DER OFTERE STÅR UDEN FOR FÆLLESSKABER

Selvom arbejdet med social integration omfavner alle borgere i samfundet, er der underrepræsenterede grupper, der oftere står uden for fællesskaber og har sværere forudsætninger for at deltage end andre. Disse grupper kan boligsociale medarbejdere være opmærksomme på i arbejdet med at understøtte mangfoldige fællesskaber og aktiv deltagelse.

BORGERE MED ETNISK MINORITETSBAGGRUND

- ♦ Borgere med oprindelse i MENAP²-lande og Tyrkiet, som generelt har større integrationsudfordringer end borgere med oprindelse i øvrige ikke-vestlige lande, bl.a. i forhold til kriminalitetsgrad og arbejdsmarkedstilknytning (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020a).
- ♦ Kvinder med ikke-vestlig baggrund, der lever isoleret i hjemmet, har begrænsede dansk-sproglige færdigheder og sparsomt kendskab til samfundet, arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet (Caswell et al. 2008; Mygind et al. 2016).

BØRN OG UNGE

- ♦ Børn og unge, der føler sig uden for fællesskaber og ikke oplever at høre til (Bruselius-Jensen 2018; Sander et al. 2020).
- ♦ Marginaliserede drenge og unge mænd (Social Respons 2017, 2021).
- ♦ Unge kvinder og mænd, der oplever negativ social kontrol og gruppepres (Jensen et al. 2018b; Rambøll 2018a).

BORGERE I UDSATTE POSITIONER

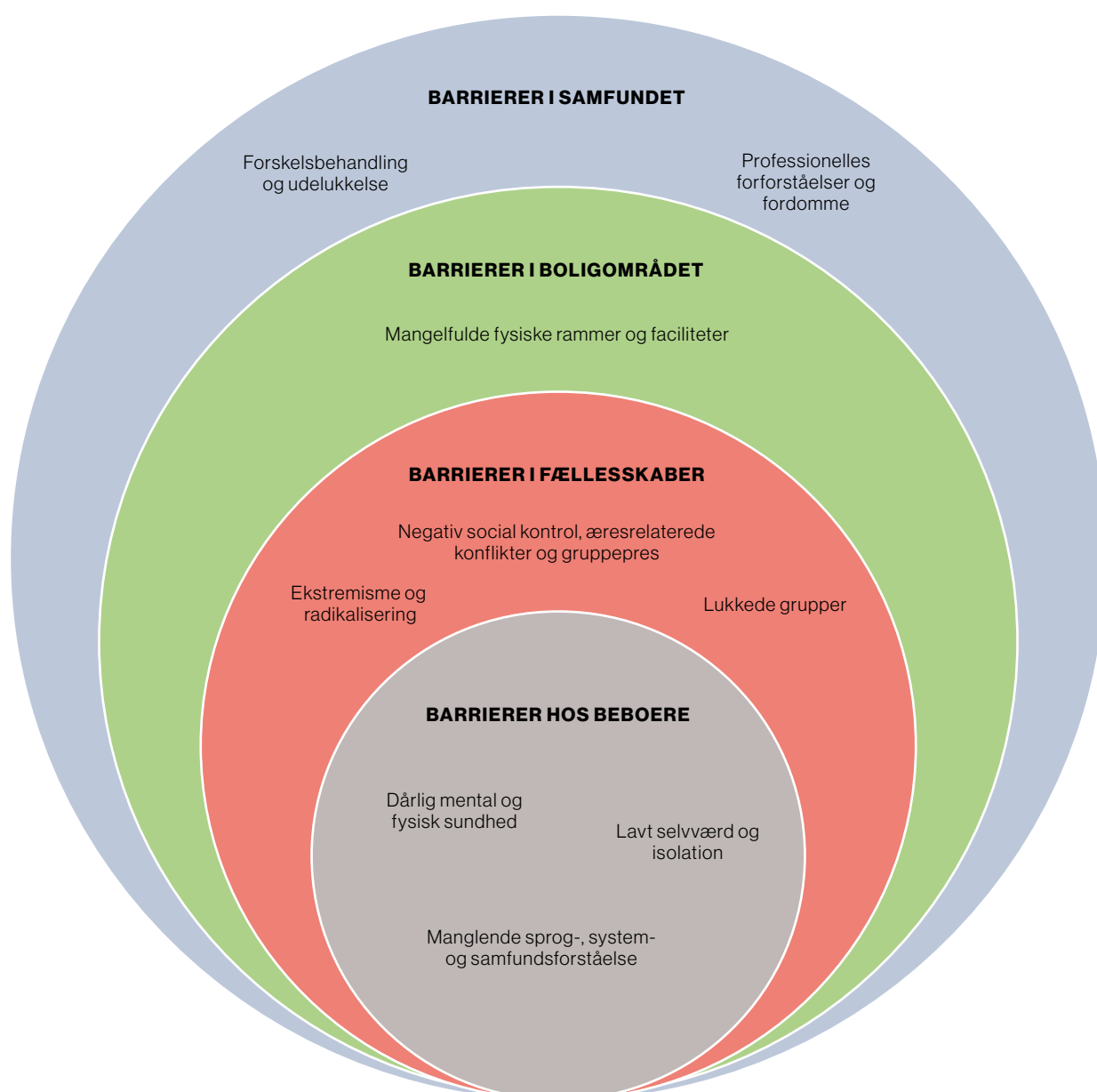
- ♦ Forældre, der mangler kompetencer og ressourcer til at tage ansvar og deltage i deres børns liv, samt enlige forsørgere, der mangler netværk (Christensen et al. 2018).
- ♦ Borgere, som i begrænset omfang indgår i andre institutionelle sammenhænge, fx arbejdsløse og pensionister (se fx Christensen & Mehlsen 2021a).
- ♦ Borgere med sociale udfordringer, fx social isolation, ensomhed, psykisk sygdom og misbrug. (Pedersen et. 2012; Bundesen & Jasem 2016)

2. MENAP er en international gruppering af ikke-vestlige lande, der inkluderer lande fra Mellemøsten, Nordafrika, Afghanistan og Pakistan.

UDBREDTE BARRIERER I UDSATTE BOLIGOMRÅDER

Hvilke problematikker er på spil, når beboere fra udsatte boligområder ikke deltager i samfundets fællesskaber og sjældent indgår i sociale sammenhænge uden for boligområdet? Det kan både skyldes barrierer hos beboerne selv, indbyggede barrierer i forskellige fællesskaber, barrierer i boligområdet og samfundsmæssige barrierer.

Ud fra vores undersøgelse har vi identificeret ni udbredte barrierer for deltagelse og interaktion. I de udsatte boligområder vil det afhænge af konteksten, hvilke barrierer der gør sig gældende, og som derfor er relevante for boligsociale medarbejdere at arbejde med.

BARRIERER HOS BEBOERE**MANGLENDE SPROG-, SYSTEM- OG SAMFUNDSFORSTÅELSE**

At deltage aktivt kræver både sproglige og kommunikative kompetencer, forståelse for sociale og kulturelle forhold samt for politiske systemer i samfundet. Det kan være særlig udfordrende for beboere med etnisk minoritetsbaggrund og udsatte beboere (Fallov 2013; Michels & de Graaf 2010). Manglende sprog-, system- og samfundsforståelse indebærer ofte manglende kendskab til muligheder for deltagelse og indflydelse, fx i frivilligt arbejde, foreningslivet og valgdeltagelse (Christensen & Christensen 2006). Ligeledes er det en udfordring at søge og have indflydelse, hvis beboere ikke kender deres rettigheder og pligter i samfundet (Fallov 2016). På den ene side handler det sprogligt om at forstå og kommunikere for at være med. På den anden side handler det om at forstå samfundssystemet og kende til de sociale koder og kulturelle normer, der er i samfundets fællesskaber. Det kan fx være en forståelse af værdien af, at ens børn deltager i fritidsaktiviteter med klassekammeraterne, eller at man som forælder kan tage del i børnenes fritidsliv ved at være frivillig i idrætsforeningen.

BARRIERER HOS BEBOERE**LAVT SELVVÆRD OG ISOLATION**

Samfundsdeltagelse er betinget af de sociale arenaer, borgere indgår i. I udsatte boligområder er der beboere, som er begrænsede i deres deltagelse, fordi de kun i lille omfang indgår i fællesskaber eller institutionelle sammenhænge. Det er tilfældet for fx arbejdsløse, pensionister, sygemeldte og hjemmegående/ægtefælleforsørgede (se fx Mygind et al. 2016). Den begrænsede deltagelse kan bl.a. skyldes ensomhed, lavt selvværd eller manglende tro på egne evner og handlekraft (Algren 2017; Ryom & Stelter 2019; Ryom 2018). Særligt udsatte borgere kan have svært ved at få øje på deres egne styrker, gøre deres stemme gældende og tage del i mangfoldige fællesskaber såsom i fritidsforeninger (Sander et al. 2020). Det kan resultere i en psykologisk selvudelukkelse, hvor udsatte beboere ikke oplever, at det er relevant eller naturligt for dem at opsøge forskellige former for fællesskaber (Benjaminsen

et al. 2019). Social isolation og marginalisering er ligeledes med til at begrænse beboeres kendskab til deltagelsesmuligheder (Christensen & Christensen 2006; SocialRespons 2017). På samme måde er geografisk isolation fra det omkringliggende samfund og svage relationer uden for boligområderne en barriere for samfundsdeltagelse og interaktion med andre mennesker (SocialRespons 2017). Det er tilfældet, når beboere holder sig til deres boligområde uden at bevæge sig ud og tage del i fællesskaber i det brede samfund (Mandag Morgen 2019).

BARRIERER HOS BEBOERE**DÅRLIG MENTAL OG FYSISK SUNDHED**

Et godt helbred er en forudsætning for at leve det liv, man gerne vil. Menneskers helbred og sundhedstilstand udgør en vigtig ressource i forhold til at deltage i sociale fællesskaber, uddanne sig, varetage et arbejde osv. (Udesen et al. 2020). Hos beboere i udsatte boligområder er sundhedstilstanden dårligere end i resten af befolkningen, hvilket hænger sammen med en grundlæggende social ulighed i sundhed (Jensen et al. 2018a). Det betyder, at jo lavere indkomst, jo kortere uddannelse og jo lavere beskæftigelsesgrad mennesker har, jo større risiko har de for at blive syge og dø tidligere end resten af befolkningen (Udesen et al. 2020). Samtidig spiller boligforhold og etnicitet ind på den sociale ulighed i sundhed. Det skyldes, at trange boligforhold og problemer såsom svamp, råd og utætte vinduer har negativ betydning for menneskers sundhedstilstand, ligesom personer med etnisk minoritetsbaggrund i mindre grad benytter sundhedsvæsenets funktioner og har tilfredsstillende oplevelser med det. Det kan hænge sammen med sproglige barrierer, kulturelle forskelle i forståelse af sygdom og symptomer, sundhedsbehov, manglende viden om sundhedsvæsenet etc. (Hempler et al. 2020).

Både fysisk og mental sundhed har betydning for muligheden for at deltage aktivt i samfundet. Psykisk sygdom såsom social angst, stress og PTSD eller kroniske smerter, svær overvægt, handicap eller stof- eller alkoholmisbrug kan gøre det svært at indgå i sociale sammenhænge med andre og kan hæmme oplevelsen af at bidrage i fællesskabet (Benjaminsen et al. 2017).

BARRIERER I FÆLLESSKABER

LUKKEDE GRUPPER

I samfundet er der en tendens til, at mennesker omgås dem, de føler sig ligesindede med, og at de i mindre grad indgår i sociale sammenhænge med folk med en anden social og kulturel baggrund end dem selv (Chaskin & Joseph 2010). Når fællesskaber lukker sig om en særlig gruppe af mennesker og undlader at invitere andre ind, kan de blive ekskluderende (Benjaminsen et al. 2019). I udsatte boligområder gør det sig i nogle tilfælde gældende for lokale fællesskaber såsom etniske foreninger eller marginaliserede ungegrupper. Når fællesskaber lukker sig om sig selv uden villighed til at inkludere andre eller skabe kontakt til andre grupper, mindsker det muligheden for sociale møder på tværs af skel og grupperinger. Det kan have negative konsekvenser for oplevelsen af samhørighed i boligområdet (Musterd 2008).

BARRIERER I FÆLLESSKABER

NEGATIV SOCIAL KONTROL, ÆRESRELATEREDE KONFLIKTER OG GRUPPEPRES

I udsatte boligområder oplever beboerne i højere grad negativ social kontrol end i resten af befolkningen (SIRI 2019a; Danneskiold-Samsøe et al. 2019; Rambøll 2018a). Negativ social kontrol udgør begrænsninger i retten til selvbestemmelse, som forhindrer, at det enkelte menneske kan realisere sine ønsker og potentialer (Følner & Kristensen 2020). Derfor er negativ social kontrol tæt knyttet med emner som frihed til selvbestemmelse, deltagelse og ligebehandling (Galal & Liebmann 2020). Negativ social kontrol kan udspringe af mange forskellige sociale sammenhænge. Det kan være i familien, i omgangskredsen, på arbejdspladsen eller i nærmiljøet i boligområdet. Selvom der ofte er fokus på unge kvinder, er det både kvinder, mænd, piger og drenge, der er udsat for negativ social kontrol (SIRI 2019a; Børne- og Undervisningsministeriet 2017; Jensen et al. 2018b; Liversage 2018; Jensen et al. 2006). I udsatte boligområder kan det fx dreje sig om kontrol og gruppepres blandt kvinder med etnisk minoritetsbaggrund i forhold til ikke at være i arbejde eller ikke at tillade ens børn at deltage i foreningslivet. Blandt

unge drenge kan det handle om kontrol og gruppepres i forhold til ikke at danne sociale relationer uden for boligområdet.

Negativ social kontrol er et socialt fænomen, der ofte sættes i sammenhæng med æresrelaterede konflikter i muslimske miljøer. Æresrelaterede konflikter opstår i krydsfeltet mellem et kollektivistisk livssyn og håndhævelsen af patriarkalske æresnormer, hvor individet skal indordne sig særlige adfærdsregler, mænds kønsmagt og ældres generationsmagt. Det kan relatere sig til seksuel adfærd, valg af partner, uddannelse og påklædning. Familien og netværket kan anvende en række strategier for at undgå eller straffe overtrædelse af sådanne normer, såsom negativ social kontrol, tvangsægteskab eller fysisk og psykisk vold (SIRI 2019a). Formålet er at opretholde eller genoprette familiens ære inden for en patriarkalsk familiestruktur (Danneskiold-Samsøe et al. 2019).

Negativ social kontrol kan også forstås som såkaldt konformitetspres, som vil sige mere eller mindre skjult gruppepres, der får det enkelte medlem af en gruppe til at tilpasse sig gruppens normer og holdninger på en negativ måde (Galal & Liebmann 2020). Det kan fx være i forhold til valg af en bestemt kæreste og omgangskreds, undlade at deltage i bestemte fritidsaktiviteter eller vælge uddannelse og job på baggrund af andres holdninger og forventninger. Ligesom negativ social kontrol leder konformitetspres til begrænset selvbestemmelse, ligebehandling og deltagelse i fællesskaber (Galal & Liebmann 2020).

BARRIERER I FÆLLESSKABER

EKSTREMISME OG RADIKALISERING

Når borgere indgår i negative fællesskaber, der udvikler normer og regler, som modarbejder samfundets demokratiske fællesskaber, kan det føre til mistillid og modstand mod det etablerede samfund. Ekstremisme og radikaliseringsudtryk for deltagelse i sådanne fællesskaber (Nielsen et al. 2019; Rambøll 2018b).

I udsatte boligområder er fokus ofte på udsatte unge mænd med ikke-vestlig baggrund som værende i risikogruppe for at udvikle ekstremistiske islamistiske holdninger. Ligeledes er der kommet fokus på højreekstremistiske miljøer, der er præget af volds- og våbenfascination, og som udgør en trussel mod minoriteter, politiske modstandere og offentlige meningsdannere i Danmark (Mehlsen & Liversage 2019).

Ekstremisme kommer til udtryk ved afvisning af demokratiske værdier, normer og beslutningsprocesser. Ekstremistisk adfærd kan også tage form som forenklede verdensopfattelser, konspirationsteorier og fjendebilleder, hvor borgere udpeger bestemte grupper eller samfundsforhold som trusler. Andre kendetegn er intolerance og manglende respekt for andre menneskers synspunkter, frihed og rettigheder. Holdningerne kan ledsages af ekstreme handlinger, som er ulovlige og eventuelt voldelige, for

at opnå et politisk, religiøst eller ideologisk mål (Ekspertgruppen til forebyggelse af radikaliserings 2015).

Radikalisering er selve den proces, hvor en person eller gruppe udvikler ekstremistiske holdninger og støtter ulovlige eller voldelige handlinger for at fremme deres ekstreme holdninger (Ekspertgruppen til forebyggelse af radikaliserings 2015). Aktuelt er der særligt opmærksomhed på, hvordan ekstremistiske holdninger udspiller sig på sociale medier og online platforme, og radikaliseringer sårbare børn og unge, der søger anerkendelse og tilhørsforhold (Petersen & Peters 2020).

Forskning peger på, at diskrimination, marginalisering, social eksklusion og manglende tilhørsforhold til samfundet har betydning for udvikling af ekstremisme og radikaliserings (Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme 2018).

BARRIERER I BOLIGOMRÅDET**MANGELFULDE FYSISKE RAMMER
OG FACILITETER**

De fysiske rammer og faciliteter, der er i udsatte boligområder, har betydning for, hvorvidt og hvordan det er muligt for beboere at mødes med hinanden såvel som med borgere uden for boligområdet (Clements et al. 2020). Fx kan mangelfuld infrastruktur og få transportmuligheder gøre det svært at komme ind og ud af boligområdet. Det kan begrænse borgere fra at komme ind i områderne, ligesom det særligt for udsatte beboere kan begrænse deres mobilitet ud af områderne. Samtidig kan mangel på fælles faciliteter

og rekreative områder mindske mulighederne for at skabe sociale møder og fællesskaber i boligområderne (Schultz Larsen 2017).

En anden problematik kan være boligområdernes ringe bygningsmæssige kvalitet, funktionalitet og uhensigtsmæssig planlægning, der i flere tilfælde lukker sig om sig selv og er med til at give boligområderne et dårligt ry. Det gør det svært at tiltrække borgere – både som besøgende og som tilflyttere – og vanskeliggør dermed interaktion mellem beboere i boligområdet og andre borgere (Schultz Larsen 2017).

BARRIERER I SAMFUNDET**FORSKELSBEHANDLING OG UDELUKKELSE**

Oplevelse af diskrimination og negativ forskelsbehandling på baggrund af etnicitet, religion eller bopæl er med til at afholde og udelukke nogle beboere fra at deltage aktivt i samfundet. Dels fordi udelukkelse og forskelsbehandling begrænser lige muligheder for deltagelse, dels fordi det er svært at føle sig som en del af fællesskaber, hvis man oplever at blive behandlet dårligt (Ryom 2018; Jensen 2019; Simonsen 2021; Sander et al. 2020; Bæk et al. 2020). Det finder fx sted, når unge mænd med mellemøstlig baggrund ikke bliver lukket ind til et arrangement, eller når en muslimsk kvinde oplever chikane på arbejdspladsen på grund af sit hovedtørklæde.

Diskrimination og negativ forskelsbehandling kan hæmme oplevelsen af anerkendelse, ligebehandling og tilhørsforhold, der udgør en væsentlig dimension i at være medborger (Jensen 2019). Blandt unge mænd med ikke-vestlig baggrund fra udsatte boligområder er det en udbredt oplevelse, at fordomme, racisme og diskrimination er et vilkår i deres tilværelse (SocialRespons 2021). Danske undersøgelser viser, at indvandrere og efterkommere med mellemøstlig eller afrikansk baggrund i størst grad oplever etnisk betinget diskrimination (Økonomi- og Indenrigsministeriet 2019).

I formaliserede fællesskaber – som frivillige foreninger – kan en udfordring være, at de utilsigtet udelukker udsatte beboere fra at blive en del af fællesskabet. Det sker, når frivillige foreninger retter deres tiltag og rekruttering efter mere ressourcestærke frivillige, uden at gøre det muligt for andre typer frivillige at deltage (Bonnesen 2019). I udsatte boligområder kan oplevelse af udelukkelse og manglende inddragelse også finde sted blandt beboerne i forbindelse med fysiske omdannelser, nedrivning af boliger og genhusning.

BARRIERER I SAMFUNDET**PROFESSIONELLES FORFORSTÅELSER OG FORDOMME**

Professionelle fagpersoner har typisk en forforståelse af de borgere, de møder i deres arbejde. Det kan være en styrke, da fagpersoner kan tage særlige hensyn til borgerne. Omvendt kan fagpersoner møde borgere med forsimplede forforståelser uden at tage højde for individuelle forskelle. Undersøgelser viser, at det sker, når borgere kommer fra udsatte boligområder. Her kan fagpersoner have mere stereotype opfattelser af beboerne, hvilket kan spille negativt ind på deres forventninger, adfærd og indsats i forhold til beboerne (Blokland 2008; Schultz Larsen 2017). Det er tilfældet, når en sundhedsmedarbejder undlader at tilbyde den muslimske kvinde at deltage i sundhedscentrets holdsport og i stedet foreslår individuel træning. Eller når en klubmedarbejder forventer, at de unge drenge fra boligområdet kun vil spille PlayStation og derfor ikke tager dem med til klimademonstration.

På den måde kan professionelle fagpersoners forforståelser og fordomme utilsigtet begrænse beboernes deltagelsesmuligheder og oplevelse af at være del af fællesskabet.

BARRIERER I TAL

MANGLENDE ANERKENDELSE AF INDSATS I SAMFUNDET

85 % af indvandrere og 90 % af efterkommere føler sig tæt knyttet til Danmark. Dog oplever kun 55 % af indvandrere og 48 % af efterkommere, at deres indsats i samfundet bliver anerkendt af folk i Danmark (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020b).

ENSOMHED I UDSATTE BOLIGOMRÅDER

I udsatte boligområder føler 8,4 % af beboerne sig ensomme. I resten af befolkningen er tallet 5,4 % (Algren 2018).

MANGLENDE DELTAGELSE I SOCIALE AKTIVITETER

To ud af tre borgere i socialt udsatte positioner, der gerne vil deltage i sociale fællesskaber og aktiviteter, føler ikke, at de får deres behov opfyldt.

I majoritetsbefolkningen er det kun 6 %, der ikke får opfyldt deres behov for at deltage i sociale aktiviteter (Benjaminsen et al. 2017).

MANGLENDE SPROGKUNDSKABER

Andelen af indvandrere, der i høj eller nogen grad har problemer med at føre en længere samtale på dansk, ligger på 28 %. Dette resulterer bl.a. i, at 27 % oplever at have problemer med at deltage på arbejdsmarkedet på grund af manglende sprogkunderskaber (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020b).

OPLEVELSE AF DISKRIMINATION PGA. ETNISK BAGGRUND

45 % af indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig baggrund oplever diskrimination pga. deres etnicitet (Integrationsbarometer 2020).

Eksempelvis oplever 18 % at være blevet nægtet adgang til steder, hvor andre gerne må komme ind, fx taxa, bus, svømmehal eller diskotek, og 21 % oplever at have fået afslag på en ansøgning om fx job, lån eller bolig pga. deres etniske baggrund (Udlændinge- og integrationsministeriet 2020b).

BEGRÆNSET I VALG AF UDDANNELSE OG VENNER

5 % af de 18-29-årige indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig oprindelse får begrænset deres frihed og selvbestemmelse af deres familie med hensyn til valg af uddannelse og venner (Integrationsbarometer 2020).

BEGRÆNSET I VALG AF KÆRESTE ELLER ÆGTEFÆLLE

16 % af de 18-29-årige indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig oprindelse får begrænset deres frihed og selvbestemmelse af deres familie med hensyn til valg af kæreste eller ægtefælle (Integrationsbarometer 2020).

Særsomt for kvinder gælder det, at 59 % af kvinder, der bor i udsatte boligområder med høj koncentration af indvandrere, føler sig begrænset i valg af partner – hvorimod det gælder 22 %, når kvinder bor i nabolag uden beboere med etnisk minoritetsbaggrund (Danneskiold-Samsøe et al. 2019).

HVORDAN KAN DEN BOLIGSOCIALE INDSATS FREMME SOCIAL INTEGRATION?

DEL AF FÆLLESSKABET – HVAD INDEBÆRER DET?

I arbejdet med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration er en central fællesnævner fællesskab: Det handler om at indgå i fællesskaber, at deltage aktivt i fællesskaber og føle tilknytning til fællesskaber. Men hvad vil det sige at være del af et fællesskab, og hvordan kan fællesskaber tage form?

FORESTILLEDE FÆLLESSKABER

En retning i forskningen fokuserer på såkaldt forestillede fællesskaber, som henviser til, at borgere har en oplevelse af tilknytning og tilhørsforhold til grupper af mennesker uden at have social kontakt (Amit 2002). Her er en foregangsmand Benedict Anderson, som argumenterer for, at nationalisme opstår og opretholdes gennem en forestilling om samhørighed, der rækker ud over etniske tilhørsforhold og direkte ansigt-til-ansigt-relationer. Tanken bag det er, at nationer bliver forestillede fællesskaber, fordi de er for store til, at alle borgere kan lære hinanden at kende (se Anderson 1991).

PRAKSISFÆLLESSKABER

En anden retning i forskningen har fokus på praksisfællesskaber, som er en del af vores dagligdag. Borgere har typisk tilhørsforhold til flere praksisfællesskaber, hvad enten det er hjemme, på arbejde, i skolen, i forbindelse med fritidsinteresser eller andet (Bæk et al. 2020). Ifølge Etienne Wenger (2004) er der overordnet tre faktorer, som opretholder praksisfællesskaber og får dem til at fungere: 1) Et fælles indhold, der opleves som betydningsfuldt for deltagerne, 2) Et gensidigt engagement, hvor deltagerne er engageret i handlinger, hvis mening de forhandler indbyrdes og deraf deler viden og erfaring med hinanden, 3) Et repertoire af fælles historier og begivenheder, som deltagerne kan identificere sig med (Wenger 2004). At blive legitim deltager i et praksisfællesskab indebærer, at man lærer at begå sig og deltage på samme måde som erfarne medlemmer (Lave & Wenger 2003).

DET BOLIGSOCIALE ARBEJDE MED FÆLLESSKABER

Den boligsociale opgave med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration har både en forestillet og en social dimension af fællesskab. En del af arbejdet er at understøtte, at beboere udvikler tilhørsforhold og oplever tilknytning til det danske samfundsfællesskab (forestillet fællesskab). En anden del er målrettet at facilitere veje ind i lokale fællesskaber for beboere (praksisfællesskaber). Hvad det nærmere indebærer, og hvordan det bliver gjort, er omdrejningspunktet i del 3 om metoder og del 4 om aktiviteter.

FÆLLESSKABETS PRÆMIS OG UDFORDRING

I arbejdet med at fremme fællesskaber er det en indbygget præmis, at fællesskaber ikke nødvendigvis er eller kan være for alle (se Jenkins 1997). Selvom den boligsociale indsats arbejder med fællesskaber, der favner bredt, vil arbejdet med at involvere beboere i bestemte sammenhænge, automatisk udelukke andre. Det kan der være flere årsager til, fx at beboere ikke ser mening i at deltage, at de er begrænsede i at deltage, eller ikke oplever, at de kan deltage. I arbejdet med at fremme social integration kan boligsociale medarbejdere derfor være bevidste om, hvem der ikke deltager, og have for øje, hvilke barrierer og begrænsninger der ligger til grund. Dog er det langt fra sikkert, at den boligsociale indsats kan få alle med, da omdrejningspunktet i det boligsociale arbejde er at fremme og understøtte frivillig deltagelse, der er drevet af lyst og engagement hos beboerne.

DEL 3

METODER TIL AT FREMME MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION

Omdrejningspunktet i rapportens tredje del er, hvordan den boligsociale indsats kan arbejde med at overkomme beboernes barrierer for deltagelse og interaktion gennem målrettet metodisk arbejde. Vi skal se, hvordan seks udbredte metoder kan fungere som løftestang til at fremme forskellige aspekter af medborgerskab og sammenhængskraft og derigennem skabe større social integration i landets udsatte boligområder.

Starter vi med at se på metodebegrebet, så refererer metode overordnet til måden, man griber et emne an på eller anskuer en problemstilling – i dette tilfælde medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder. Litteraturen viser, at forudsætningerne for metodisk arbejde er et klart formål, systematik og planlægning. I den optik er boligsocialt arbejde først metodisk, når medarbejdere reflekterer over, hvordan de anvendte metoder bidrager til formålet – om at flere er del af fællesskabet og deltager aktivt – samt at de arbejder systematisk og har en fastlagt fremgangsmåde til at anvende metoderne (Liversage 2018; Bergmark & Lundström 2002).

I vores undersøgelse står det klart, at metodisk bevidsthed er centralt i det boligsociale arbejde med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration. I arbejdet med at understøtte beboernes aktive deltagelse og interaktion med andre falder

aktiviteterne nemlig ofte i baggrunden, da det er selve processen og det metodiske arbejde, der er omdrejningspunktet i forhold til at skabe værdi. Fx har afholdelse af et loppemarked i sig selv begrænset virkning, men det metodiske arbejde i processen er virkningsfuldt. Her bliver beboere involveret og delagtiggjort i planlægning og udførelse, og der bliver målrettet skabt sociale forbindelser mellem beboere såvel som besøgende og samarbejdspartnere.

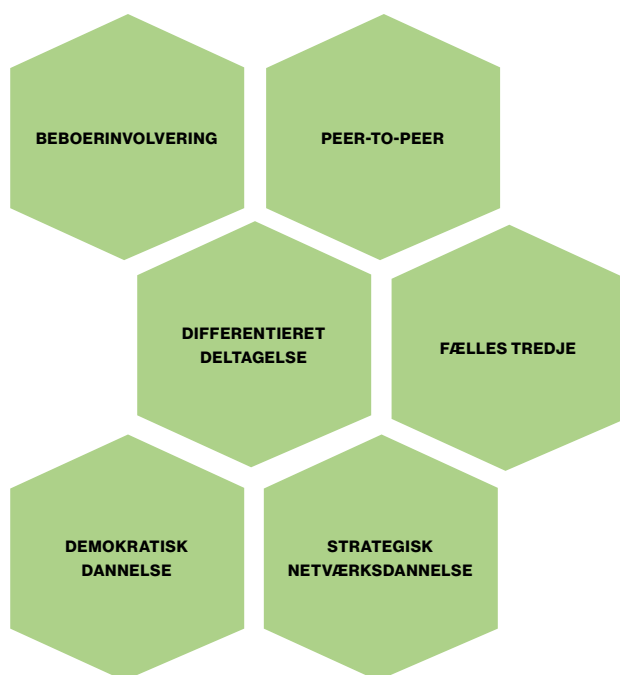
UDGANGSPUNKTET FOR METODISK ARBEJDE

Afsættet for det metodiske arbejde med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder handler om at skabe rammer for og gøre deltagelse og interaktion tilgængelig for alle beboere.

Beboere har meget forskellige ressourcer og udgangspunkter for at deltage og indgå i fællesskaber. Derfor kræver det målrettet fokus at sikre, at alle beboere har mulighed for at deltage og indgå i fællesskaber. Det kan handle om at understøtte uformelt engagement såvel som etablerede lokale foreninger med at søge fonde og midler til sociale tiltag, ligesom det kan ske ved at informere om sociale arrangementer i boligområdet, byen eller bredere rundt i landet, som beboere kan deltage i og bidrage til på forskellig vis. Omdrejningspunktet er at skabe rammer, hvor beboere har lige muligheder for at deltage og indgå i sociale sammenhænge med andre – både uforpligtende som deltagere og mere forpligtende som frivillige.

SEKS UDBREDTE METODER

På baggrund af vores undersøgelse har vi identificeret seks udbredte metoder, som boligsociale medarbejdere kan anvende i arbejdet med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder.

Fundamentet for metoderne er, at den boligsociale indsats arbejder med at udvikle beboernes kompetencer til at deltage i samfundets fællesskaber. Det sker gennem målrettet arbejde med den enkeltes ressourcer, barrierer og udfordringer. Målet er at fremme beboernes handle- og deltagelsesmuligheder samt øge deres demokratiske selvtillid gennem oplevelser og erfaringer med, at deres bidrag og engagement er værdifuldt (se Ljungmann & Riggelsen 2021).

Et andet centralt aspekt i det metodiske arbejde med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration er brobygning. Her er et gennemgående fokus på at skabe forbindelser og kobling mellem beboere og det omkringliggende samfund – hvad enten det er til borgere uden for boligområdet, myndigheder og forskellige aktører – eller det handler om at styrke beboernes samfundsforståelse og samfundsengagement.

I den følgende beskrivelse af metoderne forholder vi os til, hvilke kernelementer i henholdsvis medborgerskab og sammenhængskraft metoderne hver især er gode til at fremme på vejen mod større social integration. På den måde kan medarbejdere blive inspireret af eller udvælge de metoder, som giver mening i deres specifikke boligområde i forhold til lokale udfordringer knyttet til deltagelse og interaktion. Metoderne kan også med fordel bruges i spil, da de styrker hinanden.

BEBOERINVOLVERING

På det boligsociale felt er beboerinvolvering den mest udbredte og centrale metode i arbejdet med social integration. Baggrunden er, at målrettet involvering er en måde at skabe lyst og oparbejde kompetencer hos beboere i forhold til at engagere sig i og aktivt bidrage til fællesskaber, aktiviteter og sociale tiltag. På den måde bidrager beboerinvolvering til at styrke beboeres indflydelse og samarbejdsevner via erfaring med at arbejde sammen med andre om fælles mål (fx Agger et al. 2018).

Gennem beboerinvolvering arbejder medarbejdere med at få beboernes ressourcer i spil, ligesom involveringen giver beboerne erfaring med at have medbestemmelse (Agger et al. 2018, Haugegaard et al. 2021). Beboerinvolvering bevirker også, at beboere får større ejerskab og tilhørsforhold til det, de engagerer sig i – hvad enten det er udviklingen af boligområdet, driften af et bydelshus, gennemførelse af sociale indsatser eller bidrag til lokale fællesskaber. På den måde er beboerinvolvering vigtig for at styrke medejerskab og forankring af de boligsociale

indsatser. Sandsynligheden for, at aktiviteter bliver videreført efter en helhedsplans afslutning, er simpelthen større, når beboerne undervejs har haft indflydelse på og fået ejerskab til dem (Rambøll 2012; Fallov 2011; Agger et al. 2018).

Metoden har bredt potentiale i det boligsociale arbejde. Den giver mening at bruge i udformningen af nye helhedsplaner med indsatsområdet 'Sammenhængskraft og medborgerskab', hvor beboere kan spille en aktiv rolle i forhold til at identificere lokale behov, ønsker og problemstillinger og herigennem kvalificere den boligsociale indsats (Boligsocialnet 2017). Ligeledes er metoden central i selve udmøntningen af helhedsplanen og det boligsociale arbejde med at øge social integration. Et eksempel er etablering af en tovholderfunktion, hvor beboere skal være den bærende drivkraft bag at udvikle og realisere nye indsatser og sociale tiltag i boligområdet. I flere boligområder bliver metoden også tænkt sammen med fysiske omdannelser, idet involvering af beboere i udviklingen af området skaber større trivsel og øger ejerskabet til de fysiske forandringer (Fallov 2011).

METODENS KRAV TIL DET BOLIGSOCIALE ARBEJDE

I beboerinvolvering er det relationelle arbejde med beboerne et vigtigt og ressourcekrævende element. Det kræver konstant bevidsthed og fokus hos medarbejdere at opdage og udvikle beboernes potentialer, opbygge deres selvtillid og styrke deres deltagelse gennem forskellige involveringsprocesser. Særligt i forhold til udsatte beboere og blandt beboere med etnisk minoritetsbaggrund forudsætter involveringen, at beboerne bliver klædt på til at indgå i inddragende processer, får en oplevelse af, at

det kan betale sig at engagere sig, og får viden om, hvor og hvordan de kan opnå indflydelse (se fx ETI 2012; Boligsocialnet 2017; Agger et al. 2018).

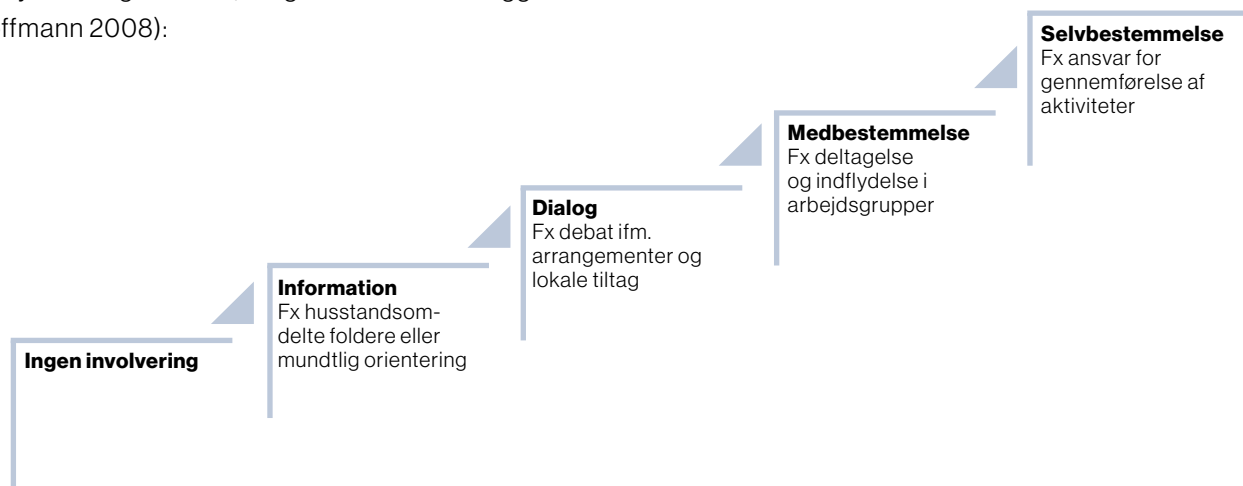
I realisering af selve helhedsplanen stiller beboerinvolvering krav om fleksibilitet i den indholdsmæssige del af de boligsociale indsatser. Det handler om, at det skal være muligt at justere aktiviteter og tiltag undervejs, når beboere skal bidrage til at definere problem, løsning og indhold og komme med deres input, ideer og behov.

Et andet aspekt er, at boligsociale medarbejdere skal klæde beboere såvel som samarbejdspartnere på til i højere grad at samarbejde med beboere i den boligsociale indsats. En måde at arbejde formaliseret med det på er at etablere arbejds- og samarbejdsfora, hvor der er repræsentanter fra eksempelvis kommunen såvel som beboerdemokrater, der kan tale beboernes sag.

Helhedsplaner kan med fordel systematisere deres brug af metoden. Det kan bl.a. ske ved at udarbejde en målrettet plan for, hvordan de vil arbejde med beboerinvolvering, og opstille succeskriterier for, hvad de gerne vil opnå med involvering af beboerne (Boligsocialnet 2017).

DELTAGELSESGRADER I BEBOERINVOLVERING

Med inspiration fra Sherry Arnsteins inddragelsesstige kan man skelne mellem forskellige grader af beboerinvolvering, hvor beboere har varieret grad af indflydelse og ansvar (Boligsocialnet 2017; Agger & Hoffmann 2008):

Pointen med deltagelsesstigen er, at jo højere oppe på stigen man arbejder med beboerinvolvering, jo mere fremmer man beboeres handlekompetencer og aktive medborgerskab. Beboerinvolvering vil dog altid afhænge af den specifikke kontekst, hvorfor det i nogle processer er tilstrækkeligt med information til beboere, mens det i andre processer giver mening med mere inddragelse, dialog og medansvar hos beboerne (Agger & Hoffmann 2008; Müller 2020).

Den højeste grad af beboerinvolvering er samskabelse, som har en bred vifte af definitioner bag sig i litteraturen. Samskabelse i relation til beboerinvolvering indbefatter, at forskellige beboere og andre aktører er ligeværdige i arbejdet. Det vil sige, at de sammen definerer udfordringer og løsninger (fx SIRI 2018a; Fonseca et al. 2019; Rambøll et al. 2018a). Når boligsociale medarbejdere arbejder med samskabelse i beboerinvolveringen, får beboere bred erfaring med at definere og gennemføre forskellige tiltag. Det stiller krav til, at medarbejderne lægger en portion kontrol og styring fra sig, så beboernes viden, input og ressourcer kan komme i spil og blive udviklet i processen (Rambøll et al. 2018a).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: OMVENDT DELTAGELSE

Omvendt deltagelse som metode er veldokumenteret og et eksempel på beboerinvolvering, der er højest oppe på deltagelsesstigen. Et grundelement i arbejdet med omvendt deltagelse er, at magtforholdet er vendt om. Fremfor det er professionelle, der styrer projekter og aktiviteter, er målet, at borgere selv initierer, planlægger og udfører forløb eller projekter i samarbejde med de professionelle (Madsen et al. 2020; SocialRespons 2017).

Et konkret eksempel er innovationsforløbet ALL IN i helhedsplanen i Urbanplanen på Amager, som målrettet har arbejdet med omvendt deltagelse hos marginaliserede unge. Her fungerer de unge som eksperter på det levede ungdomsliv. Det er de unge selv, der identificerer, hvad barriererne er for et godt ungdomsliv, og hvad det kræver af løsninger og handlinger at arbejde med barriererne. Metoden er kendetegnet ved, at de unge har ejerskab til aktiviteterne: De tager initiativ til, hvad der skal ske, de planlægger aktiviteterne, og de udfører dem (Madsen et al. 2020; SocialRespons 2017).

Omvendt deltagelse er inspireret af aktionsforskning, hvor deltagere og forskere er sammen om at generere ny viden. Det sker bl.a. ved, at dialog og refleksion er i centrum mellem borgere og professionelle, og parterne sammen eksperimenterer med forskellige projekter som løsning på udfordringer og barrierer inden for et pågældende emne. Arbejdet med omvendt deltagelse giver medarbejdere et indgående indblik i borgernes livsverden, behov, iderigdom og udfordringer, som lokale aktiviteter og sociale tiltag kan bygge ovenpå – og borgerne får bred erfaring med aktiv deltagelse, indflydelse på udvikling af lokalsamfundet og større tilknytning til både andre borgere og lokalområdet (Madsen et al. 2020; SocialRespons 2017).

Beboerinvolvering som metode fremmer især disse kerneelementer i arbejdet med social integration:

Medborgerskab

Aktiv deltagelse i formelle og uformelle sammenhænge

Erfaring med medansvar, medbestemmelse og ligeværd

Sammenhængskraft

Indgå i netværk med andre fra boligområdet og fra byen/samfundet

Lyst og evne til at organisere sig med andre om fælles mål

PEER-TO-PEER

I peer-to-peer-metoden er omdrejningspunktet, at borgere – der befinder sig i sammenlignelige situationer – sætter sig selv i spil, trækker på egne erfaringer og herigennem yder støtte og inspirerer andre (Mead et al. 2001). Peer-to-peer bygger på gensidig respekt og forståelse mellem henholdsvis peer-støtten og peer-modtageren (Oxford Research 2012). Grundtanken bag metoden er altså, at ligesindede mødes og indgår i et fællesskab om at hjælpe og skabe værdi for hinanden ud fra deres specifikke behov og ønsker (Jensen & Olsen 2019). Borgere kan være peers, hvis de fx har samme sociale udfordringer, taler samme modersmål, har samme kulturelle baggrund, har oplevet negativ social kontrol, er arbejdsløse, deler samme personlige værdier etc.

I det boligsociale arbejde med social integration bliver peer-to-peer-metoden brugt som platform for bl.a. at skabe læring hos beboere om emner som normer og værdier, ligestilling mellem køn, rettigheder og pligter i det danske samfund samt kendskab til velfærdssystemet. På den måde udgør metoden en måde at styrke beboernes grundlæggende demokratiske forståelse af, hvad det vil sige at være (med)borger i Danmark. Ligeledes kan peer-to-peer-metoden være forebyggende mod negativ social kontrol, da beboere i relationen til deres peer kan få udfordret, nuanceret og debatteret normalitetsbegrebet i forhold til forskellige emner.

I det boligsociale arbejde er peer-modtagerne typisk beboere, der har udfordringer med at deltage aktivt i forskellige dele af samfundet, eller beboere, som er socialt isolerede med begrænset interaktion med andre. Peer-støtten er typisk andre beboere eller borgere uden for boligområdet, der selv har overkommet lignende udfordringer, har samme etniske baggrund, taler samme sprog, har samme alder etc. som peer-modtagerne.

POTENTIALERNE VED PEER-TO-PEER

Peer-to-peer-metoden kan bestå af to personer eller være gruppebaseret (Jensen & Olsen 2019). På det boligsociale felt ser vi, at metoden er centreret omkring peer-to-peer-fællesskaber, hvor beboere frivilligt er peer-støtte for andre beboere. Her bliver frivillige peer-støtter typisk uddannet eller på anden vis opkvalificeret til at yde støtte til og inspirere andre beboere. Det frivillige arbejde foregår gerne i grupper, så læring om emner som værdier og normer sker i dialogen og spejling i peer-støtter såvel som andre beboere. I sociale sammenhænge kan peer-støtten lytte, udfordre og formidle viden til beboere og derigennem påvirke deres synspunkter og holdninger til, hvad det vil sige at være en del af samfundet. Det er med til at skabe en åben dialog, hvor ingen peger fingre, men hvor der er rum til at påpege, hvis noget afviger fra normalen.

Som metode bidrager peer-to-peer både med udbytte for peer-støtten og peer-modtagerne (Jensen & Olsen 2019). De frivillige peer-støtter får opkvalificering og erfaring med at støtte og udvikle andre beboere. Ligeledes bidrager metoden til at åbne peer-modtagernes verden op og øge deres samfundsforståelse, fordi de får indblik i samfundslivet både fra peer-støtter og gennem andre beboeres levevis. Beboerne får herved skærpet deres demokratiforståelse og udfordret egne holdninger, normer og handlinger i relation til gængse normer og værdier i samfundet og andre beboeres måde at leve og tænke på.

Undersøgelser viser, at udveksling af levede erfaringer og fællesskaber mellem ligesindede borgere udgør en unik relation, der fx adskiller sig fra relationer mellem fag- og myndighedspersoner og socialt udsatte borgere (Jensen & Olsen 2019). Den gensidige udveksling mellem beboere i udsatte boligområder er en virkningsfuld måde, hvor peer-støtten kan bidrage til at udvikle andres handle- og deltagelsesmuligheder uden at være styret af regler, der gælder for offentlige tilbud.

METODENS KRAV TIL DET BOLIGSOCIALE ARBEJDE

Peer-to-peer-metoden er i høj grad personafhængig, og peer-støtten er en afgørende nøgleperson i arbejdet (Oxford Research 2012). Grundlæggende skal peer-støtten have en grundlæggende forståelse for – og gerne dele erfaringer med – målgruppen af beboere, de skal arbejde med. En afgørende del af metodens udbytte er derfor at arbejde med peer-støtters kompetencer og klæde dem på til

opgaven. Det kan ske gennem et uddannelsesforløb eller anden form for kompetenceløft, ligesom det kræver, at boligsociale medarbejdere undervejs understøtter og superviserer peer-støtten i arbejdet. For at give peer-støtten de bedste forudsætninger for at arbejde med grupper af beboere så er det også en opgave for boligsociale medarbejdere at facilitere sociale sammenhænge, hvor peer-to-peer-fællesskaberne kan udvikle sig og finde sted.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: DIGITALT PEER-TO-PEER-FÆLLESSKAB

Den Boligsociale Fond har sammen med Hillerød Kommune og SIND Hillerød indgået partnerskab for at videreudvikle platformen UngTilUng.com. Her kan unge med erfaring med psykiske udfordringer hjælpe andre unge i et virtuelt peer-to-peer-fællesskab.

Peer-to-peer-fællesskabet har til formål at forebygge stigmatisering og social isolation hos unge og fremme deres håb, kompetencer og tilknytning til uddannelse og arbejdsmarkedet. I det virtuelle fællesskab mødes peer-støtten og peer-modtagere online på en digital platform. Fordelen er, at det virtuelle er en tryk platform, hvor unge, der har vanskeligt ved at indgå i fysiske fællesskaber, fx på grund af social angst, kan deltage på egne præmisser og logge af og på, som de vil. Udfordringen kan dog være, at sårbare unge isolerer sig yderligere hjemme foran skærmen. Således viser erfaringer, at virtuelle fællesskaber med fordel kan kombineres med gruppefællesskaber, hvor deltagerne kan mødes fysisk (læs mere i Jensen & Olsen 2019).

Peer-to-peer som metode fremmer især disse kerneelementer i arbejdet med social integration:

Medborgerskab

Viden om samfundets rettigheder og pligter

Oplevelse af respekt og anerkendelse fra andre

Sammenhængskraft

Forståelse for det offentlige system og brugen af det

Oplevelse af at have fælles normer og værdier med andre

DIFFERENTIERET DELTAGELSE

Denne metode er empirisk snarere end teoretisk funderet i litteraturen. Vores undersøgelse viser nemlig, at flere boligsociale medarbejdere anvender det, vi kalder differentieret deltagelse mere eller mindre systematisk, da det giver mening i forhold til at fremme social integration i udsatte boligområder.

Metodens fokus er at udvikle den enkelte beboers deltagelsesmuligheder og klæde beboeren på til at bidrage til og engagere sig i fællesskaber og bredere i samfundslivet. Den opgave går boligsociale medarbejdere til med en processuel og differentieret tilgang, hvor grundtanken er, at den enkelte beboers deltagelsesmuligheder har de bedste forudsætninger, hvis de bliver udviklet gradvist ud fra beboerens individuelle ressourcer, behov og udfordringer. Det sker typisk ved at starte med at orientere beboernes deltagelse lokalt i boligområdet og efterhånden søge deltagelse i det brede samfund via deltagelse og engagement i lokalområdet, i bydelen, i byen og i Danmark.

POTENTIALERNE VED DIFFERENTIERET DELTAGELSE

Forskning peger på, at aktiv deltagelse i lokalsamfundet har en positiv indvirkning på borgeres lyst til at engagere sig og opfattelse af at opnå indflydelse i det bredere samfund. Lokal deltagelse kan på den måde være trædesten til at engagere sig bredere ud i samfundet, hvad enten det er i organisationer, landspolitiske spørgsmål eller andet – fordi det giver borgere større tro på egne handle- og indflydelsesmuligheder (Nielsen 2008).

I forlængelse af det viser anden forskning, at lokale initiativer og indsatser giver de bedste forudsætninger for, at borgere kan deltage aktivt og udvikle

medborgerskab med forståelse for bl.a. rettigheder og pligter. Pointen er her, at samfundsengagement allerbedst udspringer i nærmiljøer fremfor ud fra mere formelle statslige tiltag og initiativer, der bliver sat i værk (Gaventa & Barrett 2010).

Det tydeliggør vigtigheden af at tage afsæt i og arbejde lokalt og områdebaseret, ligesom det er tilfældet med boligsociale medarbejdere. Via arbejde med at fremme deltagelse i lokale sammenhænge udvikler og stimulerer boligsociale medarbejdere beboernes kompetencer og lyst til at involvere sig i større sammenhænge og fællesskaber bredere ud i samfundet.

METODENS KRAV TIL DET BOLIGSOCIALE ARBEJDE

Differentieret deltagelse som metode forudsætter, at boligsociale medarbejdere kontinuerligt tilpasser arbejdet med deltagelsesmuligheder ud fra beboernes ståsted, udfordringer og ressourcer. Det handler om at skalere deltagelsen i forhold til, hvad beboerne kan bidrage med, hvad enten det er mindre opgaver eller større ansvar. Ligeledes handler det om, hvor beboere er komfortable og har drivkraft til at engagere sig; altså om det i første omgang er i det nære, eller om modet er til bredere samfundsengagement fra begyndelsen.

Metoden lægger ligeledes op til at arbejde med deltagelse som en fleksibel størrelse. Kontinuerlig deltagelse og faste mødetidspunkter kan være vanskeligt for udsatte beboere, hvor forskellige problemstillinger fylder i livet, og hvor nogle dage er lettere at overskue end andre. Ved at gøre beboernes deltagelse mere fleksibel kan de bedre overkomme at engagere sig i fællesskaber. Det kan fx ske ved at gøre det legitimt, at beboere kan gå til og fra og ikke nødvendigvis skal binde sig til faste aftaler eller opgaver over længere tid (Haugegaard et al. 2021).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: UNGEFÆLLESSKABER MED INDFLYDELSE

Mellemfolkeligt Samvirke arbejder med at skabe muligheder for unges demokratiske deltagelse i samfundet. Siden 2016 har Mellemfolkeligt Samvirke taget unge fra udsatte boligområder med til Folkemødet på Bornholm. Formålet er, at forskellige unge bliver en aktiv del af en af Danmarks største demokratiske begivenheder. Her kommer de unge ud af deres komfortzone og får udvidet deres samfundsmæssige horisont, ligesom de kan skabe en ny offentlig fortælling om sig selv som samfundsborgere. Inden Folkemødet afholder Mellemfolkeligt Samvirke en række workshops, der klæder de unge på til at deltage. Her lærer de unge, hvordan de får en aktiv rolle på folkemødet, de bliver enige om et fælles budskab, som alle kan stå inde for, og de lærer, hvordan de kan fortælle deres personlige historier med gennemslagskraft. De unge øver sig over for hinanden, giver hinanden feedback, reflekterer over de andres historier og øver sig i at gå i dialog om forskellige emner. På den måde starter de unge med at træne og øve samfundsengagement lokalt i et trygt miljø, for på sigt at tale for flere hundrede mennesker, meningsdannere og politikere på Folkemødet (læs mere i Bæk et al. 2020).

Differentieret deltagelse som metode fremmer især disse kernelementer i arbejdet med social integration:

Medborgerskab

Kendskab til deltagelsesmuligheder og platforme til indflydelse

Aktiv deltagelse i formelle og uformelle sammenhænge

Sammenhængskraft

Indgå i netværk på tværs af skel og med andre fra boligområdet/byen/samfundet

Lyst og evne til at organisere sig med andre om fælles mål

FÆLLES TREDJE

At arbejde med fælles tredje som metode drejer sig om at finde et interessefællesskab blandt forskellige beboere. Det handler om at facilitere sammenhænge, hvor beboere kan dele oplevelser og erfaringer gennem aktiviteter, projekter og tiltag, som de i fællesskab bidrager til eller udretter sammen (Rambøll 2017). Et fælles tredje, som beboere skal bidrage til og samles om, kan være alt fra en opgave, der skal løses, eller en løsning, der skal udvikles (Sander et al. 2020). Det giver dem et ansvar, der ligger ud over ansvaret for deres eget liv – og en oplevelse af at bidrage med noget til fællesskabet (Bæk 2020).

I den boligsociale indsats arbejder medarbejdere med, at beboere bliver del af positive fællesskaber omkring et fælles tredje. Det kan være alt fra en sommerfest, klimaindsats, byhave eller madfestival. Essensen er, at beboere mødes på tværs af grupperinger og får en oplevelse af at producere noget i fællesskab.

POTENTIALERNE VED FÆLLES TREDJE

Litteraturen viser, at det fælles tredje som metode bidrager til større tolerance og forståelse af forskellighed mellem mennesker. Når borgere mødes og interagerer omkring et fælles interessepunkt – det fælles tredje – så gør det dem bedre i stand til at se forbi de forskelle, der ellers kan influere på deres syn

på hinanden og andre mennesker. Det fælles tredje gør det lettere at være sammen og rumme hinanden, ligesom borgere helt konkret får indblik i andres forskelligheder. Metoden bidrager på den måde til, at borgere bliver bedre i stand til at sætte sig i andres sted og forstå deres synspunkter og levevis, ligesom de får mere lyst til at danne relationer med nogen, der er anderledes end dem selv (Rambøll 2017).

METODENS KRAV TIL DET BOLIGSOCIALE ARBEJDE

Et vigtigt element i arbejdet med det fælles tredje er at skabe rammer for, at beboerne kan møde hinanden og udbygge deres sociale netværk på tværs. Det kan kræve, at medarbejdere støtter op om det relationelle, da nogle beboere har brug for ekstra støtte til at kunne indgå i fællesskabet om det fælles tredje (se fx Bæk 2020). Samtidig er det nødvendigt at være opmærksom på, hvad det fælles tredje er, og hvem det henvender sig til, da køn eller andre parametre kan spille ind på, hvilke beboere der vil deltage.

Boligsociale medarbejdere kan også sørge for, at alle beboere oplever mulighed for at bidrage med initiativer, tanker, ideer og praktiske kundskaber, afhængigt af hvad der udgør det fælles tredje. Det vil sige at skabe rum for, at alle beboere kan engagere sig og bidrage på forskellig vis, hvilket er med til at give en oplevelse af at være betydningsfuld og tilhøre et fællesskab (Rambøll 2017).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: NØRREBROLØBET

En gruppe drenge, der holder til i værestedet Gadepulsen på Nørrebro i København, blev trætte af, at deres bydel blev forbundet med ghettoer, bilbrande, bander og kriminalitet. De ville vise Nørrebro frem som den mangfoldige og rummelige bydel, de kender, og lavede derfor et arrangement, som kunne samle borgere med stolthed omkring bydelen. Til det etablerede de en mikrovirksomhed med hjælp fra foreningen Mind Your Own Business. Den kører nu for 10. år i træk motionsløbet Nørrebroløbet (læs mere på norrebrolobet.dk og på myob.dk).

Nørrebroløbet er et eksempel på, hvordan oplevelsen af omverdenens fordomme om Nørrebro blev et fælles tredje for drengene. I stedet for at lukke sig om sig selv blev det et interessefællesskab og en drivkraft for drengene, som gav dem selvtillid og handlekraft til at gøre noget ved problemet og invitere omverdenen ind i bydelen gennem en positiv oplevelse.

Fælles tredje som metode fremmer især disse kerneelementer i arbejdet med social integration:

Medborgerskab

Oplevelse af at høre til i forskellige sociale fællesskaber

Øve indflydelse og skabe forandring for sig selv og andre

Sammenhængskraft

Accept, respekt og tolerance af forskellighed hos andre

Kendskab til og samhørighed med forskellige andre borgere

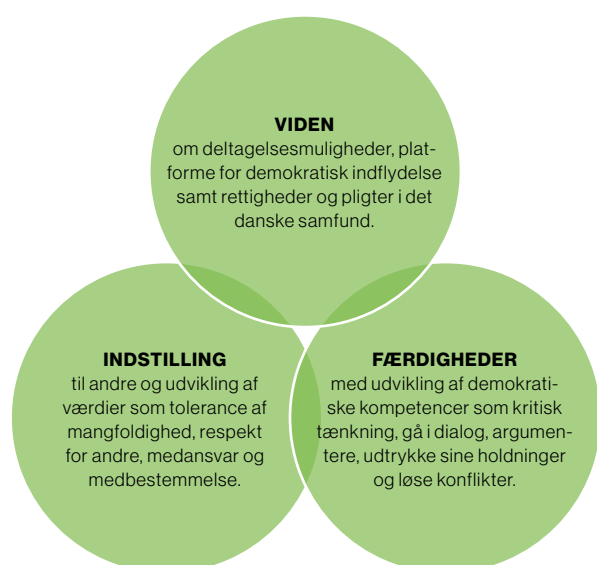

DEMOKRATISK DANNELSE

Demokratisk dannelse som metode er tæt beslægtet med kerneelementet i medborgerskab om samfundsforståelse (se del 2). Arbejde med samfundsforståelse og demokratisk dannelse handler om, at beboere får en grundlæggende forståelse for betydningen af at være medborger i samfundet. Det kan man som medarbejder fremme gennem fokus på henholdsvis viden om samfundslivet, beboernes indstilling til andre og deres demokratiske færdigheder (Bæk 2020). Målet er herigennem at styrke beboernes handlekompetencer og klæde dem på til aktiv deltagelse. Omdrejningspunktet i den følgende beskrivelse af demokratisk dannelse er, hvilke konkrete metodiske greb boligsociale medarbejdere kan tage i brug for at fremme disse aspekter.

METODISKE GREB TIL AT FREMME VIDEN, INDSTILLING OG FÆRDIGHEDER

Pointen med tredelingen af demokratisk dannelse er, at medarbejdere kan arbejde med at fremme alle tre aspekter i arbejdet med beboere. Litteraturen viser, at det skaber en mere helhedsorienteret tilgang til beboeres udvikling og læring, da fokus både er på konkret viden og færdigheder samt på beboernes indstilling til andre mennesker og udvikling af værdier (se Bæk 2020):

Viden: Oversættelse mellem beboere og samfundet

En måde at give beboere viden om samfundslivet, deltagelsesmuligheder og rettigheder såvel som pligter er gennem målrettet oversætterarbejde og derigennem brobygning. Oversættelse kan udgøre flere ting afhængigt af beboernes behov og ønsker; både systemoversættelse, kulturel oversættelse og sproglig oversættelse (Fallov 2016).

Systemoversættelse kan handle om oversættelse af de dele af systemet, beboere ikke kender til eller har svært ved at få greb om. Det kan fx være krav fra myndigheder eller indblik i, hvilke kanaler beboere skal gøre brug af, når de skal i kontakt med kommunen eller andre offentlige tilbud. Sproglig oversættelse kan indebære hjælp til at forstå, hvad der bliver ytret og formuleret fra omverdenen. Hvad enten det er i form af nye politiske tiltag, tilsendte breve fra det offentlige eller dagsordenen på generalforsamlingen i boligafdelingen. Kulturel oversættelse handler om at understøtte beboernes forståelse af, hvilke pligter de har som borgere i samfundet. Ligeledes indbefatter det at hjælpe beboere med at forstå forskellige kontekster, såsom hvad det indebærer at være aktiv i foreningslivet eller deltage i forældresamtaler på skolen.

Boligsociale medarbejdere kan arbejde med oversætterarbejde i dialog- og undervisningsbaserede fora med grupper af beboere, hvor de inviterer andre aktører til at fortælle og debattere med beboerne om forskellige emner. Det kan fx være politi, politikere, kommunale parter eller repræsentanter fra foreningslivet. Flere studier viser, at undervisningsbaseret læring om emner som demokrati, ligestilling og menneskerettigheder er centralt i forhold til at opnå viden om og forståelse for, hvilke rettigheder og pligter vi har som borgere i det danske samfund (Rambøll 2018a).

Indstilling: Udfordre forståelser og praksisser

Holdninger og handlinger, som afviger fra normer, samt rettigheder og pligter i samfundet, såsom negativ social kontrol, kan boligsociale medarbejdere udfordre på forskellig vis. Litteraturen betoner vigtigheden af, at borgere får mulighed for at drøfte svære problemstillinger via fælles dialog. Her er formålet at tage fat i forskellige temaer, som er knyttet til borgernes nære virkelighed – fx retten til egne valg, familieliv, forsørgelsesgrundlag, forventninger fra samfundet, kulturelle forskelle osv. Gennem fælles dialog kan beboere i udsatte boligområder blive bevidste om alternative handlemuligheder og deltagelsesmuligheder, de kan gøre brug af. Samtidig giver dialog mulighed for, at beboerne kan udtrykke sig om egne valg, interesser og meninger. Det viser forskningen er grundlæggende for at kunne sætte grænser og reagere, hvis man selv eller andre bliver udsat for negativ social kontrol (Lidén & Bredal 2017; Björktomta 2005). På den måde kan beboerne blive bedre rustet til at handle og intervenere, hvis de oplever normbrydende adfærd (se Aner & Christensen 2017).

På det boligsociale felt arbejder medarbejdere med fælles dialog via en undrende og nysgerrig tilgang, hvor de fordomsfrit udfordrer beboerne på deres synspunkter, forståelser og måder at gøre ting på. Grundtanken er, at medarbejderne spørger nysgerrigt ind til beboernes holdninger og oplevelser, så de får en åben dialog omkring det. Herigennem arbejder de med refleksion og holdningsbearbejdning (se fx Liversage & Mehlsen 2021). Målet er at udvide beboernes normalitetsbegreb og forståelse af at være samfundsborger – især når der er tale om emner, som er afvigende fra gængse normer eller rettigheder og pligter i det danske samfund. Det kan fx være dialog om kontanthjælp og en snak med beboere om, at det er en offentlig hjælp og ikke udgør en lønindkomst ligesom regulært arbejde. Eller det kan være en dialog om at holde piger fra foreningslivet og en snak med beboere om, at et aktivt fritidsliv er betydningsfuldt for både piger og drenge, og at alle er velkomne i den lokale idrætsforening. Sådanne samtaler med beboerne kan også kaste lys på, om

nogle holdninger eller måder at agere på bunder i en misforståelse af, hvad der bliver forventet af en. Et eksempel er forældre, der bliver væk fra forældresamtaler, fordi de tror, det kun er dem, som bliver indkaldt for at blive kontrolleret. Da de forstår, at alle forældre bliver inviteret til forældresamtaler for at samarbejde med skolen på bedste vis om børnenes udvikling, begynder de at møde op.

En anden måde at arbejde med beboernes forståelser og praksisser på er gennem historiefortælling. Det kan enten være oplæste fiktive historier, historier fra besøgende aktører eller historier fra beboerne selv. Her kan historiefortælling skabe et forum, hvor beboere kan have en åben snak og dialog om emner som social retfærdighed (fx hvad der er rigtigt og forkert), om betydningen af forskellighed hos andre eller om oplevelser af diskrimination. Herigennem kan historiefortællinger virke holdningsbearbejdende, da de er med til at udvide beboernes horisont i forhold til, hvad der er velset eller afvigende i samfundet, ligesom de får større viden om og gensidig forståelse for forskelligheder hos andre (Philips 2012; Connolly et al. 2006).

Færdigheder: Øve og udvikle demokratiske kundskaber

Litteraturen understreger vigtigheden af, at borgere indgår i fællesskaber og sociale sammenhænge, hvor de kan øve og udvikle demokratiske kompetencer og adfærd. Det handler især om evne til kritisk tænkning og argumentation, at gå i dialog, konstruktivt løse konflikter, udtrykke sine holdninger og synspunkter samt tage stilling og ansvar. Forskning viser, at disse demokratiske kundskaber virker forebyggende mod bl.a. negativ social kontrol og konformitetspres, da de gør borgere mere modstandsdygtige og giver dem større grad af selvbestemmelse (fx Galal & Liebmann 2020; VUDA 2018; Børne- og Undervisningsministeriet 2019).

Boligsociale medarbejdere kan arbejde med at fremme beboernes demokratiske kundskaber ved at se og inddrage dem som ligeværdige partnere, der bliver involveret i at træffe beslutninger, og hvis stemme bliver taget seriøst. Det kan fx ske ved at udvikle løsninger på lokale problemstillinger i fællesskab med beboere. På den måde bliver beboerne medbestemmende i deres dagligdagsliv, ligesom de oplever at have indflydelse på deres lokalområde. Litteraturen viser, at et andet virkningsfuldt fokus er at tage afsæt i beboernes initiativ (Rambøll 2017). Det kan ske ved, at boligsociale medarbejdere følger beboernes egne ideer og understøtter, at de står for at tilrettelægge og udføre lokale initiativer og tiltag. Det er en måde at give beboere konkret erfaring med at udtrykke deres stemme, udveksle meninger og holdninger med andre samt at løse problemer og uenigheder konstruktivt og i samarbejde med andre (Arthur & Sawyer 2009; Sounoglou & Michalopoulou 2017; Sturzenhecker et al. 2010).

ØVELSER I ARBEJDET MED DEMOKRATISK DANNELSE

Der er efterhånden udviklet og afprøvet en bred vifte af øvelser til at fremme demokratiske handlekompetencer. Mange af disse øvelser har fokus på læring hos børn og unge, men de kan alligevel tjene som inspiration til boligsocialt arbejde med at fremme kritisk tænkning, dialog om følsomme emner, udtrykke egne holdninger osv. hos beboere i udsatte boligområder.

Læs bl.a. mere her:

- ◆ Boost demokratiet i praksis (VUDA 2018)
- ◆ Vidensnotat om demokrati og medborgerskab (Børne- og Undervisningsministeriet 2019)
- ◆ Metoder til at arbejde med unge og demokrati i udsatte boligområder (Bæk et al. 2020)

POTENTIALERNE VED DEMOKRATISK DANNELSE

I litteraturen bliver læring beskrevet som en social proces. Det indebærer, at vi lærer, mens vi agerer med omverdenen (Agger & Hoffmann 2008). I arbejdet med demokratisk dannelse er det derfor essentielt, at beboere får praksiserfaring med samfundslivet, det offentlige system og demokratiske institutioner, ligesom beboere indgår i dialog med andre beboere, borgere uden for boligområdet og professionelle aktører. Samtidig viser litteraturen, at

læring sker ved at blive udfordret på de forståelser og praksisser, som hver enkelt har i forvejen (Agger & Hoffmann 2008). Det tydeliggør vigtigheden af, at boligsociale medarbejdere arbejder med dialog med beboere om forskellige emner, holdninger, synspunkter og måder at leve på. Alt sammen for at udvide beboernes handle- og deltagelsesmuligheder.

Forskning viser, at demokratisk dannelse kan være en forebyggende faktor for negativ social kontrol og konformitetspres såvel som radikalisering og ekstremisme (Børne- og Undervisningsministeriet 2019). Her er det især målrettet arbejde med viden om pligter og rettigheder, kritisk tænkning, dialog om følsomme og kontroversielle emner, oplevelse af handlerum og det at sætte og udtrykke personlige grænser, holdninger og valg, der øger borgernes modstandskraft og demokratiske dannelse (Børne- og Undervisningsministeriet 2019; Rambøll 2018a). Gennem metodisk arbejde med at fremme demokratisk dannelse har boligsociale medarbejdere altså gode forudsætninger for samtidig at arbejde forebyggende.

METODENS KRAV TIL DET BOLIGSOCIALE ARBEJDE

På det boligsociale felt er der behov for at blive klædt bedre på til at arbejde med demokratisk dannelse – især den del, som handler om at udfordre beboernes forforståelser og praksisser. Baggrunden for det er, at det kan være følsomme emner, der kommer på banen. Litteraturen peger i tråd med det på, at der er udbredt behov for at styrke professionelles faglige ballast og viden om, hvordan man på bedste vis kan arbejde forebyggende og skabe dialog med borgere om kontroversielle emner, der afgiver fra normen (Rambøll 2018a).

Et andet vigtigt element i det boligsociale arbejde med demokratisk dannelse er kontinuerligt at følge op, sparre og debriefe i personalegruppen. Det kan handle om at drøfte, hvordan man som medarbejder bedst kan tage specifikke emner op med beboere, hvordan man håndterer situationer om særligt sårbare emner, eller hvem, hvordan og hvornår man i grelle tilfælde inddrager andre parter, såsom antiradikaleringsenheder eller kommunens enhed mod negativ social kontrol.

PERSPEKTIV PÅ DEMOKRATISK DANNELSE: DELTAGELSE KRÆVER POLITISKE RESSOURCER

Den danske forsker Annika Agger (2005) beskriver, hvordan politiske ressourcer er afgørende for, at den enkelte borger har optimale muligheder for at deltage i demokratiske beslutningsprocesser i byudvikling og forme sit liv, som vedkommende ønsker det.

Ifølge Agger kræver deltagelse i demokratiske beslutningsprocesser både ressourcer i form af politisk selvtilid, tillid til systemet og politisk knowhow. Disse ressourcer hænger sammen med troen på egne evner og berettigelse, tillid til, at offentlige myndigheder vil en det bedste, samt viden om og evner til at deltage. Vil man øge borgeres deltagelse i demokratiske beslutningsprocesser, gælder det om, at så mange som muligt får lyst til at deltage og får positive erfaringer med det.

I boligsocialt arbejde kan det handle om at inddrage beboere, der mangler den selvtilid, systemtilid og knowhow, det kræver at deltage i fx beboerdemokratiet eller i fysiske omdannelser af boligområdet. Det vil øge beboernes politiske selvtilid og oplevelse af, at det nytter at deltage – og herigennem udvikle deres politiske ressourcer (læs mere i Agger 2005).

Demokratisk dannelse som metode fremmer især disse kerneelementer i arbejdet med social integration:

Medborgerskab

Viden om samfundets rettigheder og pligter

Evne til dialog, argumentation og kritisk tænkning

Sammenhængskraft

Forståelse for det offentlige system og brugen af det

Accept og tolerance af forskellighed hos andre

STRATEGISK NETVÆRKSDANNELSE

Denne metode handler om, at boligsociale medarbejdere arbejder strategisk med at samle både formelle og uformelle lokale netværk, grupperinger, frivillige ildsjæle, foreninger og andre aktører. Målet er at mobilisere og engagere flere forskellige slags beboere og lokale parter til at deltage aktivt og sammen bidrage til fælles tiltag. Her kan der være tale om mange former for forskellighed – fx interesser, etnisk baggrund, alder, socioøkonomiske forhold og religiøs overbevisning. Gennem strategisk netværksdannelse aktiverer og arbejder boligsociale medarbejdere med aktiv deltagelse, udjævning af magtforhold gennem fælles bidrag, medbestemmelse, indflydelse og større forståelse og tolerance af mangfoldighed.

Arbejdet med strategisk netværksdannelse kan bygge på inspiration fra flere steder. Uanset hvilken inspirationskilde der er tale om, er målet at involvere flere forskellige parter i lokalsamfundet.

MAPPING

Boligsociale medarbejdere kan have fokus på at kortlægge lokale samarbejdsmuligheder og tiltag, som forskellige lokale parter kan deltage i og bidrage til. Målet er her at sikre bred deltagelse i lokalsamfundet. I den forbindelse kan medarbejdere lade sig inspirere af og anvende mapping, som er en kortlægningsmetode, hvor man går systematisk til værks i forhold til at opspore, få viden om og mobilisere aktører i et område, der hver især har ressourcer i form af deres særlige ekspertise og kompetencer. Systematisk mapping giver mulighed for flere tværfaglige samarbejdsflader mellem lokale netværk, grupper og aktører. Metoden har rødder tilbage til den styrkeorienterede tilgang ABCD – Asset Based Community Development, som arbejder med at identificere, aktivere og udvikle lokale ressourcer (se mere i Lunar et al. 2017).

SOCIAL KAPITAL

En anden inspirationskilde er begrebet social kapital, som kan bidrage til at stille skarpt på udbyttet af deltagelsesprocesser blandt borgere. Her kan man tale om to typer af social kapital: En afgrænset og en brobyggende social kapital. Den afgrænsede sociale kapital sætter fokus på relationer mellem parter, der ligner hinanden (fx etniske grupper i boligområdet eller medlemmer af lokale foreninger), mens brobyggende social kapital handler om relationer på tværs af forskellige parter (fx relationer, beboere i et boligområde har til aktører uden for området, eller relationer mellem forskellige grupper i boligområdet) (Putnam 2000; Agger & Hoffmann 2008; Fallov 2011; Jensen 2016; Aner 2017).

Litteraturen viser, at det især er den brobyggende sociale kapital – altså sociale bånd og netværksdannelse mellem forskelligartede grupper – som bidrager til at øge lokalområdets sammenhængskraft. Det sker bl.a. ved, at lokale parter bliver bedre i stand til at igangsætte projekter og tiltag sammen, de får udvidet deres netværksflade med og forståelse af andre, de opbygger højere grad af tillid på tværs og derigennem også fælles normer og værdier som afsæt for deres indsats (se fx Jensen 2019; Aner et al. 2016; Fallov 2016).

Der er altså god ræson i, at boligsociale medarbejdere arbejder målrettet med at skabe netværk og fællesskaber på tværs. Hvad enten det er mellem forskellige grupper af beboere i boligområdet, mellem beboere og borgere fra det omkringliggende samfund eller mellem lokale grupper og andre aktører i lokalområdet.

POTENTIALERNE VED STRATEGISK NETVÆRKSDANNELSE

Det overordnede mål med strategisk netværksdannelse er at skabe et mere aktivt civilsamfund i lokalområdet, der bygger på accept og tolerance af forskellighed. Det bliver underbygget af forskning,

som viser, at når forskellige borgere deltager i og arbejder sammen for en fælles sag, så øger det deres sociale netværk, medmenneskelige forståelse og gensidige tillid (Jensen 2019; Putnam 2000). Endvidere er der forskning, som peger på, at arbejde med at styrke henholdsvis netværk og deltagelse er fordrende for hinanden. Det vil sige, at når beboere indgår i netværk, bliver de engageret til at deltage mere i samfundslivet og omvendt (Aner et al. 2016).

Udbyttet af arbejdet med netværksdannelse kan dog være vanskeligt at gøre håndgribeligt. Det er især tilfældet for de synergieffekter, arbejdet med metoden kan lede til; når netværk, grupper og aktører, man bringer sammen, på eget initiativ begynder at indgå samarbejder og lave projekter sammen. Modsat er det mere tilgængeligt og muligt at dokumentere det direkte udbytte i form af bl.a. nye tværgående netværk, samarbejder, arrangementer og indsatser i lokalområdet (Lunar et al. 2017).

Gennem målrettet arbejde med lokale netværk og grupper kan boligsociale medarbejdere nå længere ud og engagere en bredere skare af lokale parter. Her giver det mening at drage nytte af beboernes egne netværksflader, som typisk rækker ud over

boligområdet. Der er gode erfaringer med, at uformelle grupperinger i boligområdet har netværk i andre dele af byen og egne i landet, som boligsociale medarbejdere aktivt kan trække på efter behov.

METODENS KRAV TIL DET BOLIGSOCIALE ARBEJDE

Forudsætningen for strategisk netværksdannelse som metode er kendskab til lokale netværk, grupper og aktører, hvilket man kan skabe gennem kortlægning af lokale parter og tiltag. En sådan kortlægning kan boligsociale medarbejdere også bruge som afsæt i dialogen med beboere om, hvem det giver mening at deltage med, og hvad de gerne vil deltage i.

Når boligsociale medarbejdere understøtter og faciliterer, at forskellige lokale parter går sammen om et fælles mål, kræver det forinden en analyse af, hvem der bedst kan bidrage til opgaven. Sammensætningen skal nemlig gerne fordre, at alle parter oplever at få ejerskab og indflydelse. Her kan afsættet være at inddrage alle dem med fælles interesse i emnet. Er emnet fx etablering af en kunststofbane, så kan relevante aktører både være lokale fodboldklubber, forældregrupper og den kommunale fritidsforvaltning.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: MEDBORGERNES ARBEJDE MED 'COMMUNITY ORGANISING'

Medborgerne er en borgeralliance i København, som består af lokale fællesskaber, foreninger og organisationer. Formålet med alliancen er at organisere sig i fællesskaber, hvor medlemmer sammen kan løse lokale problemer, der berører dem alle, men som ingen af dem kan løse alene. Blandt medlemmerne er fx skoler og boligorganisationer, kirker og frivillige foreninger (Medborgerne 2021).

Medborgerne er baseret på community organising-tilgangen ('organisering af lokalsamfundet'), som er en metode til at opbygge forpligtende lokale fællesskaber på tværs af sproglig og kulturel mangfoldighed. Community organising er baseret på langsigtet relationsopbygning, hvor ansatte i Medborgerne arbejder i lokalområdet med at opbygge relationer til lokale borgere og institutioner og knytte bånd mellem de forskellige parter. De ansatte understøtter lokale parter i at opbygge en fælles forståelse af, hvordan de ønsker, deres lokalsamfund skal se ud, og hvordan de kan løse lokale problemstillinger og skabe forandring (Medborgerne 2021).

Som en del af community organising-tilgangen bruger Medborgerne bl.a. lyttekampagner og en-til-en-samtaler som metoder til at matche de rigtige aktører med hinanden (se Lunar et al. 2017).

Strategisk netværksdannelse som metode fremmer især disse kerneelementer i arbejdet med social integration:

Medborgerskab

Oplevelse af at høre til i forskellige sociale fællesskaber

Øve indflydelse og skabe forandring for sig selv og andre

Sammenhængskraft

Indgå i netværk på tværs af skel og med andre fra byen/samfundet

Tillid til andre borgere, aktører, velfærdsinstitutioner og myndigheder

DEL 4

AKTIVITETER TIL AT FREMME MEDBORGERSKAB, SAMMENHÆNGSKRAFT OG SOCIAL INTEGRATION

Det boligsociale arbejde med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration kan ske gennem forskellige slags aktiviteter. Vi har identificeret fire overordnede temaer i aktiviteterne – netværk, forebyggelse, civilsamfund og brobygning – som på hver sin måde bidrager til, at flere beboere bliver del af mangfoldige fællesskaber og deltager aktivt i samfundet. Det kan du læse om i del 4.

Det overordnede formål med at lave boligsociale aktiviteter, der fremmer social integration, er at understøtte beboere i at udvikle ressourcer, kompetencer og handlemuligheder til at deltage i og bidrage til mangfoldige fællesskaber i det nære og det brede danske samfund.

I arbejdet med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration er det væsentligt, at aktiviteterne specifikt indhold har bred elastik. Det hænger sammen med, at beboeres barrierer for aktiv deltagelse og interaktion med andre er kontekstspecifikke i de enkelte boligområder. Udsatte boligområders problemkomplekser er på den måde afgørende for, hvilke aktiviteter der er relevante at søsætte og for hvem. En anden grund er, at beboerinvolvering er en central del af det boligsociale arbejde. Derfor giver det mening, at boligsociale medarbejdere efterlader rum til, at beboere kan bidrage til det nærmere indhold af aktiviteterne ud fra lokale behov, ønsker og problemstillinger.

Det er en vigtig pointe, at den boligsociale indsats ikke skal og kan løfte opgaven med at fremme social integration alene. Derfor er det essentielt, at boligsociale medarbejdere hele tiden har for øje, hvem der er relevante samarbejdspartnere at tænke ind. Det indebærer også klarhed om, hvordan det boligsociale arbejde kan understøtte andre aktørers arbejde, som kan være underlagt særlige politikker og strategier vedrørende arbejde med medborgerskab og integration. Samtidig kan der være en række strukturelle forhold og samfundsmæssige betingelser (Bruselius-Jensen 2018), der påvirker, hvilke aktiviteter der er relevante i den enkelte boligsociale indsats. Hvis boligområdet er i gang med store fysiske omdannelser, er det fx relevant at skabe deltagesmuligheder i omdannelsen eller at arbejde med relationen mellem beboere i de nye ejerboliger og de almene boliger i området. Hvis det er valgt, kan det handle om at skabe øget lokal valgdeltagelse, og hvis beboere lever isoleret i kølvandet af Covid-19, kan det dreje sig om at facilitere aktiviteter, der fremmer social interaktion og fællesskaber.

VIRKSOMME AKTIVITETER

Både i litteraturen og i den boligsociale indsats er det kendetegnende, at der er mange forskellige aktiviteter, som er relevante i arbejdet med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration. Det bunder i, at omdrejningspunktet for aktiviteterne er at styrke borgeres deltagelse og sociale interaktion – og det kan ske i mange sammenhænge og på mange måder.

Ud af det mangeartede aktivitetslandskab har vi identificeret fire overordnede temaer i aktiviteterne, som hver især har potentiale til at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration i udsatte boligområder.

De fire temaer kan boligsociale medarbejdere bruge som inspiration og afsæt for at udvikle og igangsætte aktiviteter, der er relevante i deres boligområde. Da temaerne er bredt funderet i viden fra litteraturen såvel som praksis, kan de være med til at kvalificere

det aktivitetsbaserede arbejde med at fremme social integration i udsatte boligområder.

I de enkelte aktiviteter kan den boligsociale indsats skele til kerneelementerne i medborgerskab og sammenhængskraft, som alle er fremmende for social integration (se del 1). Aktiviteterne skal ikke nødvendigvis beskæftige sig med alle kerneelementer, men boligsociale medarbejdere kan bruge kerneelementerne som retningsgivende for, hvornår aktiviteter er relevante at arbejde med.

Brug af metoder (del 3) og arbejdet med aktiviteter går hånd i hånd. I den boligsociale indsats er metodisk arbejde typisk en inkorporeret del af boligsociale aktiviteter. I vores beskrivelse af de fire temaer i aktiviteterne forholder vi os derfor til, hvilke og hvordan udvalgte metoder kan styrke og bidrage positivt til aktiviteterne.

**NETVÆRKSSKABENDE
AKTIVITETER**

**FOREBYGGENDE
AKTIVITETER**

**CIVILSAMFUNDS-
AKTIVITETER**

**BROBYGGENDE
AKTIVITETER**

NETVÆRKSSKABENDE AKTIVITETER

Netværksorienterede og gruppebaserede aktiviteter på tværs af borgere er en måde at fremme deltagelse, social interaktion og samhørighed med andre på (Kleis 2010; Aner et al. 2016). Forskning viser, at netværksskabende aktiviteter har potentiale, når de bidrager til kontakthflader mellem forskellige beboergrupper, og styrker dannelse af netværk på tværs af skel (Rambøll et al. 2018a). Netværksskabende aktiviteter er derfor typisk kendetegnet ved at være orienteret mod en bred gruppe af mennesker på tværs af fx alder, køn, etnicitet, religion, sociale forhold eller bopæl i form af borgere uden for boligområdet (Aner et al. 2016). Ligeledes kan aktiviteterne have fokus på at skabe netværk mellem beboere og professionelle aktører.

Ved at arbejde målrettet med mangfoldighed i aktiviteter kan den boligsociale indsats styrke beboernes tolerance, tillid og accept af forskellighed hos andre – og styrke deres tilhørsforhold og oplevelse af at være del af fællesskaber med beboere i boligområdet, borgere fra den omkringliggende by såvel som lokale aktører i området (Christensen 2003; Social-Respons 2017; Valentine 2008). På den måde er netværksskabende aktiviteter centrale i arbejdet med at fremme medborgerskab, sammenhængskraft og social integration.

RELEVANTE METODER

I NETVÆRKSSKABENDE AKTIVITETER

Fælles tredje

Netværksskabende aktiviteter, der er centreret omkring forskellige temaer, er nært beslægtet med metoden 'fælles tredje'. I aktiviteterne handler det om at understøtte, at flere mennesker går sammen om fælles værdier, interesser og dagsordner.

Strategisk netværksdannelse

Når den boligsociale indsats arbejder med netværksskabende aktiviteter, er strategisk netværksdannelse en central metode. Ved at samle og inddrage forskellige beboere, borgere uden for boligområdet såvel som professionelle aktører opstår netværksdannelse, hvor parterne kan få gensidigt kendskab til og større forståelse for hinanden.

DEN BOLIGSOCIALE ROLLE

I NETVÆRKSSKABENDE AKTIVITETER

I netværksskabende aktiviteter har boligsociale medarbejdere en rolle i at understøtte, at aktiviteterne er inkluderende og favner flere lokale parter i området. Derfor samarbejder boligsociale medarbejdere typisk med en vifte af beboere, frivillige foreninger og netværk såvel som professionelle aktører, som er i berøring med forskellige borgere. Det åbner op for kontakt til en bredere skare af borgere, som den boligsociale indsats kan inddrage som frivillige kræfter eller som deltagere i aktiviteterne, hvor de kan møde beboere fra boligområdet.

I netværksskabende aktiviteter har den boligsociale indsats potentiale i at have en central position som mediator. Altså som den part, der målrettet samler og inddrager borgere, aktører, foreninger og grupperinger og derigennem skaber nye deltagelses- og interaktionsmuligheder på tværs af forskellige aktørgrupper og mennesker. Det kan give beboere værdifuld erfaring med aktivt medborgerskab i flere sociale sammenhænge, ligesom aktiviteterne kan give lokale foreninger og aktører dybere kendskab til beboerne, så forforståelser om dem falder i baggrunden.

FOKUS I ARBEJDET MED NETVÆRKSSKABENDE AKTIVITETER

Omdrejningspunktet i de netværksskabende aktiviteter kan variere, og boligsociale medarbejdere kan arbejde med at skabe mangfoldige netværk om flere fælles anliggender:

- ◆ Tematiske interesser
- ◆ Fysiske mødesteder
- ◆ Lokale udfordringer og udviklingspotentialer

Tematiske interesser

Netværksskabende aktiviteter i de udsatte boligområder kan have omdrejningspunkt i mange forskellige tematikker. Det kan være temaer, der tiltrækker en bred målgruppe, eller samfundsemner, som mange har en holdning til og gerne vil bidrage til; såsom klima og bæredygtighed, natur og friluftsliv, kunst, idræt, madlavning etc. Hermed kan aktiviteterne skabe nye muligheder for at samle folk og styrke den lokale netværksdannelse om fælles værdier og interesser, der går på tværs af grupperinger (Social-Respons 2017; Aner et al. 2016). I det boligsociale arbejde handler det om at afdække, hvilke fælles interesser og dagsordner der er blandt forskellige slags beboere og lokale parter – og lave aktiviteter med afsæt i dem.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: KLIMADAGSORDEN - VI TÆNKER LOKALT

På Nørrebro i København arbejder den boligsociale helhedsplan med at sammensætte og opkvalificere en mangfoldig gruppe af beboere, så de kan være rollemodeller for deres naboer i boligområdet i forhold til at leve et mere bæredygtigt liv med øget affaldssortering, bytteøkonomi og CO2-reducerende adfærd. Det sker i tæt samarbejde med Teknik- og Miljøforvaltningens affaldsindsamling og sorteringsenhed samt den lokale ejendomsdrift og afdelingsbestyrelserne i området. Gruppen af beboere bliver trænet i at formidle viden og god praksis om klimainitiativer på forskellige sprog, så aktiviteten kan nå bredt ud og engagere alle beboere i boligområdet. Aktivitetens potentiale er, at den via klima som afsæt kan skabe netværk på tværs af frivillige beboere, som også får bred erfaring med deltagelse, ligesom den kan mobilisere en bred vifte af beboere i boligområdet om en fælles sag, der ligger mange på sinde.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: GET2SPORT I UDSATTE BOLIGOMRÅDER

Forskning viser, at fodbold har potentiale i forhold til social integration, fordi sporten tiltrækker og skaber fællesskaber og sociale bånd blandt alle slags spillere uanset alder, køn og etnisk baggrund (Vindel 2016). På fodboldbanen er mennesker samlet om en fælles interesse i bolden, i spillet og for at træne og spille kampe. Samtidig er det gennem engagement på fodboldholdet og i idrætsforeningen, at man som spiller, forældre, træner og frivillig får erfaring med den danske foreningskultur.

I landets udsatte boligområder deltager færre børn og unge i det organiserede foreningsliv (Toft-Jørgensen 2017). Med det udgangspunkt iværksatte Danmarks Idrætsforbund indsatsen get2sport tilbage i 2005. Indsatsen skal bidrage til et velfungerende foreningsliv, der støtter de frivillige kræfter og inkluderer udsatte børn og unge fra udsatte boligområder i foreningerne, så de kan indgå i fællesskab med børn og unge fra andre områder (Toft-Jørgensen 2017; Christensen & Christensen 2021).

Evalueringer af get2sport viser, at det har positiv indvirkning på børn og unge fra udsatte boligområder at spille fodbold i en forening. De oplever større tilfredshed med deres hverdagsliv, ligesom de får nye kammerater og et større netværk samt en større tro på dem selv og egen kunnen. Samtidig er der stadigvæk behov for at understøtte, at flere udsatte børn og unge fra udsatte boligområder kan blive aktive i foreningerne (Christensen & Christensen 2021; Toft-Jørgensen 2017). Her har boligsociale medarbejdere gode forudsætninger for at bidrage til get2sport-indsatsen ved bl.a. at opspore og hjælpe flere børn og unge i idræt, ligesom de kan arbejde med at give forældre en forståelse for foreningslivet og støtte familierne, hvis de oplever diskrimination eller fordomme på holdet.

Fysiske mødesteder

Fysiske mødesteder såsom medborgercentre, biblioteker, byhaver, idrætsfaciliteter og legepladser kan også være omdrejningspunkt for netværksskabende aktiviteter og sociale møder på tværs af mennesker (fx Christensen & Christensen 2006; Gaventa & Barrett 2010; Galal & Liebmann 2020; Svendsen 2009). Dog skaber fysiske faciliteter og mødesteder ikke nødvendigvis social interaktion af sig selv, men kræver typisk sociale tiltag og aktiviteter i de fysiske omgivelser for at styrke dannelsen af kontakthflader mellem forskellige brugere (Clements et al. 2020). Et eksempel, hvor det lykkes, er i et boligområde, hvor udsatte unge afholder café-arrangementer på det lokale bibliotek med mad og underholdning. Det bidrager til at gøre biblioteket til et socialt mødested på tværs af aldersgrupper og boligafdelinger (SocialRespons 2017).

Litteraturen viser, at når den boligsociale indsats målrettet arbejder med at igangsætte og understøtte netværksskabende aktiviteter i de fysiske mødesteder, så skaber det gode forudsætninger for social kontakt på tværs af beboere og på tværs af beboere og borgere uden for boligområdet. Her er det centralt, at arbejdet med at skabe attraktive fysiske faciliteter og sociale aktiviteter skal tage højde for beboernes ønsker i området og samtidig tiltrække borgere fra nær og fjern (Clements et al. 2020).

Hvad angår medborgercentre i udsatte boligområder, så viser undersøgelser, at deres potentiale i høj grad er, at de samler mange forskellige professionelle aktører såvel som lokale foreninger og netværk – med særlig viden, kompetencer, arbejdsmetoder og relationer – under samme tag. Det kan gøre det nemmere at kommunikere og handle på bestemte emner og ønskede mål for områderne, som de bedre kan løfte sammen. Her kan den boligsociale indsats spille en central rolle i forhold til at facilitere og koordinere samarbejder og aktiviteter på tværs af sektorer og faggrænser (Lunar et al. 2019; Glad et al. 2020).

Lokale udfordringer og udviklingspotentialer

Andre netværksskabende aktiviteter kan have til formål at inddrage forskellige professionelle aktører, lokale foreninger og beboere i at løse lokale udfordringer og understøtte dem i at handle på fælles visioner for området. Ved at samle flere parter om at løse lokale udfordringer eller finde på fælles løsninger får beboere værdifuld erfaring med aktiv deltagelse, ligesom de oplever at have medbestemmelse og indflydelse. Boligsociale medarbejdere kan på den måde være med til at understøtte demokratiske processer, hvor beboere erfarer, at hvis de står sammen med andre beboere og lokale parter, så kan de udrette mere og bedre opnå indflydelse. Det kan bidrage positivt til en øget oplevelse af sammenhængskraft i området (se fx Aner 2016; Putnam 2000).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: COLLECTIVE IMPACT

Helhedsplaner kan lade sig inspirere af tankerne bag den formaliserede tilgang kaldet Collective Impact. Tilgangen er stadig spæd i Danmark, men den har potentiale i at blive målrettet til udsatte bolig-områder (se Collective Impact 2021). Grundtanken er, at nogle samfundsproblemer ikke kan løses af én aktør alene, men at fælles problematikker og udfordringer i højere grad skal løses i fællesskab på tværs af interesser og aktører. I Collective Impact arbejder flere parter sammen hen mod en række fælles, langsigtede og målbare mål. Tilgangen er struktureret omkring fem principper, som bør være til stede i samarbejderne på tværs: 1. Fælles agenda og konkrete mål, 2. Fælles målemetoder, 3. Forpligtende aktiviteter, 4. Hyppig og åben kommunikation og 5. Fælles sekretariat (Collective Impact 2021).

En udfordring i samfundet er, at nogle borgere lever mere opdelt, hvilket kan betyde begrænsede sociale møder med andre mennesker. Det åbner op for et spørgsmål om, hvordan byer og lokalområder kan udformes, så de tiltrækker borgere bredt og skaber flere kontaktflader på tværs (Collective Impact 2021). Den opgave har bl.a. Kolding Kommune taget op, som i tæt samarbejde med flere andre parter har udviklet Trolldhedestien. Det er en natursti på den gamle jernbanestrækning, som med varierede tilbud og aktiviteter skal tiltrække borgere med forskellig baggrund og forudsætninger, så de kan mødes og lære hinanden at kende (Kolding Kommune 2021).

FOREBYGGENDE AKTIVITETER

Forebyggelse af emner som negativ social kontrol og ekstremisme er et relativt nyt område i den boligsociale indsats, som flere helhedsplaner er begyndt at have fokus på. Hvad det nærmere indebærer, og hvordan det kan tage form, er omdrejningspunktet i de forebyggende aktiviteter.

For at sætte rammen indleder vi med den praktiske, forskningsmæssige og politiske kontekst, som boligsociale medarbejdere arbejder med forebyggelse inden for.

BEGRÆNSET FORSKNINGS- OG PRAKSISFELT

Ligesom forebyggelse af bl.a. negativ social kontrol er et nyt område i det boligsociale arbejde, gælder det også bredere. I Danmark er forebyggelse af negativ social kontrol, konformitetspres, æresrelaterede konflikter, ekstremisme og radikaliserings stadig et relativt spædt arbejdsfelt – og der er behov for at styrke det forebyggende arbejde via mere erfaring med aktiviteter og indsatser, heriblandt i

minoritetsetniske miljøer (fx Følner & Kristensen 2020; Jensen et al. 2006). Ligeledes er der stadig begrænset forskningsbaseret viden om virkningsfulde forebyggende indsatser og aktiviteter såvel som metoder (Danneskiold-Samsøe et al. 2019; Regeringen 2016a; Rambøll 2017). Vi trækker derfor på eksisterende danske undersøgelser, som kan tjene som inspiration til det boligsociale arbejde med forebyggende aktiviteter.

NATIONALE HANDLINGSPLANER OM FOREBYGGELSE I DANMARK

I Danmark er der de seneste år kommet skærpet politisk fokus på forebyggelsesområdet. Det har bl.a. resulteret i to nationale handlingsplaner fra 2016, som har formål om at sætte tidligt og markant ind med forebyggelsesindsatser.

Den ene nationale handlingsplan (Regeringen 2016a) omhandler forebyggelse af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Den har skærpet

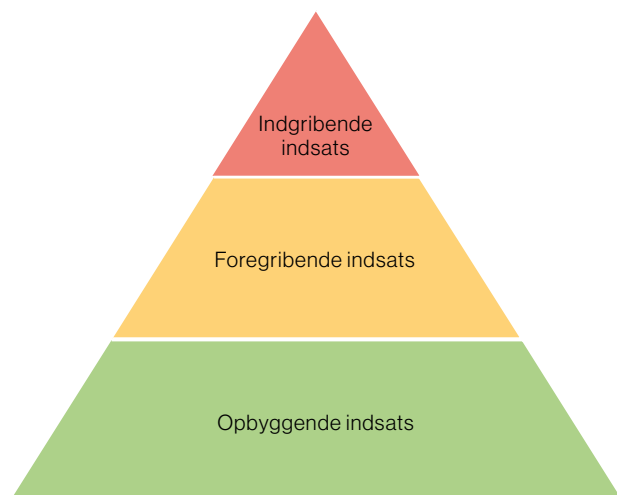
fokus på at forhindre, at børn, unge og voksne er begrænsede i deres mulighed for at være del af det danske samfund. Målet er, at alle borgere skal kunne leve et frit liv, hvor religiøse normer og kulturelle traditioner ikke begrænser deres frihed og rettigheder. Det kan bl.a. ske via indsatser med fokus på rettigheder, holdningsbearbejdning og det at sige fra. Med handlingsplanen følger også en ambition om, at fagfolk skal klædes bedre på til at arbejde forebyggende med negativ social kontrol og æresrelaterede konflikter, ligesom kommunerne skal prioritere at arbejde målrettet med forebyggelse (Regeringen 2016a).

Den anden nationale handlingsplan (Regeringen 2016b) er fokuseret på forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings. Her er afsættet, at forhindring af ekstremisme og radikaliserings kræver andet og mere end politiarbejde. Det forudsætter en omfattende forebyggende indsats hos myndigheder, lokale aktører og civilsamfundet. Målet med det er

bl.a. at udvikle borgeres sociale, demokratiske og kritiske kompetencer og derigennem fremme deres aktive medborgerskab som værn mod radikale og ekstremistiske budskaber (Regeringen 2016b). Handlingsplanen understreger, at der er behov for i højere grad at inddrage civilsamfundet og lokale ressourcepersoner i arbejdet med at forebygge ekstremisme og radikaliserings. Her kan fx lokale foreninger, klubber og boligsociale medarbejdere, som er aktivt til stede i lokalmiljøet, bidrage til at øge modstandskraften over for ekstremisme og radikaliserings. De kan bl.a. sikre, at der er positive og inkluderende fællesskaber og tilbud til beboere fremfor en gadeorienteret livsstil eller tiltrækning til ekstremistiske miljøer. Samtidig har ressourcepersoner som boligsociale medarbejdere i lokalmiljøet ofte bedre forudsætninger for at skabe relationer til personer, der ikke har tillid til myndighederne og derfor er svære at nå via myndighedsindsatser (Regeringen 2016b).

DEN BOLIGSOCIALE ROLLE I FOREBYGGENDE AKTIVITETER

I Danmark foregår det forebyggende arbejde på tre niveauer, som er illustreret i den såkaldte forebyggelsestrekant, der er opdelt i et indgribende, forebyggende og opbyggende niveau (se fx Børne- og Undervisningsministeriet 2019; SIRI 2019a; Rambøll 2018a):

Det boligsociale arbejde med forebyggelse er i særlig grad del af det opbyggende niveau. Her sker den tidlige forebyggelse gennem brede opbyggende indsatser og aktiviteter, som er med til at styrke borgernes sociale, demokratiske og kritiske kompetencer og give dem større kendskab til deres rettigheder i samfundet (Oxford Research 2018; SIRI 2019a). De opbyggende indsatser er i princippet målrettet alle, men har ofte særligt fokus på børn og unge. Formålet med forebyggelse på det opbyggende niveau er at fremme trivsel, udvikling og aktivt medborgerskab samt forhindre udvikling af risikoadfærd, der kan føre til radikaliserings, ved at gøre borgere mere modstandsdygtige (Rambøll 2017; Galal & Liebmann 2020). Andre aktører på det opbyggende niveau er fx dagtilbud, skoler, uddannelsesinstitutioner og lokale foreninger.

På det foregribende og indgribende niveau er forebyggelsesindsatsen i højere grad forbeholdt myndighedsarbejde i kommunerne og hos politiet, som den boligsociale indsats kan samarbejde med og brobygge til, hvis de fx oplever beboere i risiko for

radikaliserings eller beboere, der allerede er i ekstremistiske miljøer (SIRI 2019a; Rambøll 2017; Mehlsen & Liversage 2019; Regeringen 2016b).

Det foregribende niveau skal dæmme op for risikoadfærd i forhold til radikaliserings, inden det udvikler sig i alvorlig retning. Det kan være i form af indsatser som del af relationsarbejdet i institutioner, skoler og gadeplansindsatser i udsatte boligområder. Herudover arbejder såkaldte infohuse, som er lokale kriminalpræventive samarbejder mellem kommuner, politiet m.fl., med at forebygge ekstremisme. Infohusene bygger videre på SSP-samarbejdet og omfatter lokalt 'infohus-netværk', hvor politi, kommuner og andre aktører – som boligsociale medarbejdere – kan drøfte bekymrende tendenser og iværksætte relevante indsatser og støttetilbud (Regeringen 2016b).

Det indgribende niveau omhandler indsatser for personer, som har begået kriminelle handlinger med ekstremistisk motiv, eller som er vurderet til at være i overhængende risiko for at gøre det. Disse indsatser varetages af PET, politiet og Kriminalforsorgen, men der kan også være brug for en social eller beskæftigelsesrettet indsats, såsom mentorindsatser, som kommunen skal varetage i samarbejde med øvrige relevante aktører (Regeringen 2016b).

TVÆRFAGLIGHED I DET FOREBYGGENDE ARBEJDE

Tværfagligt og tværsektorielt samarbejde – i alle tre niveauer i forebyggelsestrekanten – udgør fundamentet i det forebyggende arbejde i udsatte boligområder (SIRI 2019a; Rambøll 2018a). Når boligsociale medarbejdere skal motivere eller er i dialog med andre aktører om mulige samarbejder om forebyggende aktiviteter, kan de tage afsæt i deres kendskab til aktørernes øvrige arbejde på forebyggelsesområdet – såvel som de boligsociale styrker og forcer i forebyggelsesarbejdet.

De nationale handlingsplaner opfordrer kommuner til at arbejde systematisk og målrettet med at forebygge og håndtere æresrelaterede konflikter, negativ social kontrol, ekstremisme og radikaliserings

– bl.a. gennem handlings- og beredskabsplaner (SIRI 2019a; Regeringen 2016a; Regeringen 2016b).

Ligeledes er dagtilbud, folkeskoler, klubtilbud og andre socialpædagogiske fritidstilbud – med udgangspunkt i hhv. folkeskoleloven, dagtilbudsloven samt lov om friskoler og private grundskoler – pålagt at fremme børn og unges deltagelse, medansvar og kendskab til og respekt for friheds- og menneskerettigheder i et demokratisk samfund. Det skal fremme børn og unges alsidige udvikling, selvstændighed og forståelse for demokrati, ligesom det skal udvikle deres evne til at indgå i forpligtende relationer og fællesskaber med andre (Børne- og Undervisningsministeriet 2019).

BOLIGSOCIALE STYRKER I ARBEJDET MED FOREBYGGELSE

Litteraturen viser, at et helhedsorienteret indblik og kendskab til borgere samt en tæt og tillidsfuld relation er centrale byggesten, hvis forebyggelsesarbejdet skal lykkes (Følner & Kristensen 2020). Her har boligsociale medarbejdere den force, at de har et mangefacetteret kendskab til beboerne, tillidsfulde bånd og arbejder med dem i forskellige sociale sammenhænge, hvor beboerne er i trygge rammer.

Netop fordi boligsociale medarbejdere er lokalt placeret, har bred indsigt i beboerne og har andre observationer og indsigter at trække på, har de potentiale til at være en vigtig aktør og samarbejdspart i forhold til at afdække og forstå kompleksiteten af de problematikker, der ligger til grund for forebyggende emner som negativ social kontrol (Danneskiold-Samsøe et al. 2019). I relation til det beskriver studier, at viden om normer og praksisser blandt forskellige grupper og en forståelse for konteksten omkring dem kan være afgørende for at arbejde med borgernes holdninger og adfærdssændringer (Mehlsen & Liversage 2019).

RELEVANTE METODER I FOREBYGGENDE AKTIVITETER

Peer-to-peer

Peer-to-peer-metoden er effektiv til at skabe holdningsændringer i områder, hvor der er udfordringer med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol (Grundtvig et al. 2020). En peer-støtte med samme baggrund, erfaringer eller andre lighedstræk med peer-modtagerne er virkningsfuld til at skabe identifikation og engagement, ligesom det kan gøre peer-modtagerne mere modtagelige for input og tage læring fra peer-støtten alvorlig (Liversage & Mehlsen 2021).

Forebyggende aktiviteter, som inddrager peer-støtter med personlige erfaringer med negativ social kontrol eller med at bryde med antidemokratiske miljøer, skal være opmærksomme på, at peer-støtten kan være udfordret psykisk på grund af deres tidligere livserfaringer. Det kan fx dreje sig om angst, depression og PTSD. I sådanne tilfælde er der behov for at understøtte peer-støtten psykisk og socialt som del af aktiviteterne (Liversage & Mehlsen).

Demokratisk dannelse

En væsentlig del af det boligsociale arbejde med forebyggende aktiviteter er at arbejde med at udfordre normforståelser og praksisser blandt beboerne – og herigennem udvikle deres forståelse af rettigheder og pligter samt styrke deres demokratiske færdigheder (Styrelsen for International Rekruttering og Integration 2019).

FOKUS I ARBEJDET MED FOREBYGGENDE AKTIVITETER

Der er potentiale i at arbejde mere målrettet og vidensbaseret med forebyggelse af emner som negativ social kontrol, æresrelaterede konflikter og ekstremisme på det boligsociale felt. Særlig følgende fokusområder er omdrejningspunktet for – og har potentiale for at blive mere udbredt i – det boligsociale arbejde med forebyggende aktiviteter:

- ♦ Vidensopbygning på det boligsociale felt
- ♦ Holdningsbearbejdning, demokratiske færdigheder og dialog om rettigheder og pligter
- ♦ Styrke og udvikle forældrekompetencer

Vidensopbygning på det boligsociale felt

Vores undersøgelser viser, at flere helhedsplaner har ambition om at arbejde fokuseret med forebyggelse, men flere mangler og efterspørger mere viden til at arbejde kvalificeret med forebyggelse af bl.a. negativ social kontrol i aktiviteter, tiltag og sociale møder med beboerne.

Det samme gør sig gældende for forebyggelsesindsatsen generelt i Danmark. Derfor har de før omtalte nationale handlingsplaner også særskilt fokus på at opkvalificere fagfolk, der arbejder med forebyggelse af negativ social kontrol, æresrelaterede konflikter, ekstremisme og radikalisering (Regeringen 2016a; Regeringen 2016b).

Det er relateret til, at forebyggelse er et komplekst område at arbejde med, ligesom der er behov for flere praksiserfaringer med forskellige typer forebyggende indsatser og aktiviteter. I den sammenhæng påpeger litteraturen, at det er væsentligt, at fagfolk og kollegagrupper har fokus på intern sparring og samarbejde om deres arbejde med forebyggelse. En barriere for identifikation af og arbejdet med forebyggelsesemner som negativ social kontrol er usikkerhed og uenighed blandt medarbejdere om, hvornår noget udgør negativ social kontrol, og hvordan de bedst arbejder med emnet (se fx Følner & Kristensen 2020).

En anbefaling er derfor at lave en procedure i helhedsplanens kollegagrupper om, hvordan de forstår, håndterer og arbejder med forebyggelse – ligesom flere og flere kommuner arbejder med handlings- og beredskabsplaner. Det indebærer at være bevidst om, hvem man som medarbejder tager kontakt til i tilfælde af mere alvorlige tilfælde af fx ekstremisme, æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol, og hvornår man gør det (Følner & Kristensen 2020; Regeringen 2016a; Regeringen 2016b).

HANDLEGUIDES OG LOVGIVNING OM FOREBYGGELSE

Negativ social kontrol og æresrelaterede konflikter – såvel som andre forebyggende emner – er komplekse problemstillinger. Det kan gøre det svært at vurdere, hvornår og hvordan boligsociale medarbejdere selv kan arbejde forebyggende, og hvornår de skal handle og inddrage andre aktører ved bekymringer. Derfor har vi samlet publikationer, der beskriver, hvordan negativ social kontrol og æresrelaterede konflikter kommer til udtryk, hvad typiske tegn er, handleanvisninger og værktøjer til fagpersoner samt lovgivning på området.

Læs bl.a. mere her:

- ♦ Vejledning i forebyggelse og håndtering af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol (SIRI 2019b)
- ♦ Handleguide til håndtering af sager om social kontrol og æresrelaterede konflikter (Københavns Kommune 2020)
- ♦ Redskaber til afdækning af bekymringer i arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol (SIRI 2018b s. 28-44)
- ♦ Overblik over lovgivning i relation til personer udsat for æresrelaterede konflikter samt værktøjer til forebyggelse (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020c)

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: ARBEJDSGRUPPE OM NEGATIV SOCIAL KONTROL

De boligsociale indsatser i Taastrupgaard og Gadehavegaard har i samarbejde med den kommunale integrationsenhed etableret en arbejdsgruppe om negativ social kontrol, der har til formål at styrke deres arbejde og samarbejde om negativ social kontrol i de udsatte boligområder.

Arbejdsgruppen arbejder eksplorativt og skal i første omgang indsamle viden om, hvilke problemstillinger om negativ social kontrol de møder i kommunalt regi og ude i boligområderne, og hvordan de håndterer problemstillingerne.

Indsamling af viden og erfaringer i arbejdsgruppen sker også ved at få input fra forskellige fagprofessionelle om negativ social kontrol, ligesom de boligsociale medarbejdere skal inddrage beboeres fortællinger om deres oplevelser med negativ social kontrol. Det skal danne baggrund for konkrete anvisninger til, hvad beboernes behov er i forhold til negativ social kontrol.

Vidensindsamlingen vil arbejdsgruppen bruge til at udbrede kendskab til emnet i kommunen og i lokale netværk såsom bydelsmødre og Baba. Ligeledes er det et mål at igangsætte forebyggende aktiviteter samt udarbejde en fælles arbejdsgangprocedure for, hvordan den boligsociale indsats sammen med kommunen håndterer negativ social kontrol. Her er det væsentligt, at de får en klar rolle- og ansvarsfordeling, hvor det er tydeligt, hvad helhedsplanernes opgave og bidrag er i forhold til kommunen. Samtidig er der potentiale i at udvikle en arbejdsgang internt i helhedsplanerne om, hvordan de boligsociale medarbejdere forholder sig til og arbejder med negativ social kontrol.

Holdningsbearbejdning, demokratiske færdigheder og dialog om rettigheder og pligter

Det boligsociale arbejde med forebyggelse handler her om at undgå at fordømme og udpege beboernes livssyn og holdninger, men i stedet at forholde sig nysgerrigt og stille kritiske spørgsmål, der får beboerne til at tænke kritisk, ræsonnere, diskutere og opsøge mere viden (se også del 3). Grundtanken er, at helhedsplanernes forebyggende arbejde med bl.a. demokratiforståelse, holdninger og livssyn samt oplysning om rettigheder og pligter vil udfordre og udvikle beboernes lyst og evne til i højere grad at deltage i samfundslivet. Det kan ske ved, at beboerne i forebyggende aktiviteter spejler sig i hinanden og i andres måder at tænke og agere på og derigennem reflekterer kritisk over egne værdier og normer. Ligeledes kan det øge beboeres samfundsforståelse og udvikle deres evne til dialog og argumentation, hvor

de accepterer andres holdninger og er komfortable med selv at ytre egne synspunkter.

I forlængelse af det viser litteraturen, at styrkede sociale, demokratiske og kritiske kompetencer har en forebyggende effekt på negativ social kontrol, konformitetspres, ekstremisme og radikaliserende. Det hænger sammen med, at disse kompetencer kan øge borgeres handle- og deltagelsesmuligheder i samfundet på demokratisk vis. Ligeledes kan kompetencerne styrke deres selvstændighed og modstandskraft i forhold til afvigende normer og handlinger, antidemokratiske fællesskaber og socialt pres fra andre (Børne- og Undervisningsministeriet 2019; Rambøll 2017; Galal & Liebmann 2020).

For at undgå konformitetspres og andre forebyggelsesemner er det også afgørende, at borgere har adgang til og indgår i positive fællesskaber, hvad

enten det er i lokale indsatser, på uddannelsesinstitutionen, på arbejdspladsen, i fritidsklubben eller i den lokale forening (Galal & Liebmann 2020). Øget kendskab og tillid til andre mennesker på tværs af skel i sådanne fællesskaber kan nemlig øge tolerance og accept af forskellighed og dermed reducere fordomme og polariseringer, som udgør risikofaktorer i forhold til at blive tiltrukket af fx ekstremistiske miljøer (Mehlsen & Liversage 2019).

Det boligsociale arbejde med forebyggende aktiviteter er altså tæt knyttet til medborgerskab såvel som sammenhængskraft. Det handler om at klæde beboere bedre på til både at deltage og interagere med andre i sociale sammenhænge på mere rummelige – og demokratiske – måder.

I arbejdet med forebyggende aktiviteter påpeger litteraturen særlig tre velegnede greb, som boligsociale medarbejdere kan lade sig inspirere af:

- ♦ At påvirke og rykke på borgeres etablerede holdninger og praksisser kan være en udfordrende opgave. Særligt i kortvarige og enkeltstående indsatser er det vanskeligt, at nye refleksioner og indsigter om egne holdninger, normer og værdier fører til varige adfærdssændringer. Derfor er der ræson i at arbejde med forebyggende aktiviteter, der er mere intense og strækker sig over længere tid, så aktiviteterne har bedre forudsætninger for at rykke på borgeres holdninger og praksisser (Wilson 2013; Berg & Denison 2013; Renzaho & Vignjevic 2011).
- ♦ I forebyggende aktiviteter kan en faktabaseret tilgang fungere godt, når ønsket er at påvirke holdninger til og syn på bestemte emner. Formidling af fakta, som er ny for borgerne, kan virke engagerende og åbne op for nye perspektiver og skabe bevidsthed om handlemuligheder. Det kan ske ved at inddrage fagpersoner, der kan skabe ny viden om fx negativ social kontrol, radikaliseringsprocesser eller rettigheder i samfundet (Berg & Denison 2013; Brown et al. 2013; Cihangir 2013).

- ♦ Forebyggende aktiviteter kan med fordel inddrage erfaringer med diskrimination hos deltagerne selv eller ved at høre om andres erfaringer med emnet. Det kan fx være gennem dialog om borgere med minoritetsbaggrunds oplevelser af, hvordan de bliver opfattet af andre i samfundet, og hvordan det påvirker deres oplevelse af at høre til i fællesskaber. Fokus på diskrimination er vigtig i forhold til at forebygge, at særlig personer med etnisk minoritetsbaggrund ikke begynder at søge sammen i etnisk lukkede grupper og tage afstand fra andre i samfundet (Rumbaut 2008; Berry et al. 2010; Fleischmann et al. 2011; Tezcan 2019).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: DIALOGKORPSET

Dialogkorpset består af en gruppe af personer, der selv har haft negativ social kontrol eller æresrelaterede konflikter tæt inde på livet. De afholder workshops rundt om i Danmark for unge og forældre med primært etnisk minoritetsbaggrund samt for fagfolk. Her faciliterer korpsetsmedlemmerne en dialog om emner som ligestilling mellem køn, ære, omdømme, negativ social kontrol, familiekonflikter, tvangsægteskab osv.

Ønsket med dialogkorpset er at fremme holdningsændringer i forhold til bl.a. ligestilling og individuelle rettigheder og derigennem forebygge æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Tilgangen på workshoppen er dialogbaseret, hvor korpsetsmedlemmerne arbejder med at få deltagerne til at reflektere over – og forholde sig kritisk til – egne sociale og kulturelle normer (Liversage & Mehlsen 2021; SIRI 2018b).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: BYDELSSØSTRE OG BYDELSBRØDRE

I den boligsociale indsats i Vollsmose har de udviklet aktiviteterne Bydelssøstre og Bydelsbrødre, som er inspireret af den veldokumenterede og bredt afprøvede indsats Bydelsmødre (Christensen et al. 2010; Økonomer Uden Grænser 2016; Deloitte 2015). Bydelssøstre og Bydelsbrødre er peer-to-peer-indsatser, hvor peer-støtten er kvinder og mænd i boligområdet, som ønsker at bidrage med viden og erfaringer til andre. De frivillige bydelssøstre og -brødre gennemgår et uddannelsesforløb, hvor de bliver klædt på til at opsøge og vejlede andre beboere inden for bl.a. ligestilling mellem køn, rettigheder og pligter, medborgerskab og demokratiforståelse, voldsformer og bekæmpelse af negativ social kontrol. Bydelssøstre og -brødre kommer i kontakt med andre beboere gennem deres daglige liv i boligområdet, workshops og samarbejde med lokale foreninger.

I Bydelssøstre og Bydelsbrødre arbejder de frivillige kvinder og mænd med forebyggelse af negativ social kontrol i deres interaktion med beboere i forskellige sammenhænge, hvor de sætter initiativer i gang i området. Her er deres tilgang, at de går i nysgerrig dialog med beboerne og derigennem udfordrer deres holdninger og normer. Det kan være en snak om, hvor længe teenagere skal være ude om aftenen, eller hvor meget medbestemmelse og frihed deres børn skal have. Hvis de frivillige bydelssøstre og bydelsbrødre oplever mere alvorlige tilfælde af normbrydende adfærd eller mistrivsel, så ved de gennem deres uddannelsesforløb, hvem de skal gå til såsom SSP, kommunen eller politi.

**EKSEMPEL FRA PRAKSIS:
DIALOGBASERET WORKSHOP OM
RADIKALISERING OG DISKRIMINATION**

Denne indsats retter sig mod alle unge på forskellige uddannelsesinstitutioner. Ambitionen er at forebygge ekstremisme og radikaliserings gennem dialogbaserede workshops med en kombination af formidling, dialog og øvelser. Instruktørerne, som typisk er universitetsstuderende, ønsker at fremme en god debatkultur i de klasser, de besøger, ved at få så mange holdninger på banen som muligt.

Workshoppen er bygget op om fire dele: En intro, vidensdel, gruppedel og refleksion. I første del introducerer instruktørerne indhold og kernebegreber. I anden del formidler de viden om politisk og religiøs radikaliserings samt ekstremisme, terrorisme og lovgivning. I tredje del bringer de elevernes holdninger, roller og stillingtagen i spil i relation til bl.a. diskrimination, digital adfærd, ytringsfrihed, fordomme og fællesskaber. I fjerde del afrunder og behandler de elevernes refleksion over workshoppen.

Målet med aktiviteten er at give deltagerne en bredere forståelse af ekstremisme, radikaliserings og diskrimination, som er mere faktabaseret. Ligeledes er ønsket at debattere og udfordre holdninger, fordomme og misforståelser samt skabe et rum, hvor alle kan ytre sig (Liversage & Mehlsen 2021).

Styrke og udvikle forældrekompetencer

Forældrekurser som aktivitet har relevans i forhold til at arbejde med forebyggelse af negativ social kontrol såvel som æresrelaterede konflikter – og i særdeleshed holdningsbearbejdning blandt forældre. Der eksisterer efterhånden en del typer af forældrekurser, hvoraf flere er tilpasset familier med etnisk minoritetsbaggrund (Mehlsen & Liversage 2019; Socialstyrelsen 2021).

Det er udbredt, at æresrelaterede problemstillinger og negativ social kontrol finder sted mellem forældre og børn. I nogle tilfælde kan det indebære en mere autoritær børneopdragelse, hvor børn fx bliver afstraffet fysisk eller er begrænsede i forhold til fritidsliv (SIRI 2018b). Hos disse familier betyder det, at forældrene i mindre grad er i stand til at deltage i børnenes liv samt støtte børnene i at være aktive samfundsborgere med kendskab til deres muligheder for deltagelse i skolen, fritidslivet og senere i forhold til uddannelse og arbejde.

Forskning viser, at rådgivning og støtte til forældre kan give dem andre og mere hensigtsmæssige redskaber til at opdrage deres børn, ligesom det kan hjælpe familierne til bedre kommunikation. Det hænger sammen med, at forældrekurser typisk arbejder med at påvirke forældres holdninger til børneopdragelse og styrke mødre og fædres muligheder for at anvende andre opdragelsesformer. Hermed kan forældrekurser have positiv indvirkning på forældres indstilling til fx deres børns udvikling af selvstændighed og selvbestemmelse over egen krop og livsførelse. Derfor er formodningen, at målrettet arbejde med forældrekompetencer kan virke forebyggende på æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol (Mehlsen & Liversage 2019; SIRI 2018b). Litteraturen viser også, at aktiviteter med fokus på forældrekompetencer er med til at understøtte forældrenes medborgerskab gennem bl.a. bedre samfunds- og systemforståelse samt kendskab til rettigheder og pligter i samfundet. Det giver forældrene bedre forudsætninger for at deltage i børnenes liv og gør dem til bedre forbilleder for deres børn. Fx kan italesættelse af forældrenes rolle i daginstitutionen gøre, at de får lyst til at engagere sig mere. Eller det kan handle om, at forældrene bliver

styrket socialt og får større netværk med andre, som har en positiv afsmitning på deres børn (Christensen et al. 2018).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: MINDSPRING – ET FORÆLDREFORLØB

MindSpring-forældregrupper er en veldokumenteret familieindsats, som adresserer problemstillinger knyttet til det at skulle opdrage børn i et samfund med andre normer end dem, man selv er vokset op med som forældre med flygtninge- og indvandrerbaggrund. MindSpring arbejder også med problemstillinger knyttet til eksil og traumer. Gennem MindSpring-forældregrupper får forældrene støtte til at finde konstruktive løsninger på udfordringer og dilemmaer, som knytter sig til at være forældre i eksil. Deltagerne får også mulighed for at udveksle erfaringer, tanker og følelser om udfordringer ved børneopdragelse. Fokus er på, at man som deltager kan lære af og spejle sig i hinandens personlige historier. MindSpring-forløbene afholdes af Dansk Flygtningehjælp og bliver ledet af en træner, der selv har flygtninge- eller indvandrerbaggrund, og som har gennemgået et kursusforløb. Der indgår også en medtræner, som er en lokal fagperson, der bidrager med fakta om lokale forhold og faglig viden om emnerne (Frederiksen et al. 2015; SIRI 2018b; Dansk Flygtningehjælp 2021).

En undersøgelse af MindSpring-forældregrupper for familier i udsatte boligområder viser, at forældrene er begyndt at bruge en mere anerkendende opdragelsesstil, og deres holdninger til børn og unges frihed er påvirket i en positiv retning. Forældrene har også fået øget socialt netværk, og de er blevet motiverede for at lære mere og engagere sig i lokalområdet (Frederiksen et al. 2015).

CENTRALE AKTØRER I DEN DANSKE FOREBYGGELSESINDSATS

Vi har samlet en række centrale aktører, hvor boligsociale medarbejdere kan søge viden om forebyggelsesemner eller opsøge faglig sparring og rådgivning om deres arbejde med forebyggelse af bl.a. negativ social kontrol og ekstremisme.

Styrelsen for International Rekruttering og Integration (SIRI)

SIRI er en styrelse under Udlændinge- og Integrationsministeriet med ansvar for opholdstilladelser, danskundervisning og prøver for udlændinge, integrationsområdet samt forebyggelse af ekstremisme og radikaliserings såvel som æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020d).

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme

Formålet med Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme, som er del af SIRI, er at styrke den danske indsats til forebyggelse af ekstremisme og radikaliserings nationalt, lokalt og online. Centret understøtter og rådgiver det forebyggende arbejde i kommuner, kriminalpræventive indsatser, boligorganisationer, foreningslivet m.v. (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2021a).

SIRI om æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol

SIRI bidrager til at forebygge og håndtere æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol gennem bl.a. opkvalificering af fagfolk via rådgivning og kurser (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2020c).

Appen MÆRK (Mod ÆresRelaterede Konflikter)

Appen MÆRK giver oplysninger om æresrelaterede konflikter. MÆRK henvender sig til unge samt fagpersoner, der møder de unge og deres familier i deres arbejde. MÆRK indeholder informationer om æresrelaterede konflikter, herunder rettigheder, handlemuligheder samt støtte- og vejledningsmuligheder (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2021b).

RED Rådgivning

RED Rådgivning (tidligere Etnisk Ung) holder oplæg, workshops og undervisningsforløb om negativ social kontrol og æresrelaterede konflikter, som en del af deres outreach-indsats i boligområder, på uddannelsesinstitutioner, i foreninger m.v. Herudover yder RED Rådgivning professionel rådgivning og faglig sparring om æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol til unge, forældre og fagfolk (RED Rådgivning 2021).

National Videns- og Specialrådgivningsorganisation (VISO)

VISO yder rådgivning og udredning om æresrelaterede konflikter til fagfolk, når en borger er udsat for en æresrelateret konflikt, ligesom de har rådgivning og opkvalificering i relation til en afgrænset gruppe af borgere med samme problemstilling (Socialstyrelsen 2018).

National hotline mod radikalisering

National hotline mod radikalisering er for både fagpersoner og borgere, som kan henvende sig, hvis de har konkrete bekymringer om ekstremisme. Hotlinen er bemandet med erfarne medarbejdere inden for forebyggelse af ekstremisme og bistår med kvalificeret rådgivning (Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme 2021).

Etnisk Konsulentteam

Etnisk Konsulentteam tilbyder konsulentbistand til fagpersoner i form af sparring, rådgivning, trusselsvurdering, mægling og undervisning i sager om æresrelaterede problemstillinger og negativ social kontrol (Københavns Kommune 2021).

Sikkerhedskonsulenterne

SIRI har etableret et nationalt team af sikkerhedskonsulenter, der yder sparring og rådgivning til fagprofessionelle i konkrete sager med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2021c).

Dansk Flygtningenævn (DRC) Integration

DRC Integration leverer effektive og dokumenterede integrationsløsninger til flygtninge og etniske minoriteter i Danmark. Herudover udbyder de kurser om bl.a. negativ social kontrol, afholder kurser samt arrangerer faglige netværk om integrationsarbejdet (DRC Integration 2021).

Lokale integrationsråd

Ifølge integrationsloven kan landets kommunalbestyrelser oprette et integrationsråd. Et integrationsråd fungerer som talerør for etniske minoriteter og rådgiver i forhold til den lokale integrationsindsats (Rådet for Etniske Minoriteter 2021).

CIVILSAMFUNDSAKTIVITETER

Civilsamfundet i Danmark udgør en samlebetegnelse for en række aktører, organiseringer og sociale sammenslutninger. Det er bl.a. foreninger, fonde, socialøkonomiske virksomheder, selvejende institutioner, fodboldklubber, trossamfund, interesseorganisationer samt uformelle netværk og sociale bevægelser (Espersen et al. 2018; Regeringen 2010).

Formålet med at arbejde med civilsamfundsaktiviteter i udsatte boligområder er at styrke social integration gennem både formel og uformel deltagelse i forskelligartede fællesskaber – i lokalområdet såvel som i det brede samfund.

At være aktiv i en lokal forening, at engagere sig i frivilligt arbejde i sin fritid samt bruge sin ret til at stemme ved valg er alle aktiviteter, der er med til at fremme borgeres deltagelse og interaktion med andre (Task force om integration 2013). Formel deltagelse og engagement i samfundet indebærer, at borgere er del af en organisatorisk sammenhæng, som det er tilfældet med foreningslivet, frivilligt arbejde og valgdeltagelse (Bruselius-Jensen 2018; Christensen & Christensen 2006).

Litteraturen fremhæver, at det formelle foreningsfællesskab ikke er den eneste vej til at styrke civilsamfundet og boligområdets sammenhængskraft. Det er også væsentligt at fokusere på beboernes deltagelse i uforpligtende fællesskaber og sociale netværk, da uformelt engagement ligeledes bidrager til værdifuld udvikling af områdernes sociale liv og mangfoldige fællesskaber (Fallov 2011).

Civilsamfundet har ligeledes potentiale til at forebygge emner som radikalisering, ekstremisme og negativ social kontrol. Det hænger sammen med, at frivillige foreninger og netværk inkluderer alle slags borgere i mangfoldige fællesskaber, som giver dem en følelse af at høre til og have værdi i samfundet. Aktiv deltagelse i civilsamfundet kan på den måde bidrage til at styrke beboeres trivsel, positive udvikling og bekæmpe en oplevelse af at stå uden for

samfundets fællesskaber. Litteraturen påpeger, at foreningsliv og frivillighed kan gøre personer mere modstandsdygtige i forhold til antidemokratiske handlinger, fordi de får erfaring med konstruktivt engagement og rummelige fællesskaber (SIRI 2018a; Regeringen 2016a).

RELEVANTE METODER I CIVILSAMFUNDSAKTIVITETER

Beboerinvolvering

Når den boligsociale indsats arbejder med civilsamfundsaktiviteter, handler det i høj grad om at involvere beboere og understøtte dem i at deltage i eller udvikle aktiviteterne. Det kræver, at boligsociale medarbejdere er klar på at tilpasse aktiviteterne og fralægge sig noget ansvar, så der er rum til, at beboerne engagerer sig og kan bidrage.

Differentieret deltagelse

I civilsamfundsaktiviteter er differentieret deltagelse en vigtig metode til at sikre, at aktiviteterne bliver tilpasset beboernes behov og ressourcer. Samtidig er det vigtigt at være opmærksom på, at beboernes behov og ressourcer kan ændre og udvikle sig, og at deres deltagelse i aktiviteterne derfor også kan det.

DEN BOLIGSOCIALE ROLLE I CIVILSAMFUNDSAKTIVITETER

I det danske samfund er der mange skrevne og uskrevne regler i civilsamfundet i forhold til at engagere sig frivilligt. For nogle borgere – især flygtninge, men også borgere med etnisk minoritetsbaggrund – kan der være behov for særskilt fokus på, hvad det konkret indebærer at være frivillig, og hvilke muligheder der er for det (Regeringen 2010). Litteraturen viser også, at det kan være en udfordring at inkludere udsatte borgere som frivillige frem for som modtagere af indsatser (Espersen et al. 2018).

For boligsociale medarbejdere stiller det særlige krav til civilsamfundsaktiviteter. De skal arbejde med at skabe mere fleksible rammer for beboernes deltagelse, følge beboerne tæt og understøtte deres frivillige engagement samt give dem en forståelse af, hvad der bliver forventet af dem (Foldgast et al. 2019).

I civilsamfundsaktiviteter er beboere en central samarbejdspart, der engagerer sig og aktivt deltager. Det kan både være som frivillig i lokale initiativer, foreninger og netværk. Her er en vigtig boligsocial rolle at klæde andre aktører på til i højere grad at involvere og samarbejde med beboerne, såsom kommunale parter og boligorganisationer. Det kan fx være i

forbindelse med omdannelse af boligområdet eller forskellige beslutnings- og dialogfora.

I civilsamfundsaktiviteter er et mål at skabe flere deltagelsesmuligheder for lokale foreninger, netværk og beboergrupper. Det indebærer, at den boligsociale indsats hjælper med at etablere samarbejder med forskellige aktører, som ser mening i at involvere beboerne, hvad enten det er kommunale institutioner, frivillige organisationer eller erhvervsdrivende. Her kan boligsociale medarbejdere med fordel tage afsæt i, at mange kommuner i Danmark har særlige borgerinddragelses- og medborgerskabsstrategier og politikker – og dermed allerede har et mål om styrkelse af civilsamfundet og incitament til at inddrage borgerne i deres arbejde.

FOKUS I ARBEJDET MED CIVILSAMFUNDSAKTIVITETER

Det boligsociale arbejde med at styrke civilsamfundet i udsatte boligområder centrerer sig om disse fokusområder:

- ◈ Fremme uformelt engagement
- ◈ Forstærke områdernes fælles handlekraft

Fremme uformelt engagement

Boligsociale medarbejdere kan målrette aktiviteter ved at udvikle beboernes deltagelsesmuligheder på ét specifikt niveau – såsom deltagelse i lokalområdet eller bydelen – eller de kan have til formål at bevæge sig mellem niveauer. Det indebærer, at beboere kan øve deltagelse og indflydelse først i trygge rammer i boligområdet, så i lokalområdet og herefter i by- og landsdækkende indsatser og tiltag. Her er omdrejningspunktet, at den boligsociale indsats åbner op for andre og flere deltagelsesmuligheder – og sørger for at tilpasse det uformelle engagement til beboernes ståsted, lyst og ressourcer.

Uformelt engagement i boligområdet kan fungere som en tryk læringskontekst og give beboere værdifuld erfaring med forskellige deltagelsesformer og med at skabe tiltag og fællesskaber med og for andre, ligesom det kan øge deres sociale netværk på tværs. På den måde kan lokal uformel deltagelse klæde beboere på til og øge deres lyst til at engagere sig i det brede samfund (Fallov 2011).

Hvor deltagelse i det formaliserede foreningsliv ofte er livsfasebestemt eller rettet mod bestemte målgrupper, kan uformel deltagelse tiltrække beboere, der har andre interesser, behov eller ressourcer. Det kan fx handle om unge, der ofte søger mere fleksibel og mindre forpligtende og tidskrævende tilknytning til lokale aktiviteter, foreninger og organisationer. Eller det kan dreje sig om udsatte borgere, der bedre kan overskue, hvis de har mere fleksible rammer i forhold til at møde op og påtage sig ansvar. For at komme flere beboere i møde kan det altså være en god ide at skabe mulighed for både at engagere sig i mere forpligtende og kortvarige frivillige aktiviteter og initiativer (Grubb 2016; Haugegaard et al. 2021).

EKSEMPEL FRA PRAKSIS:**MEDBORGERSKABSTIGEN – FLERE STEMME SKAL HØRES**

Den boligsociale helhedsplan Nørrebrobyggerne i København arbejder med at fremme beboernes deltagelse og styrke deres mulighed og lyst til at engagere sig i deres boligområde og by. Det er omdrejningspunktet i aktiviteten 'Medborgerskabsstigen', som fortrinsvis er rettet mod udsatte familier og familier med etnisk minoritetsbaggrund.

Erfaringen i den boligsociale indsats er, at det kræver en længerevarende proces at mobilisere beboere, der sjældent deltager, fordi de ikke oplever, at deres stemme er vigtig i fællesskabet. De boligsociale medarbejdere har derfor fokus på at understøtte, at beboerne engagerer sig og deltager aktivt via små skridt ad gangen. For hvert skridt beboerne tager, bliver de mere trygge og får mod på at engagere sig i større og større skala og lade deres stemme blive hørt. Fx kan beboerne starte med at deltage i opgangsmøder og engagere sig i byhaver sammen med naboerne; senere kan de deltage som frivillige i bydækkende indsatser som Bydelsmødre eller stille op til afdelingsbestyrelser.

Medborgerskabsstigen som aktivitet bygger på en antagelse om, at mennesker får lyst til at involvere sig i samfundet, når de oplever, at andre lytter til det, de siger, og når de kan mærke, at de har indflydelse og kan være med til at skabe forandringer – først i de små, siden i større fora. Det kræver, at andre samarbejdspartnere har relevante fora og sammenhænge, hvor beboernes stemme mangler, og vil bidrage til bedre løsninger for alle. Derfor er en boligsocial opgave også at opsøge og etablere samarbejder med forskellige aktører, såsom politiske lokaludvalg, og hjælpe dem med at støtte de mere udsatte beboere i at deltage.

Forstærke områdernes fælles handlekraft

I udsatte boligområder varierer vilkårene for foreningslivet. Nogle steder holder lokale, beboerdrevne foreninger til i kælderlokaler under boligblokkene uden kontakt til andre foreninger. En udfordring ved det kan være, at opdeltetniskbase-rede foreninger reproducerer etniske grupperinger i boligområdet (Lunar et al. 2019).

Gennem civilsamfundsaktiviteter kan den boligsociale indsats arbejde med at bringe lokale netværk, foreninger og beboergrupper sammen, så beboere kan mødes på tværs af bl.a. nationalitet, etnicitet, alder og køn. Gennem aktiviteter, beboerne er fælles om, kan de lære hinanden at kende og få støtte til at samarbejde, ligesom deres aktiviteter bliver mere synlige for resten af boligområdet.

Ved at stå sammen og samarbejde i højere grad på tværs af netværk, foreninger og grupper kan beboerne få en oplevelse af fælles handlekraft. De aktiviteter, tiltag og forandringer, beboerne sammen er med til at skabe for andre, kan styrke deres oplevelse af handlekraft. Ligeledes får beboerne konkrete erfaringer med demokrati i hverdagen. Det kan handle om at lytte til andres holdninger og give udtryk for sine egne – samt få erfaring med at være uenig med andre, uden at det fører til konflikt. Gennem foreningsdeltagelse får beboerne også erfaring med demokratiske processer som generalforsamling, afstemninger, bestyrelser, fælles vedtægter osv. Det bidrager alt sammen til at styrke tilhørsforholdet til fællesskaber og følelsen af at være del af samfundet (Bruselius-Jensen 2018).

Da lokale foreninger typisk er drevet af interesse i deres forenings arbejde – lige fra folkedans til lektiehjælp – ser de ikke nødvendigvis grund til at interagere med andre foreninger og aktører (Lunar et al. 2019). Her er en del af den boligsociale opgave at skabe en forståelse blandt beboere for, hvad det vil sige at indgå i netværk med andre med et almen-nyttigt formål. Det forudsætter nemlig en bevidsthed om, at det, vi laver sammen, ikke kun er for os selv og vores lukkede gruppe, men også for andre. Rammerne for deltagelse skal på den måde være klare i

forhold til, at det handler om at skabe tiltag og fællesskaber, som andre mennesker kan blive del af.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: BORGERFORENING

Trekanten i Holstebro er en bydel, som er delt op i flere mindre afdelinger. Udover den boligsociale helhedsplan er der ikke en fælles indsats for alle beboere i Trekanten. Derfor arbejder de boligsociale medarbejdere med at etablere en Borgerforening på tværs af områdets afdelinger. Her skal beboerne stå for at skabe mangfoldige fællesskaber i området gennem aktiviteter som fællesspisninger, højtidsfejring og ferieaktiviteter samt afholde en årlig kulturfestival i samarbejde med lokale aktører og foreninger.

De boligsociale medarbejdere oplever et behov for, at beboerne får oplysning og viden om handlemuligheder i forhold til at tage ansvar og være en god nabo. Derfor er ambitionen også, at Borgerforeningen skal afholde borgermøder, hvor beboerne kan diskutere normer og værdier. Det kan ske ved at tage forskellige emner op, såsom hvad beboerne skal gøre, hvis de ser en ung stå og ryge hash.

I etableringen af Borgerforeningen vil den boligsociale indsats inddrage beboere i boligområdet gennem hele processen og klæde dem på til at deltage aktivt i at skabe lokale fællesskaber, aktiviteter og foreninger. Det er lige fra at kortlægge beboernes ressourcer, ønsker og ideer, afholde workshops om frivillighed og foreningsliv samt rekruttere og understøtte beboere i at etablere foreningen og indgå i en bestyrelse. Herefter handler det om at støtte beboerne i at organisere og planlægge lokale aktiviteter og initiativer samt afholde borgermøder og arbejde med forankring af borgerforeningen i boligorganisationerne.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: MINI-PUBLICS

Internationale erfaringer peger på, at såkaldte 'mini-publics' har potentiale til at løse komplekse samfundsmæssige udfordringer – såsom integration, trivsel og tryghed i et område – ved at bringe forskellige stemmer hos borgerne i spil (Tortzen 2018). Mini-publics udgør demokratiske processer, hvor forskellige grupper af borgere får mulighed for at gå i dialog, udveksle synspunkter og sammen nå frem til nye løsninger. Navnet mini-publics kommer af, at ambitionen er at sammensætte mangfoldige grupper af borgere, som repræsenterer offentligheden i miniformat. En grundide er, at der er behov for forskellige typer af viden for at udvikle de mest kvalificerede lokale løsninger, og at borgerne sidder inde med værdifuld hverdagsviden, som skal mere på banen. Der er også mulighed for at koble mini-publics sammen med eksisterende beslutningsfora, såsom lokalpolitiske kredse, eller når offentlige instanser arbejder med borgertopmøder. Litteraturen viser, at mini-publics bidrager til at udvikle gensidig respekt og anerkendelse mellem grupper af borgere, ligesom borgerne får et mere nuanceret blik på samfundsmæssige udfordringer gennem fælles drøftelser og dermed kan udvikle mere helhedsorienterede løsninger (Tortzen 2018).

I landets udsatte boligområder er der flere muligheder for at arbejde med mini-publics. At arbejde med mini-publics i de boligsociale aktiviteter kan bidrage til at styrke netværk mellem forskellige beboere og styrke deres aktive medborgerskab gennem deltagelse, medansvar og indflydelse. Et eksempel er:

Beboerpaneler, beboerudvalg og beboerråd

Beboerpaneler er fora, hvor forskellige beboere kan bidrage med deres synspunkter og holdninger til et aktuelt emne, fx udviklingstiltag i boligområdet eller unge, der mangler steder at opholde sig i fritiden. Beboerpaneler kan foregå som enkeltstående begivenheder eller kortere forløb, ligesom de kan bestå af faste eller forskellige paneldeltagere fra gang til gang.

Afdelingsbestyrelser i udsatte boligområder kan ligeledes arbejde med beboerudvalg og beboerråd, hvor beboere kan samle sig, varetage opgaver og træffe beslutninger uden at sidde i bestyrelsen. Det kan fx være opgangsudvalg, legepladsudvalg, beboerråd for fællesarealer etc. Det giver beboerne mulighed for at få indflydelse på forhold i boligområdet, der har deres interesse, ligesom beboerudvalg og beboerråd åbner op for, at beboerne kan drøfte og handle på lokale initiativer, problemstillinger og visioner for området.

BROBYGGENDE AKTIVITETER

Mediator, kontaktskaber, systemguide, rådgiver og støtteperson. Der er mange navne, som knytter sig til rollen som brobygger i det boligsociale arbejde. Litteraturen viser, at aktiviteter, der bygger bro mellem beboere i boligområdet og det brede samfund, er med til at styrke social integration. Det øger nemlig sammenhængskraften, når mennesker møder og accepterer hinanden på tværs og oplever tilhørsforhold til fællesskaber (Jensen 2016, Christensen & Christensen 2019, Børne- og Socialministeriet 2017).

I brobygningsarbejde kan det være en god ramme at skele til begrebet social kapital (se også del 3). Begrebet sætter fokus på den betydning, som netværk og sociale relationer har for borgernes livschancer og handlemuligheder. Det handler om at have – eller mangle – kompetencer til at handle og begå sig i forskellige sociale sammenhænge, hvad enten det er til fælles arrangementer i lokalområdet, i idrætsforeningen, på skolen eller arbejdspladsen. Hvis børn og unge vokser op i et udsat boligområde med begrænsede snitflader til andre borgere, netværk og organisatoriske rammer, har de ringere forudsætninger for at kende til deres deltagelsesmuligheder og begå sig i fx foreningslivet (Putnam 2000; Rambøll et al. 2018b).

Med det afsæt handler brobygning i den boligsociale indsats om at styrke beboernes netværk og bygge bro til de områder, som den enkelte har begrænset kendskab og svag tilknytning til. Her kan oplysning, sparring og vejledning til beboerne klæde dem på til bedre at indgå og agere i nye sociale sammenhænge såsom dialogen med myndigheder eller deltagelse i lokale initiativer. En del af brobygningsarbejdet er på den måde at udvide beboernes netværksflade med og forståelse af forskellige andre – både borgere og aktører (Rambøll et al. 2018b).

I arbejdet med medborgerskab, sammenhængskraft og social integration er formålet med de brobyggende aktiviteter i særlig grad at øge beboernes samfundsforståelse og tillid til andre borgere,

aktører, velfærdsinstitutioner og myndigheder. Det har til formål at støtte beboerne i at udvide deres handle- og deltagelsesmuligheder og kende til deres rettigheder og pligter i Danmark. Brobyggende aktiviteter kan herved understøtte, at beboerne bliver bedre i stand til at handle på egne vegne og får bedre forudsætninger for at deltage aktivt i samfundet (Rambøll et al. 2018b; Christensen & Christensen 2019).

RELEVANTE METODER I BROBYGGENDE AKTIVITETER

Strategisk netværksdannelse

I arbejdet med brobyggende aktiviteter handler det også om de boligsociale medarbejders netværk. Udgangspunktet for at brobygge til andre aktører er nemlig overblik over og kendskab til det lokale aktørnetværk i og omkring det udsatte boligområde. Det gør medarbejdere i stand til målrettet at formidle, inddrage og hjælpe beboerne i kontakt med relevante aktører (Rambøll et al. 2018b).

Demokratisk dannelse

I brobyggende aktiviteter spiller demokratisk dannelse en central rolle. Det handler i særdeleshed om aspektet omkring oversættelse mellem beboer og samfundet – både hvad angår at skabe møder med og forståelse for det offentlige system såvel som for andre aktører og borgere uden for boligområdet.

DEN BOLIGSOCIALE ROLLE I BROBYGGENDE AKTIVITETER

Den boligsociale indsats har stort potentiale som brobygger mellem beboere og myndigheder, professionelle aktører, velfærdsinstitutioner såvel som borgere uden for boligområdet. Via lokal tilstedeværelse har boligsociale medarbejdere en tillidsfuld relation til beboerne og typisk et stort netværk i lokalområdet, som er forudsætninger for og klare fortrin i arbejdet med brobyggende aktiviteter.

I brobygningsarbejdet har den boligsociale indsats gennemgående en medierende funktion. Det er de boligsociale medarbejdere, som både har kendskab til beboerne og til andre relevante parter, organisationer og myndigheder. Derfor spænder samarbejdsrelationer bredt i de brobyggende aktiviteter, som både kan indbefatte forskellige professionelle aktører, frivillige foreninger og organisationer samt lokale netværk og borgergrupper.

FOKUS I DE BROBYGGENDE AKTIVITETER

I vores undersøgelse kan vi se, at boligsociale medarbejdere i særlig grad arbejder med brobyggende aktiviteter på tre måder:

- ◆ Brobygning til myndigheder og det offentlige system
- ◆ Brobygning til samfundslivet
- ◆ Brobygning til borgere uden for boligområdet

I de brobyggende aktiviteter er det kendetegnende, at den boligsociale indsats både arbejder individuelt og gruppebaseret. Hvor brobygning til myndigheder og det offentlige system typisk sker gennem individuel vejledning og støtte, giver arbejdet med brobygning til samfundslivet og andre borgere og fællesskaber ofte mening at gøre for og med grupper af beboere.

Uanset om det handler om enkelte beboere eller grupper, er afsættet ens: Fokus i det boligsociale arbejde med brobygning er beboernes problemstillinger og behov. Arbejdet er målrettet de barrierer, som står i vejen for, at beboerne selv kan klare hverdagsudfordringer, deltage i samfundslivet og indgå i sociale sammenhænge. Gennem brobyggende aktiviteter kan beboerne udvikle kompetencer samt øge deres motivation og selvtillid til at begå sig og deltage i samfundet (Rambøll et al. 2018b).

Brobygning til myndigheder og det offentlige system

Brobyggende aktiviteter kan have til formål at øge samfundsforståelse ved at arbejde med oplysning om og tillid til myndigheder og det offentlige system. Det kan ske ved at skabe en forståelse for det kommunale system, ligesom det kan handle om at kende til de krav, som skolen, daginstitutionen, fritidstilbud osv. har til forældre og børn. Såsom hvilke deltages- og indflydelsesmuligheder beboerne har, og hvad der bliver forventet af dem – både sagt og usagt. Omdrejningspunktet er altså formidling af rettigheder og pligter i relation til myndigheder og det offentlige system – og vejledning og støtte i at gøre brug af dem. I den forbindelse peger forskning på, at arbejde med at øge rettigheds- og pligtforståelse

er særlig positivt til at fremme medborgerskab (Gaventa & Barrett 2010).

Et andet aspekt er, at boligsociale medarbejdere kan agere som bindeled og talerør for sårbare og udsatte beboere, som har svært ved at sætte ord på deres ønsker, udfordringer og behov knyttet til myndigheder og offentlige institutioner (Rambøll et al. 2018b). Det gør de fx ved at tale forældrenes sag over for skolen og tage med forældrene til skole-hjem-samtaler. Eller det sker ved at stille krav til det offentlige system. Et eksempel er en beboer, som modtager en lang skriftlig partshøring, som skal læses på en dag. Her går den boligsociale medarbejder i dialog med myndighederne og får fristen udskudt, så det i praksis er muligt for beboeren at læse og forholde sig til skrivelsen.

Rundtom i de udsatte boligområder tager denne del af brobygningsarbejdet ofte form som en slags beboerrådgivning – både via opsøgende arbejde og henvendelser fra beboerne selv. Den type beboerrådgivning foregår typisk som individuelle samtaler og bliver flere steder kombineret med åben rådgivning, hvor beboere kan komme med stort og småt og samtidig møde hinanden. Et andet emne i beboerrådgivningen kan omhandle håndtering af nabokonflikter med henblik på at forbedre naboskabet og den gensidige tillid mellem beboerne. Også information og vejledning i omdannelsesprocesser og lovpligtige udviklingsplaner er aktuelt i flere boligområder. Emner, som har betydning for områdernes sammenhængskraft.

Brobygningsarbejdet kan varetages af boligsociale medarbejdere, boligsociale viceværter (se Larsen et al. 2017) og i nogle tilfælde af ejendomsfunktionærer (se CFBU 2020 om blå ressourcer). I de boligområder, der inddrager ejendomsfunktionærer, er fokus på at opkvalificere og efteruddanne dem, så de kan varetage brobygningsarbejdet med udsatte beboere og dermed understøtte den boligsociale indsats. Inddragelse af ejendomsfunktionærer har også et forankrings sigte af det boligsociale arbejde, da de er en blivende aktør i boligområdet.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: DIALOGMØDER I BABA

Den veldokumenterede Baba-indsats består i at samle fædre i læringsforløb, hvor de tilegner sig flere forældrekompetencer og udvikler sig i farrollen, ligesom de får viden om velfærdssamfundets tilbud til børn og unge (Breau et al. 2017; Christensen & Mehlsen 2021b).

Erfaringer viser, at det ofte er mødre, der fungerer som den primære kontaktperson i mødet med velfærdsinstitutioner. Et mål i Baba-indsatsen er derfor at skabe mere kontakt og forståelse mellem fædre med etnisk minoritetsbaggrund og repræsentanter for velfærdsinstitutioner. Det sker i såkaldte dialogmøder, hvor professionelle aktører i kontakt med børn og unge kommer på besøg. Det kan fx være sundhedsplejersker, pædagogisk personale, frivillige fra foreningslivet eller repræsentanter fra kommunen, SSP, dagtilbud og skoler.

Dialogmøderne skaber resultater på begge sider af bordet. De tilvejebringer en større gensidig forståelse og skaber et vigtigt fundament for fremtidig dialog, samarbejde og brobygning mellem fædre og de professionelle velfærdsaktører (Breau et al. 2017; Christensen & Mehlsen 2021b). Gennem dialogmøderne får fædre et nyt syn, kendskab og tillid til de forskellige faggrupper, som giver mere klarhed om, hvordan aktørerne kan være en støtte og hjælp for deres børn og familie. Det skaber ringe i vandet, da fædre i Baba-indsatsen spreder deres nye viden og indsigt til andre fædre i lokalområdet (Breau et al. 2017). For de professionelle aktører giver dialogmøderne dem større viden om fædrenes behov, ligesom de oplever, at fædre har ressourcer og viden, de kan drage nytte af i samarbejdet mellem velfærdsinstitutionerne og hjemmet (Christensen & Mehlsen 2021b).

Brobygning til samfundslivet

Andre brobyggende aktiviteter har til formål at åbne verden op og bryde geografisk isolation i boligområdet. Det handler om vigtigheden af at komme ud af boligområdet og udvide sin horisont, få indblik i forskellige aktører og organisationer, lære at begå sig i samfundet samt opleve andre normer og måder at gøre tingene på. Alt sammen for at øge beboernes kendskab til deltagelsesmuligheder og platforme til indflydelse samt give dem en bedre forståelse af, hvad der foregår i lokalområdet, i byen og i hele landet. Det skal fremme beboernes aktive medborgerskab (se Rambøll et al. 2018b).

Boligsociale medarbejdere kan bruge deres områdekendskab til at bygge bro til og koble beboere sammen med aktører og samfundsinstitutioner. Her kan der være behov for hjælp til at etablere kontakt og støtte til at forstå forventninger og krav. I forhold

til fritidsaktiviteter kan det fx handle om at informere om frivillighed og kontingentstøtte, formidle kontakt til en lokal forening, klæde de frivillige på til at inkludere beboerne og eventuelt tage med beboerne de første par gange. Det kan også handle om at facilitere sociale møder, hvor beboere og forskellige aktører kan møde hinanden, lære hinanden at kende og derigennem skabe større gensidig forståelse og tolerance. Det kan fx være sundhedspersonale, som rådgiver om corona-restriktioner, fremskudte rådgivere, som kan bygge bro til kommunale tilbud, eller politikere, der kan gå i dialog om politiske emner op til valg.

Et andet greb er at tage på ture rundt i landet og præsentere beboere for samfunds-, kultur- og velfærdsinstitutioner, såsom Folketinget, museer, virksomheder og biblioteker. Litteraturen viser, at praksisnær læring er virkningsfuld til at give borgere

en større forståelse for, hvad det vil sige at være (med)borger i Danmark og derigennem bygge bro til det omgivende samfund. Det konkrete indblik i forskellige slags institutioner kan udvide beboernes horisont og give lyst til at engagere sig på nye måder i samfundslivet (se fx Mygind et al. 2016; Bæk et al. 2020; Rambøll et al. 2018c).

**EKSEMPEL FRA PRAKSIS:
AKTIV VIDEN – KOBLE
SPROGUDVIKLING OG
SAMFUNDSINDSIGT**

I den boligsociale helhedsplan i Bispehaven i forstaden Hasle ved Aarhus arbejder de med aktiviteten 'Aktiv viden'. Målgruppen er en gruppe ældre kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, som skal udvikle deres danske sprogkunderskaber. I den forbindelse stod det hurtigt klart, at kvindernes behov er mere end traditionel sprogundervisning. De vil gerne lære det danske sprog i kombination med en praksisnær samfundsforståelse, så de samtidig kan lære om deres omgivelser, og hvordan det er at være borger i Danmark. Derfor tager de ugentligt på ture ud af boligområdet. Det kan være alt fra at se på kunst på Moesgaard Museum, tage til Risskov og lave bål ved en shelterplads eller tage på Borgerservice og se, hvordan det foregår.

I aktiviteten får kvinderne udvidet deres danske vokabularium med ord, der knytter sig til deltagelse i samfundslivet, samtidig med at de får praksiserfaring med og en forståelse for, hvad der foregår i det brede samfund uden for boligområdet. Det har paralleller til arbejde med såkaldt arbejdsdansk, hvor sprogundervisning tager afsæt i at udvikle sprogkunnen og forståelse i forhold til de arbejdsfelter, borgere er i kontakt med (se fx Rambøll 2020). På samme vis er det meningsfuldt for kvinderne i Aktiv viden at koble deres sprogtilegnelse sammen med deres felt; hvordan de kan engagere sig i samfundslivet.

Brobygning til borgere uden for boligområdet

Litteraturen viser, at hvis der er stor kontakt mellem borgere i og uden for boligområdet, vil der være mindre accept af socialt afvigende adfærd og dermed en større tilbøjelighed til at gribe ind over for uacceptabel adfærd (Christensen & Christensen 2019). Derfor er der god ræson i, at den boligsociale indsats også har fokus på brobygning mellem beboere i boligområdet og borgere i lokalområdet.

Brobyggende aktiviteter kan således have som omdrejningspunkt at åbne boligområdet op og skabe sammenhæng med byen og borgere udefra. Det kan ske ved at lave større begivenheder og tiltag, der er åbne for både beboere i boligområdet og det omgivende samfund – hvad enten det er festivaler, markeder, rekreative områder eller bydelshuse. Det kan medvirke til at skabe sociale møder mellem beboere og borgere udefra, som kan lære mere om hinanden og få nedbrudt eventuelle gensidige fordomme (se Christensen & Christensen 2019). Kontakt mellem beboere og andre folk forudsætter dog typisk, at boligsociale medarbejdere arbejder med at facilitere rammer for, at interaktion kan finde sted (Clements et al. 2020). Det kan fx ske i boligsociale aktiviteter, hvor beboere får støtte i at indtage en position, hvor de oplever at kunne bidrage og er trygge ved at fortælle deres historier om området til udefrakommende.

EKSEMPEL FRA PRAKSIS: BYDELSGUIDER SOM OMRÅDETS TALERØR UDADTIL

I de udsatte boligområder i Trekanten i Holstebro arbejder den boligsociale indsats med, at beboerne skal være stolte af deres bydel og vise den frem til omverdenen. Det sker ved, at udvalgte beboere bliver klædt på til at være områdets bydelsguides. Beboerne skal gennemgå en uddannelse, hvor de bl.a. får viden om Trekanten, dens historie og tilbud – ligesom de bliver klædt på til at være komfortable med at formidle personlige fortællinger og anekdoter. Ideen er, at bydelsguides skal være med til at skabe en ny fortælling om Trekanten og bygge bro til borgere i resten af byen. På sigt er planen, at bydelsguides skal blive en del af Holstebro Kommunes guidekorps, det skal være muligt at booke dem til rundvisninger, og så skal de være et indslag i forbindelse med fx tryghedsvandring og lokale festivaler.

LITTERATUR

Agger, A. (2005). Demokrati og deltagelse – et borgerperspektiv på kvarterløft. Ph.d.-afhandling. Statens Byggeforskningsinstitut.

Agger, A. & Hoffmann, B. (2008). Borgerne på banen: Håndbog til borgerdeltagelse i lokal byudvikling. (1. udg.) Velfærdsministeriet.

Agger, A., Tortzen, A. & Rosenberg, C. (2018). Hvilken værdi skaber vi med samskabelse – og hvordan kan den måles og dokumenteres? Professionshøjskolen Absalon.

AKB Rødovre & Konradi (2016). Børnedemokrati i almene boligområder: Erfaringer fra AKB Ved Milestedet. Inspirationshæfte. Boligselskabet AKB, Rødovre og Konradi – liv i og mellem husene.

Algren, M. H. (2018). Health-risk behaviour in deprived neighbourhoods: Socioeconomic inequalities and the role of perceived stress, social isolation, and loneliness. University of Southern Denmark. Publication of the Unit for Health Promotion Research. PhD Thesis.

Amit, V. (2002). Reconceptualizing community. I Amit, V. (red), Realizing Community. Concept, social relationships and sentiments. (1. udg.), s. 1-21. London: Routledge.

Anderson, B. R. O. G. (1991). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso.

Aner, L. G. (2017). Evidens, metode og teori i boligsocialt arbejde. I Aner, L. G. & Christensen, B. M. (red), Socialt arbejde i udsatte boligområder. (1. udg.), s. 143-168. Hans Reitzels Forlag.

Aner, L. G. & Mazanti, B. (red) (2017). Socialt arbejde i udsatte boligområder. (1. udg.). Hans Reitzels Forlag.

Aner, L. G., Murakami, A. & Hansen, J. E. B. (2016). Aktiviteter der styrker naboskabet. Hvidovre: Center For Boligsocial Udvikling, CFBU.

Arthur, L. & Sawyer, W. (2009). Robust hope, democracy and early childhood education. Early Years, 29(2), s. 163-175.

Benaminsen, L., Andrade, S. B. & Enemark, M. H. (2017). Fællesskabsmålingen – en undersøgelse af livsvilkår og social eksklusion i Danmark. København: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, SFI.

Benaminsen, L., Bom, L. H., Fynbo, L., Grønfeldt, S. T., Espersen, H. H. & Ramsbøl, A. T. (2019). Bag om Fællesskabsmålingen – En kvalitativ undersøgelse af social eksklusion og social deltagelse. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Berg, R.C. & Denison, E. M. (2013). A realist synthesis of controlled studies to determine the effectiveness of interventions to prevent genital cutting of girls. Paediatrics & International Child Health, 33(4), s. 322-333.

Bergmark, Å. & Lundström, T. (2002). Metoder i socialt arbejde – Hvad er det? I Meuvise, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red), Socialt arbejde: En grundbog. (1. udg.). København, Hans Reitzels Forlag.

Berry, J. W., Phinney, J.S., Sam, D. L. & Vedder, P. (2010). Immigrant youth: Acculturation, identity & adaptation. Zeitschrift Fur Padagogik (Beiheft), 55(55), s. 17-43.

Björktomta, S. (2005). Unga kvinnor, frihet och heder: om socialt arbete och hedersrelaterat våld. Forskningsavdelingens arbetsrapportserie 37. Stockholm: Sköndalsinstitutets forskningsavdelning.

Blokland, T. (2008). You Got to Remember you Live in Public Housing: Place-Making in an American Housing Project. *Housing, Theory and Society*, 25(1), s. 31-46.

Bloksgaard, L. (2010). Integration, mentoring & networking: Erfaringer fra KVINFO's mentor-netværk for indvandrere- og flygtningekvinder i Danmark. Aalborg Universitet. Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, FREIA's tekstserie Nr. 73.

Boligsocialnet (2017). Beboerinddragelse – Helhedsplanens ABC. Hentet 02/09/2021 fra https://www.boligsocialnet.dk/media/1073/beboerinddragelse_helhedsplanens_abc.pdf

Bolvig, I., Jeppesen, T., Kleif, H. B., Østergaard, J., Iversen, A. Broch-Lips, N. Jensen, N. L. & Thodsen, J. (2019). Unge uden job og uddannelse – hvor mange, hvorfra, hvorhen og hvorfor?: En kortlægning af de udsatte unge i NEET-gruppen.

Bonnesen, L. (2019). The Unlikely Altruist: Practices of Exclusion in Volunteer-Based Social Work. *Journal of Social Work Values & Ethics*. 16(2), s. 53-69.

Breau, S. V., Larsen, S. B. & Frederiksen, N. Ø. (2017). BABA: En evaluering af et læringsforløb for etniske minoritetsfædre. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Brown, K., Beecham, D. & Barrett, H. (2013). The Applicability of Behaviour Change in Intervention Programmes Targeted at Ending Female Genital Mutilation in the EU: Integrating Social Cognitive & Community Level Approaches. *Obstetrics & Gynecology International*, 2013, s. 1-12.

Bruselius-Jensen, M. (2018) Børn og unges deltagelse i samfundets fællesskaber. EMU Danmarks Læringsportal.

Bundesen, P. & Jasem, H. (2016). Helhedssynet i socialt arbejde med voksne i en socialt udsat situation. I Jensen, B. og Schiermacher, I. (red), *Udsatte voksne og socialt arbejde*. (1. udg.), s. 67-86. København: Hans Reitzels Forlag.

Bæk, R. H., Henriksen, K. G., Amchicho, F., Høst, A. & Nielsen, H. G. (2020). Unge stemmer fra blokken: Metoder til at arbejde med unge og demokrati i udsatte boligområder. SPUK & Mellem-folkeligt Samvirke.

Børne- og Undervisningsministeriet (2019). Demokrati og medborgerskab. Vidensnotat.

Børne- og Socialministeriet (2017). Strategi for et stærkere civilsamfund, København: Regeringen.

Carlsson, M. & Hoffmann, B. (2011). Handlekompetence og demokratisk dannelse. I Dahl, K. K. B., Læssøe J., & Simovska V. (red), *Essays om dannelse, didaktik og handlekompetence: inspireret af Karsten Schack*. (1. udg.) s. 119-130. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.

Caswell, D., Lauritzen, H. B., Jensen, K. B. et al. (2008). Familieforsørgede indvandrerkvinders muligheder og barrierer i forhold til beskæftigelse og uddannelse. AKF.

CFBU (2020). Inspirations- og Videnskatalog: Viden om boligsociale aktiviteter støttet af Landsbyggerfonden. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Chaskin, R. J. & Joseph, M. L. (2010). Building "Community" in Mixed-Income Developments Assumptions, Approaches, and Early Experiences. *Urban Affairs Review*, 45(3), s. 299-335.

Christensen, G. (2003). På udkig efter et lokalt fællesskab: Evaluering af et udlejningsforsøg i Uterslevhuse. By og Byg Resultater 024. (1. udg.). Hørsholm: By og Byg, Statens Byggeforskningsinstitut.

Christensen, G. (2020). Kommer Parallelsamfundsftalen til at have betydning for social ulighed og segregering på boligmarkedet? Samfundsøkonomen 3, s. 22-31.

Christensen, G. & Christensen, M. L. (2019). Tryghed og trivsel i de udsatte boligområder: Undersøgelse af den aktuelle trygheds- og trivselssituation i de udsatte boligområder – en del af evalueringen af Landsbyggefondens boligsociale indsatser finansieret af 2015-18-midlerne. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE

Christensen, G. & Christensen, M. L. (2021). Børn og unge i get2sport-foreningerne. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Christensen, G., Christensen, M. L., Mehlsen, L., Enemark, M. H. & Jakobsen, V. (2019). Tryghed og trivsel i de udsatte boligområder: Evaluering af Landsbyggefondens boligsociale indsatser finansieret af 2015-18-midlerne. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Christensen, G. & Christensen, S. R. (2006). Etniske minoriteter, frivilligt socialt arbejde og integration: Afdækning af muligheder og perspektiver. København: Socialforskningsinstituttet.

Christensen, G. Jakobsen, V., Enemark, M. H., Nielsen, H., Mehlsen, L., Stabell, C. L., Søgaard, C. D. & Aner, L. G. (2018). Boligsociale indsatser til småbørnsfamilier i udsatte boligområder: Evaluering af Landsbyggefondens boligsociale indsatser finansieret af 2011-2014-midlerne. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Christensen, G. & Mehlsen, L. (2021a). Aktive ældre i aktive fællesskaber i den almene boligsektor: evaluering af metodeudviklingsprojekt i DAB. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Christensen, G. & Mehlsen, L. (2021b). Baba – fordi far er vigtig: En evaluering af udbredelse og forankring. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Christensen, K. O., Aner, L. G. & Frederiksen, N. (2010). Projekt Bydelsmødre: En samlet evaluering. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Cihangir, S. (2013). Gender specific honor codes & cultural change. Group Processes & Intergroup Relations, 16(3), s. 319-336.

Clements, A., Langkilde, S. M., Frederiksen, N. Ø. & Sundstrup, R. B. (2020). Sociale møder i udsatte boligområder. Hvidovre: Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Collective Impact (2021). Om Collective Impact. Hentet 09/07/2021 fra: <https://collectiveimpact.dk/home-2/>.

Connolly, P., Fitzpatrick, S., Gallagher, T. & Harris, P. (2006). Addressing diversity and inclusion in the early years in conflict-affected societies: A case study of the Media Initiative for Children-Northern Ireland. International Journal of Early Years Education 14, s. 263-278.

Danneskiold-Samsøe, S., Mørck, Y. & Sørensen, W. B. (2019). Æresrelateret social kontrol: Teori og praksis i socialt arbejde. Akademisk Forlag.

Dansk Flygtningehjælp (2021). Velkommen til MindSpring Kompetencecenter. Hentet 08-09-2021 fra: <https://mindspring-grupper.dk/>

Deloitte (2015). Evaluering af Bydelsmødrene: Evalueringsrapport.

Dobchuk-Land, B., Toews, O. & Silver, J. (2010). Neighbourhood-Level Responses to Safety Concerns in Four Winnipeg Inner-City Neighbourhoods: Reflections on Collective Efficacy. *Canadian Journal of Urban Research*, 19, s. 18-33.

DRC Integration (2021). Kurser, konferencer og netværk. Hentet 08/09/2021 fra <https://drc.ngo/da/vores-arbejde/tydelser-og-losninger/integration-i-danmark/kurser-konferencer-og-netvaerk/>

Ekspertgruppen til forebyggelse af radikalisering (2015). Færre radikaliserede gennem en effektiv og sammenhængende indsats: Anbefalinger fra ekspertgruppen til forebyggelse af radikalisering. Københavns Kommune, Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen.

EMU (2021). Differentiering i undervisningen. Hentet 09/09/2021 fra: <https://emu.dk/stx/paedagogik-og-didaktik/didaktiske-tilgange/differentiering-i-undervisningen?b=t6-t385-t30271>

Espersen, H. H., Andersen, L. L., Olsen, L. & Tortzen, A. (2018). Understøttelse og udvikling af det frivillige sociale arbejde: En analyse af udviklingstendenser og behov for kontinuitet og forandring i nationale virkemidler. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

ETI (2012). Inklusion gennem Mangfoldighed i Københavns Kommunes Borgerinddragelse – ETIs vidensgrundlag til anbefalinger 2012. Københavns Kommune. Eksperttænketaank for Integration.

Fallov, M. A., & Birk, R. H. (2020). Translating inclusion. *Space and Culture*, 23(4), s. 536-547.

Fallov, M. A. (2010). Veje til social inklusion i bypolitikken? *Uden for Nummer*, 11(20), s. 18-31.

Fallov, M. A. (2011). Inkluderende lokale helheder i det boligsociale arbejde: normalisering eller integration? I Harder, M. & Nissen, M. A. (red), *Helhedssyn i socialt arbejde*. (1. udg.) s. 131-150. København: Akademisk Forlag.

Fallov, M. A. (2013). Boligsocialt arbejde. I Guldager, J. & Skytte, M. (red), *Socialt arbejde – teorier og perspektiver*. (1. udg.), s. 484-509. København: Akademisk Forlag.

Fallov, M. A. (2016). Muligheder og dilemmaer i den lokale integrationsindsats: det boligsociale arbejde og bibliotekerne. Oplæg.

Fleischmann, F., Phalet, K. & Klein, O. (2011). Religious identification, perceived discrimination & politicisation: Support for political Islam & political action among the Turkish & Moroccan second generation in five European cities. *British Journal of Social Psychology*, 50(4), s. 628-648.

Foldgast, M., Langkilde, S. M., Wamsler, K., Lund, N. (2019). Frivillighed i udsatte boligområder – En rapport om arbejdet med frivillige beboere i den boligsociale indsats. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Folketinget (2021). Hvornår har man stemmeret. Hentet 02-07-2021 fra: <https://www.ft.dk/da/folkestyret/valg-og-afstemninger/hvornaar-man-har-stemmeret>

Fonseca, X., Lukosch, S. & Brazier, F. (2019). Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32(2), s. 231-253.

Frederiksen, N., Larsen, S. B. & Mortensen, M. (2015). MindSpring-forældregrupper: Resultater og erfaringer fra et pilotprojekt i fem udsatte boligområder i København. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Følner, B. & Kristensen, A. T. B. (2020). Social kontrol som barriere for etniske minoritetskvinders beskæftigelse i Københavns Kommune. København: ALS Research. Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen, Københavns Kommune.

Galal, L. P., & Liebmann, L. L. (2020). Magt og (m)ulighed: Forhandlinger af konformitet, autoritet og mobilitet blandt etniske minoritetsborgere i Danmark. Roskilde Universitet.

Gaventa, J. & Barrett, G. (2010). So what difference does it make? Mapping the outcome of citizen engagement. England: Institute of development studies, University of Sussex Brighton.

Glad, A., Lund, N., Wamsler, K. & Hjarsen, C. F. (2020). Medborgercentre som platform for lokal sammenhængskraft: En undersøgelse af et medborgercenters betydning for tværgående samarbejde i en bydel med et udsat boligområde. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Grubb, A. (2016). Vi skal bare hjælpe og spise chokoladekiks: En kvalitativ undersøgelse af unge frivilliges deltagelse i en ikke-medlemsbaseret, digitalt koordineret organisationsform af frivilligt arbejde. Aalborg Universitetsforlag.

Grundtvig, G., Juhl, S. og Petersen, L. C. (2020). Den nationale handlingsplan til forebyggelse af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol, Evalueringsrapport. Styrelsen for International Rekruttering og Integration. COWI A/S.

Haugegaard, S. H., Kirk, F. C. R. K. & Anker, J. (2021). Veje til deltagelse for borgere i socialt udsatte positioner: Et litteraturstudie om de teoretiske diskussioner på feltet. Socialt Udviklingscenter. Rådet for Socialt Udsatte.

Hempler, N. F. Jervelund, S. S., Ryom, K., Villadsen, S. F., Vinther-Jensen, K. (2020). Veje til etnisk lighed i sundhed. GPS – God Praksis i folkesundhed 2020. Dansk Selskab for Folkesundhed.

Hindhede, A. L. (2016). Neighbourhood Renewal, Participation and Social Capital in Deprived Areas: Unintended Consequences in a Nordic Context. European Societies, 18(5), s. 535-559.

Integrationsbarometer (2020). De nationale målsætninger. Udlændinge- og integrationsministeriet. Integrationsbarometer.dk. Hentet 17/06/2021 fra: <https://integrationsbarometer.dk/barometer>

Jagd, C. B. (2007). Medborger eller modborger? Dansksomaliere kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde. Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Jenkins, R. (1997). Rethinking Ethnicity, Arguments and explorations. Sage publications, London.

Jensen, H. A. R., Davidsen, M., Lau, C. J. & Christensen, A. I. (2018a). Sundhedstilstanden blandt beboere i almene boliger i 2017 – og udviklingen siden 2010. København: Statens Institut for Folkesundhed.

Jensen, M. C. F. & Olsen, L. (2019). Peer-to-peer-fællesskaber mellem socialt udsatte: På baggrund af vidensindsamling og evaluering af 10 frivillige organisationer og kommuners peer-to-peer-fællesskaber. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Jensen, M. K., Følner, B., Hansen, G. E. & Tufte, A. L. (2018b). Omfang og karakter af negativ social kontrol i grundskolens 6.-8. klasse. København: ALS Research.

Jensen, P. F. (2019). Om moskéer og medborgerskab. Moskéers rolle for aktivt medborgerskab som oplevet af muslimske kvinder i Danmark. Tidsskrift for Islamforskning, 13(2), s. 9-37.

Jensen, T. G. (2016). Naboskab i multietniske boligområder. Boligsocialnet.

Jensen, T. G., Schmidt, G., Jareno, K. N., Roselius, M. (2006). Indsatser mod æresrelateret vold. En undersøgelse af indsatsen i seks europæiske lande. København: Socialforskningsinstituttet.

Kappa, K (2019). The Social Integration of Asylum Seekers and Refugees: An Interactional Perspective, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 17(3), s. 353-370.

Kleis, B. (2010). Livet i multietniske boligområder: Integration, rummelighed og konflikthåndtering (SBI 2010:55). Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

Kolding kommune (2021). Mødesteder og oplevelser for alle. Hentet 02/09/2021 fra: <https://www.kolding.dk/borger/miljo-natur-og-klima/naturomrader-og-naturprojekter/troldhedestien/modesteder-og-oplevelser-for-alle/>

Københavns Kommune (2020). Håndtering af sager om social kontrol af æresrelaterede konflikter. Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen.

Københavns Kommune (2021). Etnisk Konsulentteam. Hentet 08/09/2021 fra: <https://centerforforebyggelseograadgivning.kk.dk/artikel/etnisk-konsulentteam>

Larsen, J. E. (2009). Forståelser af begrebet social udsathed. I P. Brandt, B. L. Henriksen, & N. C. Rasmussen (red.), *Udsat for forståelse: antologi om social udsathed*, s. 17-41. Rådet for Socialt Udsatte.

Larsen, K., Kjeldsen, L. & Ahrenkiel, S. B. (2017). Sociale viceværter – en effektevaluering af sociale viceværter arbejde mod fagedudsættelser. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Lave, J. & Wenger, E. (2003). Legitim perifer deltagelse i praksisfællesskaber. I Lave, J. & Wenger, E. (red), *Situeret læring og andre tekster*. (1. udg.), s. 77-100. København: Hans Reitzels Forlag.

LBF vejledning (2019). Vejledning om udarbejdelse af ansøgning i henhold til lov om almene boliger mv. § 91a og fondens regulativ om tilskud til boligsocial indsats i udsatte almene afdelinger. Landsbyggefonden.

Lidén, H. & Bredal, A. (2017). Fra særtiltak til ordinær innsats: Følgeevaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning.

Liversage, A. (2018). Metoder i arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Liversage, A. & Mehlsen, L. (2021). Undersøgelse af tre indsatser over for negativ social kontrol samt radikaliserings. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Ljungmann, R. & Riggelsen, M. P. (2021). Grib demokratiet. Om at styrke unges demokratiske selvtillid, handlekraft og mod. Folk – mødested for demokrati og dannelse. København.

Lunar, S., Lund, N. & Foldgast, A. M. (2017). Mapping af boligområdets ressourcer: En rapport om kortlægning som arbejdsredskab i det boligsociale arbejde. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Lunar, S., Lund, N., Hansen, M. V. & Foldgast, A. M. (2019). Medborgercentre i udsatte boligområder: Potentialer for tværgående samarbejde mellem boligsociale, kommunale og frivillige aktører. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Madsen, L., Tofteng, D. M. B., Bladt, M. & Christensen, R. (2020). Evaluering ALL IN medarbejderforløb 2016-2017. Københavns Professionshøjskole.

Mandag Morgen (2019). UDSATTE UNGE: Fra kanten til fællesskabet. Hentet 02/09/2021 fra: https://www.mm.dk/misc/Udsatte%20unge_Fra_kanten_til_f%C3%A6llesskabet.pdf

Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and Social Class* i T.H. Marshall & Tom Bottomore (1992): *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press.

Mead, S., Hilton, D. & Curtis, L. (2001). Peer support: A Theoretical Perspective. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 25(2), s. 134-141.

Medborgerne (2021). Om community organising. Hentet 04.10.2021 fra: <https://www.medborgerne.dk/om-community-organising>

Mehlsen, L. & Liversage, A. (2019). Følgeforskning om holdningsbearbejdende indsatser: Indledende litteraturstudie og ramme for følgeforskningsprojekt. København: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, VIVE.

Michels, A. & de Graaf, L. (2010). Examining citizen participation: Local participatory policy making and democracy. *Local Government Studies*, 36(4), s. 447-491.

Ministeriet for flygtninge, indvandring og integration (2011). Medborgerskab i Danmark: Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration. København.

Musterd, S. (2008). Residents' Views on Social Mix: Social Mix, Social Networks and Stigmatisation in Postwar Housing Estates in Europe, *Urban Studies*, Vol. 45, No. 4, pp. 897-915.

Müller, M. (2019). Udsat for inddragelse: Aktiv medborger eller praktisk gris? Brugerperspektiver på inddragelse i socialt arbejde. *Dansk Sociologi*, 3(30).

Müller, M. (2020). Udsat for samskabelse: Bottom-up perspektiver mellem udsatte grupper og frontmedarbejdere i socialt arbejde. Syddansk Universitet. Det Samfundsvidenskabelige Fakultet.

Mygind, R. E., Lunar, S., Breau, S. V. & Ahrenkiel, S. B. (2016). De skjulte ressourcer: En evaluering af en beskæftigelsesindsats for ægtefælleforsørgede kvinder med anden etnisk baggrund. Center for Boligsocial Udvikling, CFBU.

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme (2018). Kortlægning af viden om ekstremisme. Videnssynthese – pixiudgave.

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme (2021). Her kan du henvende dig. Hentet 08/09/2021 fra: <https://stopekstremisme.dk/er-du-bekymret/hvor-kan-du-henvende-dig>

Nielsen, H. P. (2008). Etniske minoritetskvinders medborgerskab i Danmark. Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Aalborg Universitet.

Nielsen, T. R., Jensen, S. Q., Klement, C., & Vitus, K. (2019). Kriminalitet og etniske minoriteter: Opsamling. Det Kriminalpræventive Råd.

Olwig, K. F., & Pærregaard, K. (2007). Forord. I K. F. Olwig, & K. Pærregaard (red), *Integration: antropologiske perspektiver*. Bind 1 i *Migration & integration*, s. 7-8. Museum Tusculanums Forlag.

Oxford Research (2012). Evaluering af "Sund på dit sprog" i Greve Kommune. Greve Kommune.

Oxford Research (2018). Evaluering af metoder til forebyggelse af rekruttering til rocker- og/eller bandegrupperinger. Socialstyrelsen.

Pedersen, P. V., Holst, M., Davidsen, M. & Juel, K. (2012). SUSY UDSAT 2012 – Sundhedsprofil for socialt udsatte i Danmark 2012 og udviklingen siden 2007. Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Perry, K. (2012). Framing trust at the street level: an empirical interpretative study of distrust and trust between frontline public sector employees and young men with minority ethnic backgrounds in Denmark. Roskilde Universitet.

Petersen, L. P. (2013). Ungeråd i helhedsplaner 2013: en erfaringsopsamling om ungeråd i Danmark. Beboerrådgivningen i Høje Gladsaxe.

Petersen, K. S. & Peters, R. L. A. (2020). Desk Reserach. Kortlægning af viden om forebyggelse af ekstremisme online blandt børn og unge. Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme. Philips, G. (2012). Retribution and Rebellion: Children's Meaning Making of Justice Through Storytelling. *International Journal of Early Childhood* 44, s. 141-156.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.

Rambøll (2012). Byens Borgerinddragelse: Litteraturstudie. København. Hentet 02/09/2021 fra: <https://www.kk.dk/sites/default/files/edoc/b2a08c55-00c6-42e9-a4b9-f6da56f-1887d/4c13ee0a-42cf-4c9a-ba60-151d5311aa61/Attachments/afa72f5d-9fb8-4617-97e4-6d5ebbe7d08e.PDF>

Rambøll (2017). Litteraturstudie: Tiltag til tidlig forebyggelse af radikalisering og ekstremisme i dagtilbud. København: Rambøll Management Consulting.

Rambøll (2018a). Litteraturstudie om forebyggelse af negativ social kontrol i dagtilbud, fritidstilbud, grundskole og på ungdomsuddannelserne. Undervisningsministeriet. Styrelsen for Undervisning og Kvalitet.

Rambøll (2018b). Videnskatalog: Kortlægning af viden om ekstremisme og viden om forebyggelse af ekstremisme. Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme

Rambøll (2020). Evaluering af puljen til virksomhedsorganiseret danskundervisning. Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

Rambøll, Naboskaber.dk & VIVE (2018a). Arbejdsmetodekatalog – Samskabelse.

Rambøll, Naboskaber.dk & VIVE (2018b). Arbejdsmetodekatalog – Individuel brobygning.

Rambøll, Naboskaber.dk & VIVE (2018c). Arbejdsmetodekatalog – Praksisnær læring.

RED Rådgivning (2021). For Fagpersoner. Hentet 08/09/2021 fra: <https://red-center.dk/raadgivning/for-fagpersoner/>

Regeringen (2010). National civilsamfundsstrategi: En styrket inddragelse af civilsamfundet og frivillige organisationer i den sociale indsats. København: Socialministeriet.

Regeringen (2016a). Forebyggelse af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol: National handlingsplan. København: Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet.

Regeringen (2016b). Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikalisering: National Handlingsplan. København: Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet.

Regeringen (2018). Ét Danmark uden parallelsamfund: Ingen ghettoer i 2030. København: Økonomi- og Indenrigsministeriet.

Renzaho, A. M. N. & Vignjevic, S. (2011). The impact of a parenting intervention in Australia among migrants & refugees from Liberia, Sierra Leone, Congo, & Burundi: Results from the African Migrant Parenting Program. *Journal of Family Studies*, 17(1), s. 71–79.

Rigspolitiet (2020). Politiets Tryghedsundersøgelse. København.

Ringsager, K. (2015). Rap, rettigheder, respekt: En musikalsk antropologi om medborgerskab, kosmopolitisme og brune rappere i Danmark. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Rumbaut, R. G. (2008). Reaping what you sow: Immigration, youth, & reactive ethnicity. *Applied Developmental Science*, 12(2), s. 108-111.

Ryom, K. (2018). Unge, holdspil og medborgerskab: Det dårlige selskab? – Et lokalt aktionsforsknings-projekt på Ydre Nørrebro. Forum for Idræt 33, s. 28-40.

Ryom, K. & Stelter, R. (2019). Motionsfodbold og medborgerskab: Fodbold og samskabelse som ramme for udvikling af medborgerskab hos udsatte drenge. Forum for Idræt 34(1), s. 90-104.

Rådet for Etniske Minoriteter (2021). Lokale integrationsråd. Hentet 07/09/2021 fra: <https://rem.dk/netvaerk/integrationsrad>

Sander, M., Clausen, M. B., Lykkegaard, L., Faal, S., Eriksen, M., Helesen, M., Wilken, A. & Grønfeldt, L. (2020). BRYD BARRIEREN – En analyse af, hvordan flere unge i udsatte positioner kommer med i positive fællesskaber. København: Red Barnet.

Schultz Larsen, T. (2017). Den områdeorienterede forskning og dens effekter på det boligsociale felt. I L. Aner, & B. Mazanti (red), Socialt arbejde i udsatte boligområder, s. 73-100. København: Hans Reitzels Forlag.

Seeberg, Peter (2010). Indvandrere, integration og velfærdsstatens fremtid? Center for Mellemøstudier, Syddansk Universitet.

Simonsen, K. B. (2021). Den gode borger: minoritets- og majoritetsunges definitioner på og oplevelser af medborgerskab i Danmark. Politica, 53(1), s. 5-23.

SIRI (2018a). Inspirationskatalog til at styrke de frivillige integrationsindsatser. København: Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

SIRI (2018b). Metodehæfte til arbejde med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

SIRI (2019a). Videnskortlægning om æresrelaterede konflikter. Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

SIRI (2019b). Vejledning: Forebyggelse og håndtering af æresrelaterede konflikter. Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

SocialRespons (2017). All in – et oplæg til fremtidens ungearbejde: Værdiskabelse, udfordringer og perspektiver i All In indsatsen på Amager. København: Partnerskabet, den boligsociale helhedsplan i Urbanplanen.

SocialRespons (2021). Her er hvad de unge siger og hvad vi kan lære af dem. En opsamling af viden fra over 150 unge med gadeadfærd – om udfordringer og løsninger for unge i udsatte boligområder. København.

Socialstyrelsen (2018). Rådgivning om æresrelaterede konflikter. Hentet 08/09/2021 fra: <https://socialstyrelsen.dk/viso/Andre%20saerlige%20raadgivningsomraader/aeresrelaterede-konflikter>

Socialstyrelsen (2021). Forebyggelse og tidlig indsats. Hentet 08-09-2021 fra: <https://vidensportal.dk/temaer/Tidlig-indsats/>

Sounoglou, M. & Michalopoulou, A. (2016). Early Childhood Education Curricula: Human Rights and Citizenship in Early Childhood Education. Journal of Education and Learning, 6.

Sturzenhecker, B., Knauer, R., Richter, E. & Rehmann, Y. (2010). Partizipation in der Kita: Evaluation demokratischer Praxis mit Vorschulkindern – Abschlussbericht. Universität Hamburg.

Svendsen, G. L. H. (2009). Socio-spatial planning in the creation of bridging social capital: The importance of multifunctional centers for intergroup networks and integration. International Journal of Social Inquiry, 3(2), s. 45-74.

Task force om integration (2013). Målrettet integration – et fælles ansvar. Social- og Integrationsministeriet.

Tezcan, T. (2019). Return home? Determinants of return migration intention amongst Turkish immigrants in Germany. *Geoforum*, Vol. 98 (January), s. 189–201.

Toft-Jørgensen, L. (2017). DIF Get2Sport: Effekten af foreningsidræt i udsatte boligområder. (1. udg.). Brøndby: Danmarks Idrætsforbund.

Tortzen, A. (2018). Borgerinddragelse og samskabelse i byer – Syv internationale tendenser. Notat. Center for Borgerdialog.

Udesen, C. H., Skaarup, C., Petersen, M. N. S. & Ersbøll, A. K. (2020). Social ulighed i sundhed og sygdom: Udviklingen i Danmark i perioden 2010-2017. København: Sundhedsstyrelsen.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020a). Tesfaye: Ny statistik skal give et mere præcist billede af integrationsudfordringerne. Hentet 17/06/2021 fra: <https://uim.dk/nyheder/2020/2020-12/tesfaye-ny-statistik-skal-give-et-mere-praecist-billede-af-integrationsudfordringerne>

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020b). Medborgerskabsundersøgelsen 2020 – Baggrundstabeller. Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020c). Æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Hentet 20/09/2021 fra: <https://uim.dk/arbejdsmråder/aeresrelaterede-konflikter-og-negativ-social-kontrol>

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2020d). Kort om SIRI. Hentet 07/09/2021 fra: <https://uim.dk/siri/kort-om-siri>

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2021a). Forebyggelse af ekstremisme og radikaliserings. Hentet 07/09/2021 fra: <https://uim.dk/arbejdsmråder/forebyggelse-af-ekstremisme-og-radikalisering>

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2021b). Værktøjskassen. Hentet 08/09/2021 fra: <https://uim.dk/arbejdsmråder/aeresrelaterede-konflikter-og-negativ-social-kontrol/tilbud-og-vaerktojer-til-fagfolk/vaerktojskassen>

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2021c). Sikkerhedskonsulenterne. Hentet 08/09/2021 fra: <https://uim.dk/arbejdsmråder/aeresrelaterede-konflikter-og-negativ-social-kontrol/tilbud-og-vaerktojer-til-fagfolk/sikkerhedskonsulenterne>

Valentine, G. (2008). Living with difference: Reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32(3), s. 323-33.

Vindel, L. (2016). Fiskens Fritidsjobformidling brobygger mellem ung og arbejdsmarked: En evaluering af fritidsjobformidlingsindsatsen.

VUDA (2018). Boost demokratiet i praksis: til lærere og pædagogisk personale i grundskole og fritids-tilbud. Undervisningsministeriet.

Wenger, Etienne (2004). Praksisfællesskaber. (1. udg.) København: Hans Reitzels Forlag.

Wilson, H.F. (2013). Learning to think differently: Diversity training & the "good encounter". *Geoforum*, 5, s. 73–82.

Økonomer Uden Grænser (2016). Samfundsøkonomisk analyse af Bydelsmødrene. København.

Økonomi- og Indenrigsministeriet (2019). Redegørelse om parallelsamfund: 2019. København.

Aarhus kommune (2019). Medborgerskab i hverdagen: fra 0-18 år. Aarhus Kommune, Børn og Unge.

